

Museovirasto

Rak. hist. osaston pääkirjasto

S U O M E N   P A P P I L A - A R K K I T E H T U U R I   V U O T E E N   1 9 0 0

Diplomityö Teknillisessä Korkeakoulussa

Ohjaus: professori Nils-Erik Wickberg

17. toukokuuta 1967

Panu Kaila

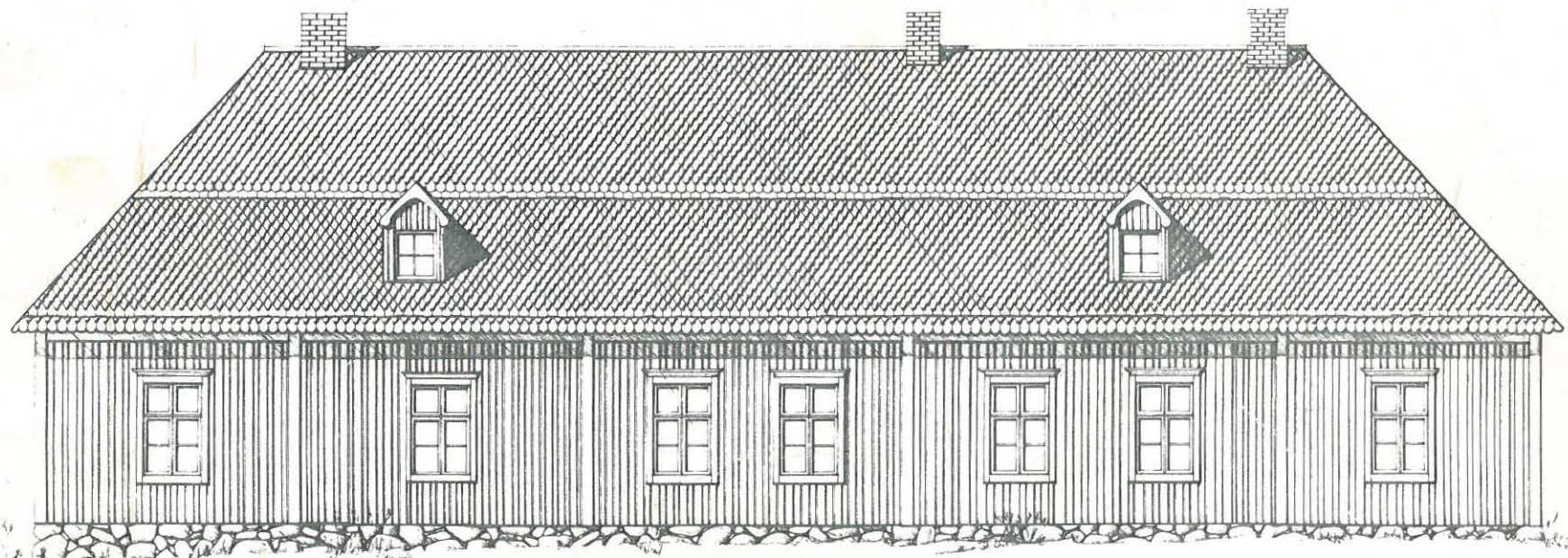
Rak. hist. os. 71.3

S I S Ä L L Y S

Johdanto	-3-
Keskiaika	-5-
Myöhäisbarokki ja kustavilainen aika	-25-
Uusklassismi ja empire	-53-
Uusrenessanssi	-80-
Lähdeviitteet	-95-
Lähteet	-100-
Kuvalähteet	-102-

Liite I: Pappilaluettelo

Liite II: Pohjapiirustuksia

SUOMEN PAPPILA-ARKKITEHTUURI VUOTEEN 1900

DIPLOMITYÖ / PANU KAILA

J O H D A N T O

Pappilan merkitys pitäjän kulttuurielämän keskuksena on ollut luonnollinen seuraus papin asemasta kansan keskellä elävänä seurakunnan palvelijana ja hengellisenä johtajana, koulutettuna oppineena ja valvovana virkamiehenä. Kuten pappi yhteiskunnassa, sijoittuu pappilarakennus arkkitehtuurissa ylhäisön ja kansan taiteen väliin.

Toisaalta yliopistokaupungeissa aikansa henkiseen kulttuuriin tutustunut pappilanhaltija pyrki rakennuksissaan seuraamaan taiteellista ja teknillistä kehitystä, toisaalta olivat pitäjäläiset, rakentajat, konservatiivisen varovaisia yhteisissä yrityksissään.

Pappiloiden vaikutukselle maaseudun rakentamisessa merkitsi paljon niiden sijoittuminen kaikkialle yli koko valtakunnan, ei ainoastaan kaupunkeihin ja vauraille rintamaille, vaan myös köyhiin ja takapajuisiin korpipitäjiin. Toinen tärkeä tekijä oli se, että pappilat olivat puolittain julkisia rakennuksia, avoinna sekä ylhäisille että alhaisille paremmin kuin mitkään muut asuintalot.

Yhteiskunnan omistamina asuintaloina ovat pappilat tutkimuksen kannalta hyvin mielenkiintoinen ja kiitollinen ryhmä; talontarkastuskatselmusten ja pitäjänkokousten pöytäkirjojen avulla voidaan kehitystä monesti yksityiskohtaisestikin seurata satoja vuosia taaksepäin. Säilyneen asiakirja-aineiston laajuuden kannalta ovat pappilat asunnoista helpoimmin lähestyttäviä, lisäksi ne ovat ainoa koko maassa yhtenäinen vielä alkuperäisessä käytössä oleva virkataloryhmä.

Tästä huolimatta on maassamme tutkittu pappilarakennuksia erittäin vähän. Verrattuna kartanoista, talonpoikasrakentamisesta tai kaupunkikulttuurista julkaistuihin kirjoituksiin on pappila-arkkitehtuurista ilmestynyt tuskin mitään. Tämä saattaa olla yhtenä syynä seurakuntien vanhoja pappilarakennuksia kohtaan osoittamaan välinpitämättömyyteen; kun parin sadan vuoden ikäinen käyttämättömäksi jäänyt kirkko ilman muuta säilytetään kulttuurimuistomerkkinä, ei saman ikäisen pappilan repimistä vastusta juuri kukaan. V. 1963 purettiin Pietarsaareissa eräs maamme vanhimmista pappilarakennuksista, v. 1739 valmistunut Bonäs, ja v. 1967 hajoitettiin Ilmajoella v. 1812 valmistunut aikanaan Suomen

suurin kaksikerroksinen empirepappila. Purkamisen lisäksi on väkivaltaisella korjauksella pilattu arvaamaton määrä pappilakulttuuriamme.

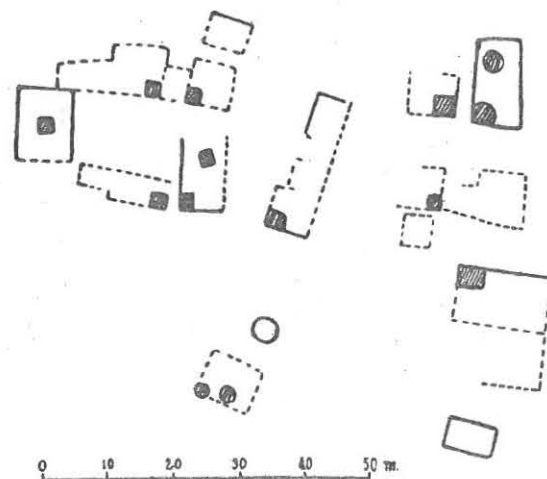
Tässä tutkimuksessa olen rajoittunut tarkastelemaan vain maaseutupappiloita, kaupunkien pappilat liittyvät usein paremminkin kaupunkirakentamiseen. Myöskään en ole ottanut mukaan pappiloina käytettyjä, mutta alunperin johonkin muuhun tarkoitukseen valmistuneita rakennuksia. Ajallinen raja, vuosi 1900, merkitsee karkeasti otettuna pappilan perinteellisen roolin päättymistä maaseudulla.

Helsingissä 17. toukokuuta 1967

K E S K I A I K A

Keskiajalla kuului herrantitteli vain papille ja ritarille. Papin asunto saattoi kuitenkin vain harvoin kilpailla ritarin kartanon kanssa suuruudessa ja tyyliässä, mutta hänen valtakuntansahan tulikin olla toisessa maailmassa. Silti oli pappilan aineellinen merkitys suuri, olihan pappila samalla suurmaatilan keskus, virasto ja kestikievari.

Suomen keskiaikaiset pappilat lienevät olleet paikallisen rakennustavan mukaiset, vain joissakin yksityiskohdissa kylän muista taloista erottuvat. Varhaisimmat katselmuspöytäkirjat luettelevat pappilaan kuuluvina joukon erinimisiä huoneita, ilmeisesti nämä olivat pienehköjä, yksihuoneisia hirsirakennuksia joko erillisinä tai eteisten ja katosten kokoamina ryhminä.

Jomalan pappilan rakennusjätteet.
B. Cederhvarfin mukaan.

Kuva 1. Kaivauksilla on tuotu esiin Jomalan pappilan rakennusryhmitys 1300-luvulta. Miespiha on jo kiinteytynyt umpikartanon tapaiseksi neliöksi. Asuinrakennus sijaitsi lähinnä kirkkoa, kuvassa äärimmäisenä vasemmalla pihan perällä, ovi pihalle päin. Tupa oli kooltaan noin 8 x 12 m, kivistä ja tiilestä muurattu tulisija keskellä huonetta. Cederhvarf olettaa päärakennuksen seinustalta kahdesta kohdasta löytämiensä tummanvihreiden lasinsirpaleiden kuuluneen ikkunoihin, ruutukooksi hän arvioi noin 5 x 7 cm. Lasi oli tähän aikaan erittäin kallisarvoista ulkomaista tuontitavaraa, mutta Ahvenanmaa sijaitsikin kauppätien varrella. Lisäksi pappilassa on mahdollisesti ollut tiilikatto. (1)

V. 1347 maanlaki

Vanhin tunnettu pappiloiden (mansiones tai mensae curatorum) rakentamista koskeva asetus Ruotsissa oli arkkipiispa Johan III:n antama v. 1291, tämä vahvistettiin Upplannin laissa v. 1296.

Pappiloiden rakentamista käsiteltiin myös Ruotsin valtakunnan ensimmäisessä yleisessä laissa, v. 1347 maanlaissa, jonka kirkkokaarella oli seuraava pykälä: "Nu ägha Socknamän siv lagha huus å Kirkiobol föra: thet är Stofva, Stekarehuus, Ladha, Kornherberge, Vistahuus, Somnherberge och Fähuus"(2)Nämä "seitsemän laillista huonetta", tupa, paistinhuone, lato, vilja-aitta, ruoka-aitta, luhti ja navetta lie-nevät olleet sen aikaisen vauraan maanviljelystilan normaalit, vält-tämättömiksi katsotut tilat. Päärakennus on luultavasti ainakin Suo-messa ollut yksinkertainen, korkeintaan eteisellä varustettu savu-pirtti; kamareita ei mainita.

Papit pyrkivät kuitenkin ylhäisen säätynsä mukaiseen edustavampaan asumiseen piispojen linnat esikuvinaan, ja vaikkeivät pitäjäläiset ruvenneet kustantamaan ylellisyyksiä, suostuivat he silti rakenta-maan vähitellen yhä enemmän. Lakia tulkitsivat ne, joilla oli valta, ja näin laillisiin huoneisiin vaadittiin tarpeellisiksi katsottuja lisätiloja ja suojia, kunnes huoneet laajenivat huoneryhmiksi.

Kalannin pappilan rakennusluettelossa mainitaan v. 1411 seurakunta-laisten kustannettavia huoneita jo 18: tupa, piispantupa ja kappa-laistupa asuinhuoneina sekä talousrakennuksina keittiö, luhti ylä- ja ala-aittoineen, iso aitta, mallaspirtti, jakeluhuone, sauna, kivinen kellari ammeineen ja eteisineen, hevostalli, piispantalli, lehmänavetta, kaksi riihtä, lato ja akanahuone. (2a)

Kuva 2. Taivassalon pappilan kaksiosainen holvikellari on tiilikoosta päätellen muurattu kirkon muutostöiden aikana 1400-luvun loppupuolella. Holvattu kivikellari todistaa tavalliset talonpoikaistalot ylittävästä varakkuudesta. Puolivirallisina kestikievereina toimiville pappiloille olikin hyvä kellari oluen säilytyksen kannalta välttämätön.

U S K O N P U H D I S T U S   J A   S U U R V A L T A - A I K A

Uskonpuhdistuksessa papisto menetti etuoikeutetun asemansa, säädyn arvostus ja henkinen taso laski. Tämä muutos vähensi tuskin kuitenkaan seurakuntalaisten tavaksi tullutta pappilanrakentamista.

V. 1570 asetus

Papistoa suosiva Juhana III laillistutti pitäjäläisten lisääntyneet rakentamisvelvollisuudet v. 1570 antamallaan maanlain tulkinnalla. Seitsemästä huoneesta (siu Tarfwe-huus) oli jäljellä vain nimellinen jako seitsemään ryhmään. Ensimmäinen, asuntoryhmä, käsitti kuusi eri tilaa: linnatuvan, kappalaistuvan, vierastuvan, leivintuvan, kirkkoherran lukukamarin ja makuukamarin sekä lisäksi holvatun kivikellarin ja kaksi käymälää, "salaista huonetta". Toiseen ryhmään kuului paistinhuone, luhti ylä- ja ala-aittoineen, suuri portti, renkien luhti, mallaspirtti ja sauna välissäolevine eteisineen; kolmanteen karjahuone, nautahuone, lammashuone, sikahuone, kanahuone ja hanhihuone; neljänteen talli ylisineen ja pilttuineen ja silta, niin että lasti voidaan ajaa ylös, sekä kaksi suurta latoa luuvat välissä; viidenteen kaksi riihtä luuvineen; kuudenteen ladot 12 heinäkuormaa varten; seitsemäntenä oli joko mylly tai venetalas. Viisi ensimmäistä ryhmää edellytettiin rakennettaviksi kukin oman yhteisen kattonsa alle. Asetus päättyi vielä huomautukseen, että jos pappi halusi useampia huoneita, eivät talonpojat olleet lain mukaan velvollisia niitä rakentamaan. (3)

Vaikka näitä määräyksiä ei köyhissä seurakunnissa voitu eikä haluttu tarkasti noudattaa, kasvoi rakennusten lukumäärä erikoissopimusten ja vaatimusten avulla vähintään yli kahdenkymmenen, kappalaistaloissakin ylläpidettiin toistakymmentä suojaa. Pohjanmaalla, missä muutenkin on ollut tapana rakentaa runsaasti, oli Raahen-Salon pappilassa 1600-luvulla 35 huonetta ja Kalajoella 40, jolloin pappila jo muistutti pientä kylää. (4)

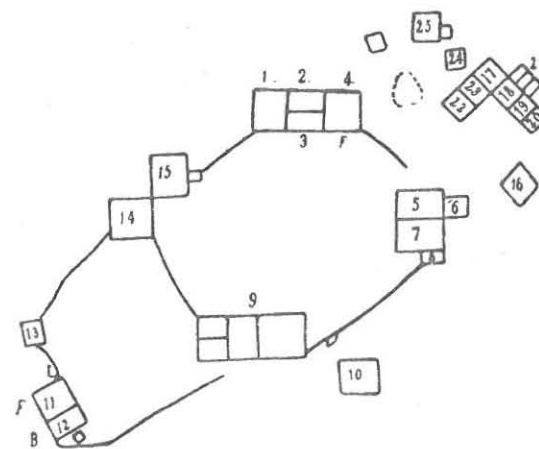
Uloslämpiävät tuvat

Vähäistenkin kirjallisten töiden tekeminen oli savupirtissä hankalaa, oppineen miehen kotina ei nokinen ja pimeä pirtti ollut onnistunut. Savupirtit alkoivatkin väistyä pappiloista uloslämpiviä tupien tieltä jo 1500-luvulla. Varhaisin maininta savupellillisestä, siis ulos-savuavasta tulisijasta on Suomessa linnoja lukuunottamatta Hollolan pappilasta v. 1557. (5)

Tätä kehitystä joudutettiin kruunun määräyksillä, koska toivottiin näin voitavan vaikuttaa maaseudun yleiseen rakennustapaan. Itä-Suomen edistyessä hitaammin antoi Kristiina-kuningatar v. 1644 määräyksen Viipurin hiippakunnalle: "Pappien asunnot ovat tästälähtien taitavasti rakennettavat, heidän savupirttinsä tehtävät autioiksi ja savupiiput asetettavat heidän asuinhuoneisiinsa, jotta he antaisivat muille hyvän esimerkin savupiipullisten tupain käyttämisestä, koska moni siten saattaa pitää näkönsä vahingoittumattomana, moni tulipalo vältetään ja poistetaan tilaisuus kaikenlaisiin törkeisiin paheisiin, joita savupirteissä paljon tapahtuu". (6)

Viimeisetkin sisäänlämpiävät asuintuvat hävisivät pappiloista 1600-luvulla, kun taas maataloissa oli pääkaupungin, Turun, lähistöllä savupirttejä runsaasti v. 1750 ja samaan aikaan oli maaherran kirjeen mukaan lähes puolet Oulun kaupunkitaloista sisäänlämpiäviä. (7)

1. Asuintupa.
- 2-3. Kyökki ja eteinen.
4. Savupirtti.
5. Vaja.
6. Pieni aitta.
7. Talli.
8. Käymälä.
9. Joku asuinrakennusrivi.
10. Aitta.
11. Sauna.
12. Saunan eteinen, voidaan käyttää panimona.
13. Pieni jääkellari ja aitta.
14. Vilja-aitta.
15. Aitta ja kellari.
16. Navetta.
17. Iso navetta.
18. Vaja.
19. Rehulato ja
20. Pieni navetta.
21. Kana-, hanhi- ja siko-
- huone.
22. Lammasläävä.
23. Rehusuojus.
24. ?
25. Riihi ja kaksi akana-
- huonetta.

Lappeen Parkkarilan kappalaistalon asemapiirros. Katselmuskirja 21 p. syysk. 1759. Suomen valtioarkisto. Katselmuskirjan rakennusten numerot vain osittain piirroksen merkittyjä numeroita vastaavat. Selityksessä ovat sen vuoksi jotkut rakennukset numeroidut katselmuskirjan pituusmittojen y. m. tietojen perustalla.

Kuva 3. Lappeen Parkkarilan kappalaistalon päärakennukseen kuului sisäänlämpiävä leivintupa vielä v. 1759, kuvassa merkittynä numerolla 4.

Kamarit

V. 1570 asetuksessa mainitaan kaksi kamaria. Jo aikaisemmin olikin yksitai kaksitupaiseen asuinrakennukseen eteisen lisäksi alettu liittää kamareita, jotka olivat aluksi tulisijattomia, varastoina ja kesällä maakuuhuoneina käytettyjä lisäkkeitä, kuin tupaan kiinni rakennettuja aittoja. Pappiloissa kamaria tarvittiin isännän kirjallisia töitä varten, jonkinlaiseksi kansliaksi. Ensimmäiseksi mainitaan tupa-kamariyhdistelmä Hauhon pappilasta v. 1536. (8)

Kamari liittyi tavallisesti joko tuvan päätyyn, jolloin se tuvan suuremman leveyden vuoksi tavallisesti jaettiin kahtia, tai eteisen perälle. Rakenteellisesti itsenäisten kamarien käyttöä kuvaa tieto, jonka mukaan Piikkiön kirkkoherra Gregorius Favorinus vei omalla kustannuksellaan rakennuttamansa eteiskamarin mukanaan muuttaessaan paikkakunnalta v. 1652 ja jätti eteisen ilman peräseinää. (9)

Huoneryhmitys

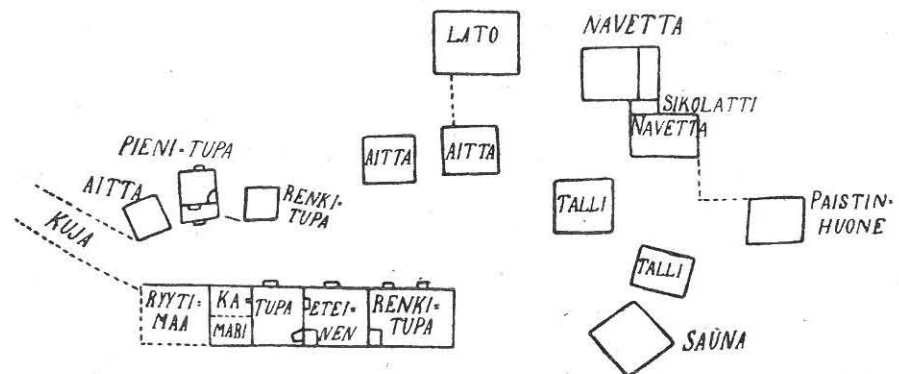
Kamarien lisäksi toinen kehitystä kuvaava piirros v. 1570 asetusta maanlakiin verrattaessa oli vaatimus rakentaa huoneryhmät yhteisen katon liittäviksi kokonaisuuksiksi. Tätäkään määräystä ei liene missään kirjaimellisesti noudatettu, vaikka kysymyksessä on ollut vanhan hyväksi koetun järjestelmän edelleen kehittäminen eikä mikään käänteentekevä uudistus.

Käytännössä olivat eri suojat, päärakennuksesta lähtien, alkaneet jo keskiajalla kiinteytyä suuremmiksi yksiköiksi. Aluksi tupa ja pakari välissäolevine eteisineen muodostivat parituvan jota sitten jatkettiin kamariparilla. Varsinkin pappiloissa jäi pakari palvelusväen käyttöön, asuine eli linnatupa kuului vain isäntäväelle.

Piispantupa

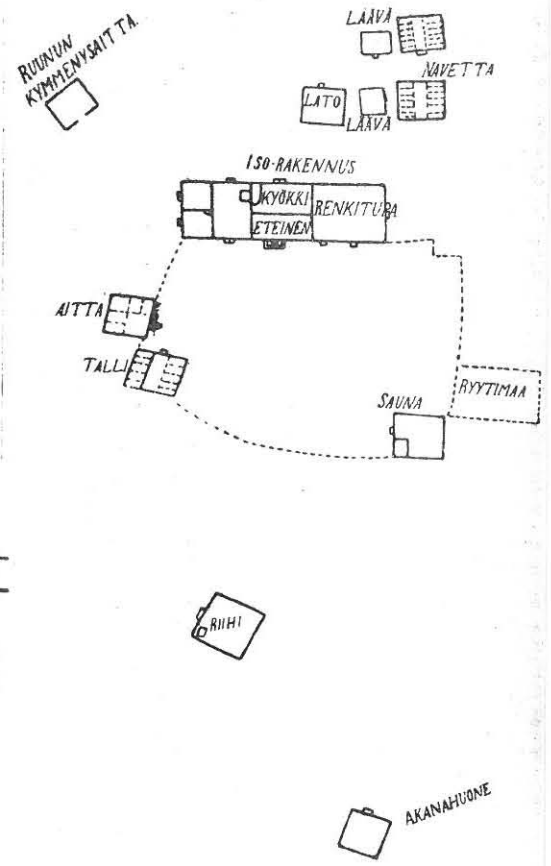
Maataloista poikkeavaa oli myös vieras- eli piispantupa, joka tavallisesti tehtiin erilliseksi omine eteisineen ja kamareineen. Jo keskiajalta lähtien matkustavaiset olivat majoittuneet pitäjän virkamiesten, voutien ja papin, luo. Kestikievarilaitoksen perustamiseen asti v. 1642 oli pappiloiden virallisena ja sen jälkeen epävirallisena velvollisuutena huolehtia kruunun käskyläisistä, joskus jopa sotaväenosastoistakin; palkkioksi papit saivat osan kruununkymmenyksistä. (10) Pälkäneen pappilaan rakennettiin v. 1639 kolmen säteritilan kustannuksella toinenkin vierastupa ja kaksi kamaria, jotta "esivallan puolesta ja sen nimissä kulkevat hyvät herrat" saisivat säätynsä mukaisen yösijan. (11)

Matkailijoita liikkui kuitenkin vielä melko harvoin, ja pitkään tyhji-
 lään seisovaa rakennusta käytettiin muihin tarkoituksiin: piispa Terse-
 rus valitti v. 1659 Perniön uuden piispantuvan lattian pilaantuneen en-
 nen aikojaan sen vuoksi, että se sunnuntaisin toimi aatelisten kirkko-
 tallina ja viikolla pappilan sikalana. (12)

Virolahden Torstilan kappalaistalon asemapiirros. Katselmuskirja 7 p. kesäk. 1748. Suomen valtioarkisto.

Kuva 4. V. 1748 katselmuskirjassa kuvatut Vi-
 ronlahden pappila ja kappalaistalo edustivat
 tyypillistä 1600-luvun keskikokoista suomalais-
 pappilaa. Asuinrakennus oli pitkänomainen pari-
 tupa: eteisen toisella puolella renkitupa ja
 toisella asuintupa kamareineen. Kappalaistalon
 erillinen paistihuone oli pappilassa korvattu
 päärakennuksen laajasta eteisestä erotetulla
 keittiöllä, järjestely, joka oli ensimmäinen
 merkki 1700-luvun ratkaisevista muutoksista.
 Rakennukset olivat hajallaan itäsuomalaisen
 tavan mukaan, muualla rakennusryhmitystä hal-
 litsi säännöllisempi ja suljetumpi pihamuoto.

Virolahden pappilan asemapiirros. Katselmuskirja 8 p. kesäk. 1748. Suomen valtioarkisto.

Ulkoasu

Rakennusten seinät olivat käsittelemätöntä hirttä. Vesikatto lienee tavallisimmin katettu riukujen varaan limitetyillä tuohisuikaleilla, näiden päälle tulivat pyöreät malkapuut tuulensuojaksi ja kivipainot myrskyä vastaan.

Ikkunat

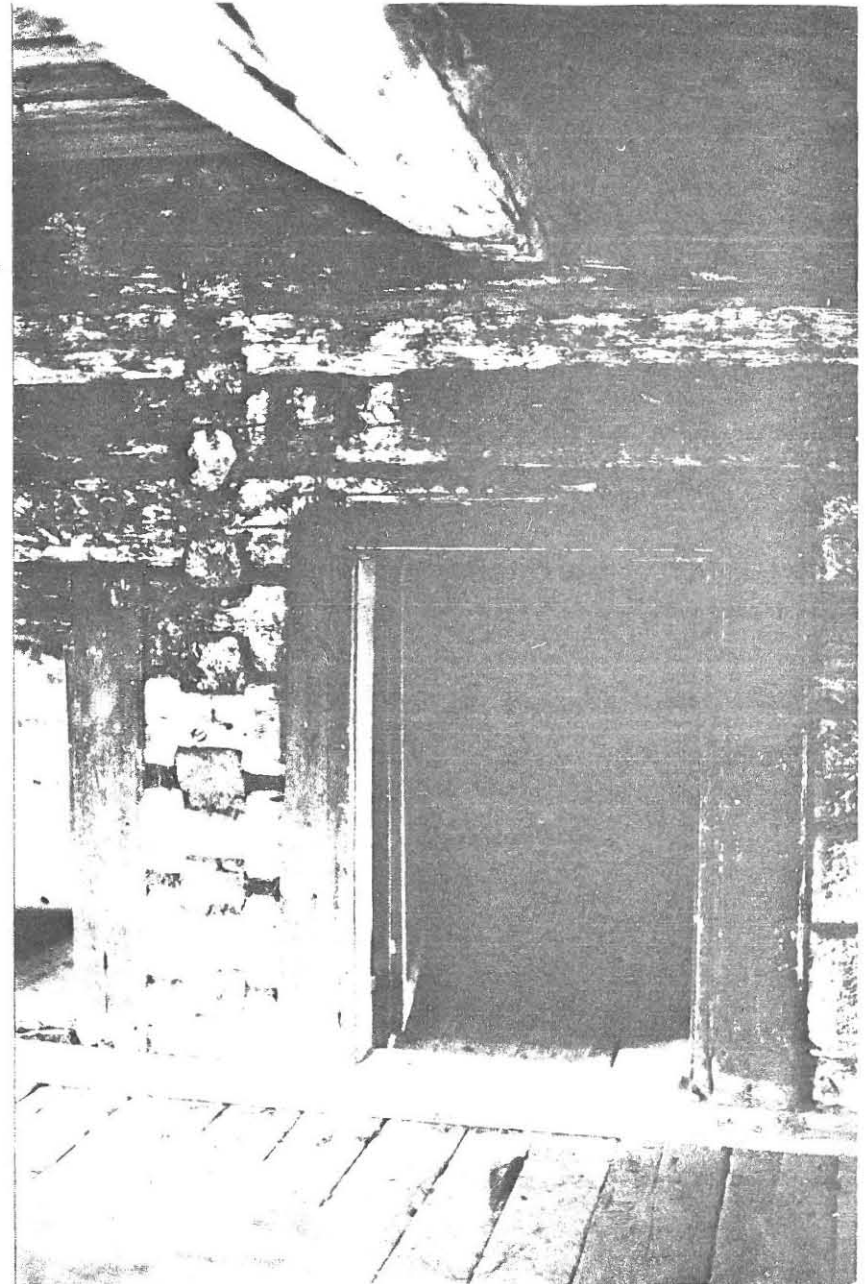
Savupirttien puisin työntöluukuin suljettavat mitättömät savuaukot muutettiin ikkunoiksi uuden ajan alussa. Pieniruutuisissa aukoissa käytettiin ensin läpikuultavia pergamenttikalvoja ja häränrakkoja. Pitäjän kirkko oli tietysti saanut ensimmäisenä oikeat kallisarvoiset lasi-ikkunat, mutta pian kirkon ruutuja korjaava mestari lasitti myös pappilan. Ruotsissa aloitettiin ikkunalasin valmistus aivan 1500-luvun lopussa, (13) ja seuraavan vuosisadan kuluessa saivat Suomen pappilat lyijypuitteiset, jopa 26-ruutuiset pienet ikkunansa. Maataloissa oli lasi-ikkuna vielä tähän aikaan poikkeuksellinen harvinaisuus, niiden vuoro tuli seuraavan sataluvun keskivaiheilla. Lasi oli kuitenkin kallista eivätkä ikkunat korjaamatta kestäneet kauan. V. 1652 kerrotaan Piikkiön pappilasta: "Linnatuvassa lasi-ikkunat pihalle päin, mutta merellepäin on ikkuna niin pieni, ettei se täytä aukkoa ja yläaukossa rikkinäiset lasit sekä mädänneet puitteet", (14) ja parikymmentä vuotta myöhemmin edelleen: "Linnatuvan ovi ilman lukkoa ja niin matala, että täytyy kontata sisälle, ikkunat vanhat, pienet, rikkinäiset. Takka tuvassa rikottu-- muuten tupa likainen ja musta noesta ja savusta". (15)

Sisustus

1600-luvun pappilainteriööri oli pimeä ja umpinainen. Himmeäruutuiset pienet ikkunat eivät antaneet paljoa valoa päivälläkään, ja ulos niistä ei nähnyt. Jatkuvasti loimuava puita säästelemätön takkatuli ja pärevalkeat saivat riittävä illalla, kynttilät olivat vielä liian kalliita yleisesti käytettäväksi. Hirsiseinät olivat veistetyt, usein kalkilla valkaistut, juhla-aikoina ne voitiin verhota kankaalla. Toiset tuvat olivat ylös asti avoimia orsitupia, toisissa oli pitkittäinen kolmilapainen välikatto, päällä sammaleristys.

Nurkassa seisovat ulossavuavat takat olivat aluksi kiuasuunien tapaisia, harmaakivistä murattuja savuhormia myöten. Piippua ei aina jaksettu jatkaa katolle asti, vaan se saatettiin päättää ullakolle tupruamaan. (16) 1600-luvulla alettiin käyttää paikalla valmistettuja tiiliä keveämpänä ja paremmin soveltuvana materiaalina.

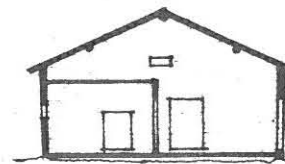
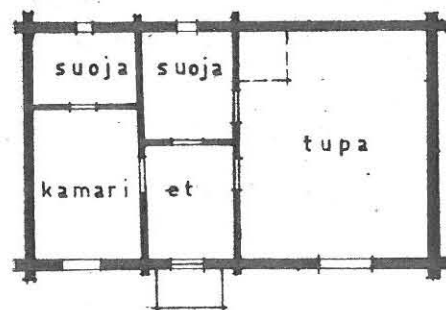
Kuva 5. Tupa, jossa Piippolan ensimmäinen pappi asui veljensä maatilalla vv. 1771-77 ennen varsinaisen pappilan valmistumista. Oikeanpuoleinen oviaukko johtaa tuvasta pienen eteiseen, vasen peräkamariin, muita huoneita ei ole. Seinillä näkyy jälkiä kalkitsemisesta, pihtipielet on joskus punattu. Lattialankut on halkaistuista hirsistä. Tuvan koko on vain 4,5 x 4 m.

Kalustus

Sisustus perustui vielä kiintokalustukseen. Tarkastuspöytäkirjoissa lu-
etellaan pöydät, penkit, tuolit ja sängyt huoneen varusteisiin kuuluvi-
na yhdessä savupiipun, pellin, ikkunoitten, lukon ja saranoitten kans-
sa. Piikkiön pappilan tarkastuskirja vuodelta 1652 kertoo edelleen:
"Uudessa tuvassa kaksi puusepän tekemää seinään kiinnitettyä penkkiä...
kellarituvassa vanha vuode seinään kiinnitettyinä ovennurkassa, samoin
pöytä ja penkkien asemasta seinään kiinnitettyjä lautoja, mutta ei mi-
tään tuolia eikä istuinta. (17) Samoin huonekalujen tekeminen kuului
pitäjäläisille: V. 1691 Ylistaron pappilan rakentamisosuuksia jaetta-
essa tuli erään yökunnan osalle mm. neli-ikkunainen tupa sekä kaksi
sänkyä ja pöytä. (18)

Huonekalut olivat joskus melko järeitä. Raumalla on ollut 7 kyynärän
(4.15 m) mittainen pyötä ja Iisalmella 13 1/4 kyynäräiset (7.90 m)
penkit. (19) Vuoteet olivat leveitä, kiinteitä, katoksellisia perhe-
sänkyjä.

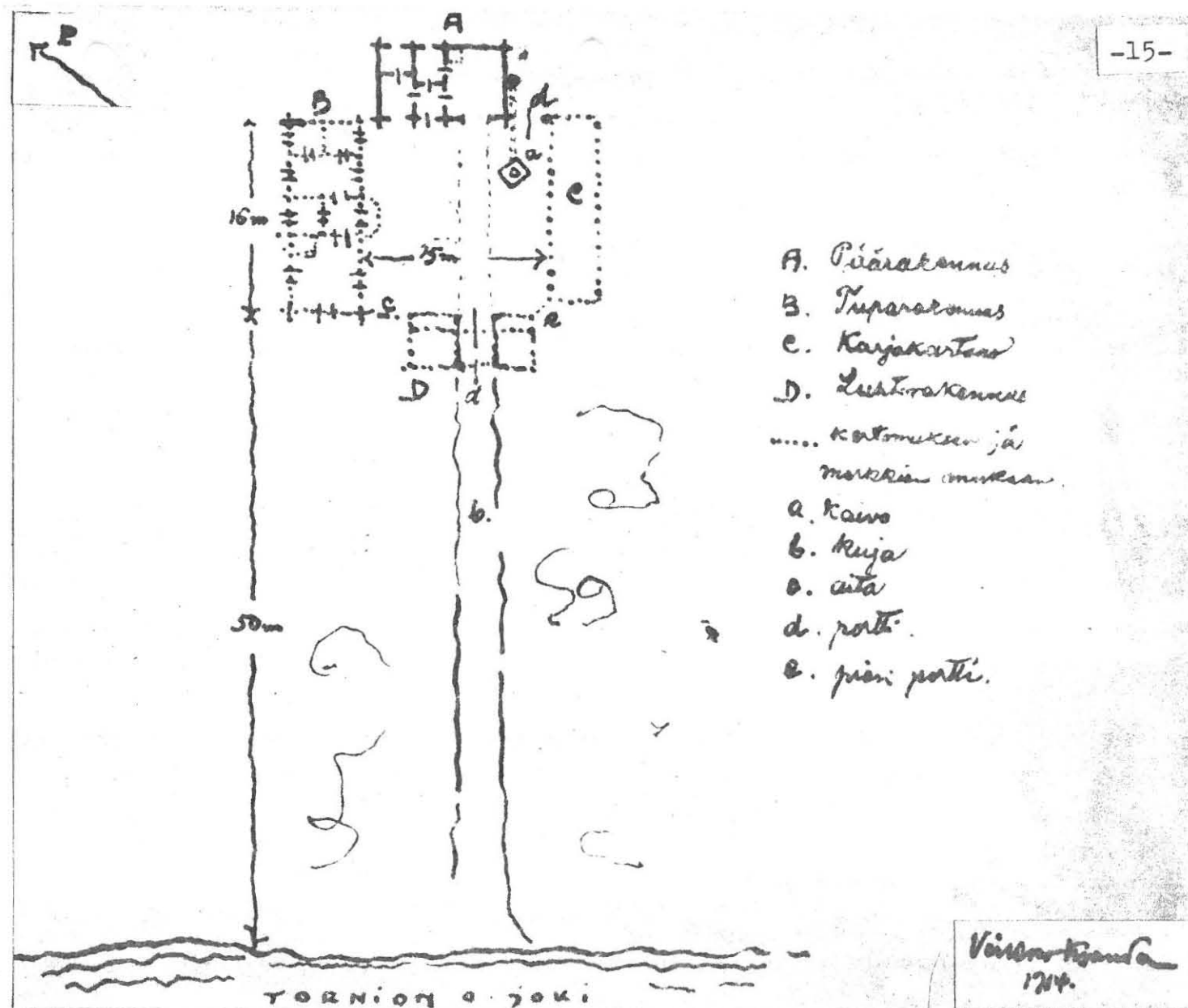

Kuva 6.
Ylitornion vanha pappi-
la, pohjapiirros ja leik-
kaus 1:200.

Ylitornio

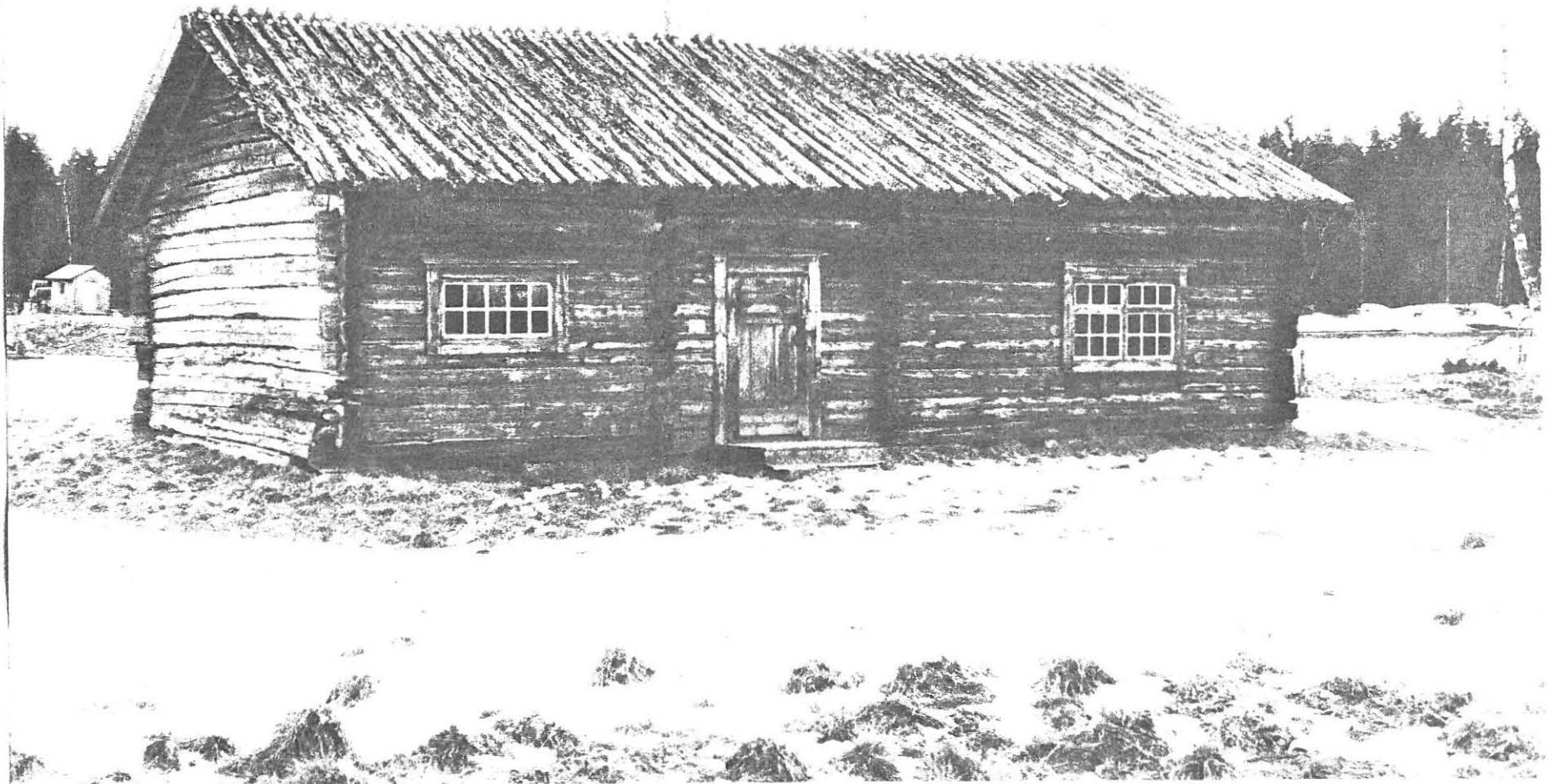
Luultavasti vanhin säilynyt pappilarakennus Suomessa on Ylitornion Hie-
taniemen pappila vuoden 1700 tienoilta, nyt Turkansaaren ulkomuseossa
Oulussa. Syrjässä Lapin rajoilla sijainneena se on lisäksi monessa suh-
teessa huomattavan alkeellinen ikäänsäkin nähden.

Tupa on 5 x 6 metriä, huonekorkeus vain 1.85 m, yksi ikkuna etuseinässä,
savupiipullinen tulisija peränurkassa. Välikatottoman eteisen toisella
puolella on pieni kamari. Sekä sen että eteisen peräosasta on erotettu
ikkunaton tila, näissä elätettiin perimätiedon mukaan pitkän talven ai-
kana lehmää ja kanoja, lanta luotiin seinäluukuista talon taakse.

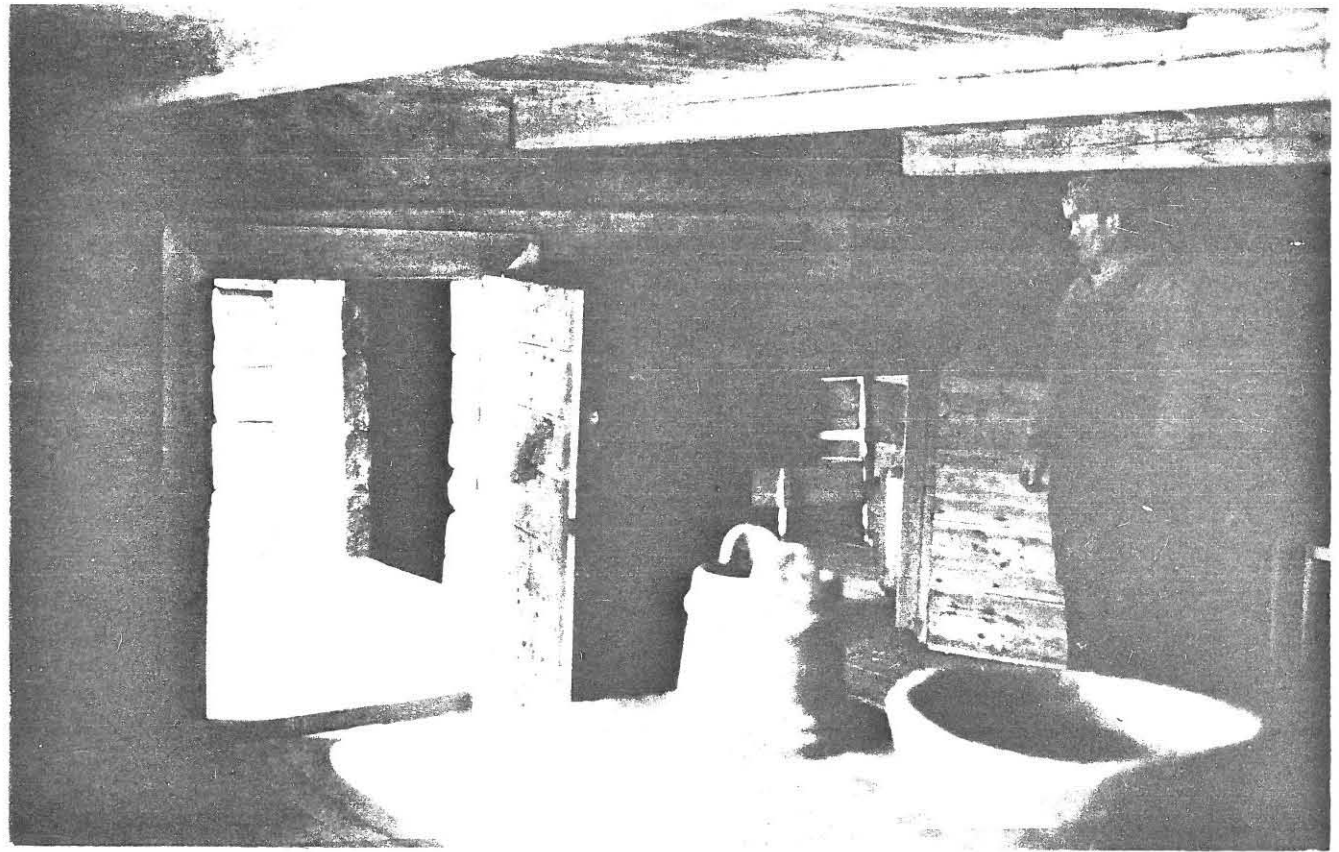

Kuva 7. Asemapiirros 1:500. Rakennukset muodostivat aitojen ja porttien avulla täydellisen umpikartanon. Erillistä karjapihaa ei ollut, mahdollisia latoja lukuunottamatta sijaitsivat vähäiset rakennukset saman pihaaneliön ääressä. Pihaan tultiin porttiluhdin kautta, vasemmalle jäi paritupamuotoinen tuparakennus, jossa lienee ollut vain yksi tulisija, ja oikealle karjarakennus.

Kuva 8. Ylitornion vanha pappila. Matalamuotoiset ikkunat sekä ovi on rekonstruoitu aukkojen perusteella, kattona on Pohjanlahden rannikolla yleinen pyöreämalkainen tuohikatto, jollainen rakennuksessa oli sen toimiessa latona ennen museoon siirtämistä v. 1931. Lähes kaikki seinähirret ovat vielä alkuperäisiä, niihin on veistetty rakentamiseen osallistuneiden talojen puumerkkejä.

Kuva 9. Ylitornion vanhan pappilan ennallistettua sisätilaa. Välikaton ja lattian asema on määritelty seinähirsiin jääneiden merkien mukaan. Tulisija on ollut nurkassa, kuvassa miehen takana. Vasemmasta ovesta näkyy eteiseen, oikeasta peräkamariin. Ovikorkeudet 130 ja 100 cm, vapaa huonekorkeus 185 cm.

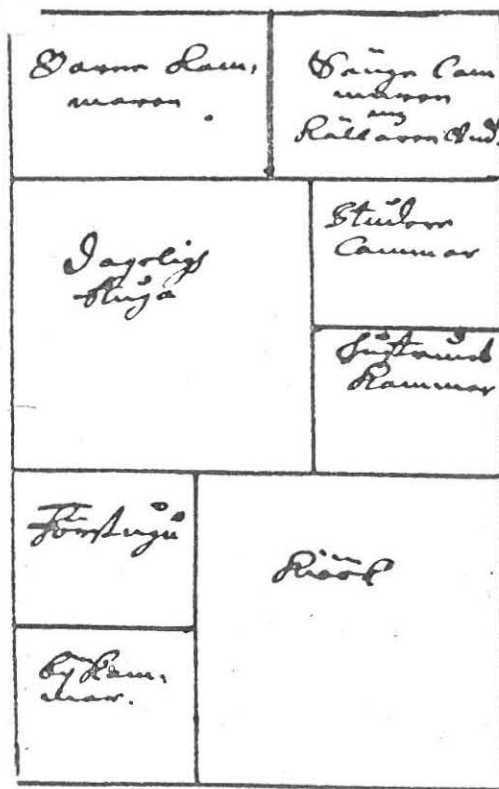
Suurvalta-aika

1600-luvulla Ruotsin suurvalta-asemassaan saavuttama yhteys Euroopan kulttuurikeskuksiin merkitsi voimakasta kehitystä yläluokan asunto-oloissa. Edellisellä vuosisadalla tuloaan tehnyt renessanssiarkkitehtuuri levisi nyt yli valtakunnan, ja taloudellinen nousukausi auttoi osaltaan uusien muodinmukaisten rakennussuunnitelmien toteuttamista. Aikakauden loisto keskittyi kuitenkin emämaahan ja hovin ympärille, vasta vuosisadan loppupuolella alkoi suuraatelin barokkikulttuuri heijastua myös syrjäiseen ja kehittymättömään Suomeen.

Ensin vaihtoivat aatelistilat keskiaikaiseen paritupajärjestykseen perustuvat päärakennuksensa monihuoneisiin taiteen sääntöjen mukaan suunniteltuihin kartanoihin. Sataluvun vaihteessa kuvastui uusi aikakausi maaseudulla myös pappila-arkkitehtuurissa. Nyt alkoi irrottautuminen talonpoikaisrakentamisen perinteestä, pappilan ilme muuttui maatilasta, ei tosin kartanoksi, vaan virkataloksi.

Huoneryhmitys

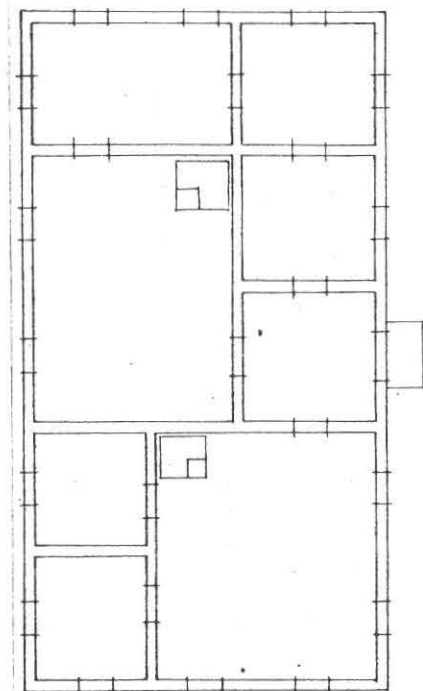
Selvimmin näkyi elintapojen avartuminen päärakennuksen (nyt karaktärsbyggning) huoneryhmittelyssä. Arkitupa muuttui saliksi, työhuoneesta edustustilaksi. Tuvan liesi siirrettiin tavallisesti eteisen takaosasta erotettuun keittiöön (ks. kuva 4), joka peri myös erillisen paistinhuoneen tehtävät. Renkitupa irtosi päärakennuksen yhteydestä ja muodosti piharakennuksen tavallisesti yhdessä leivintuvan kanssa. Viimeksimainittu oli ennen myös monesti liittynyt asuintupaan, kunnes v. 1720 kiellettiin virallisesti leivinuunin sijoittaminen päärakennukseen, ehkä paloturvallisuussyistä. (20) Sen sijaan Kaarle XI:n talontarkastusasetuksessa v. 1681 määrättiin piispantupa papin asunnon yhteyteen, jossa se muuttui pian vierashuoneeksi. (21) Näin tuli säätyerotus esiin tilaryhmittelyssä: toisaalla päärakennus saleineen ja piispankamareineen, toisaalla renkitupa ja pakari.

Designation på Postens
Byggning. A. A. A.

Mustasaari

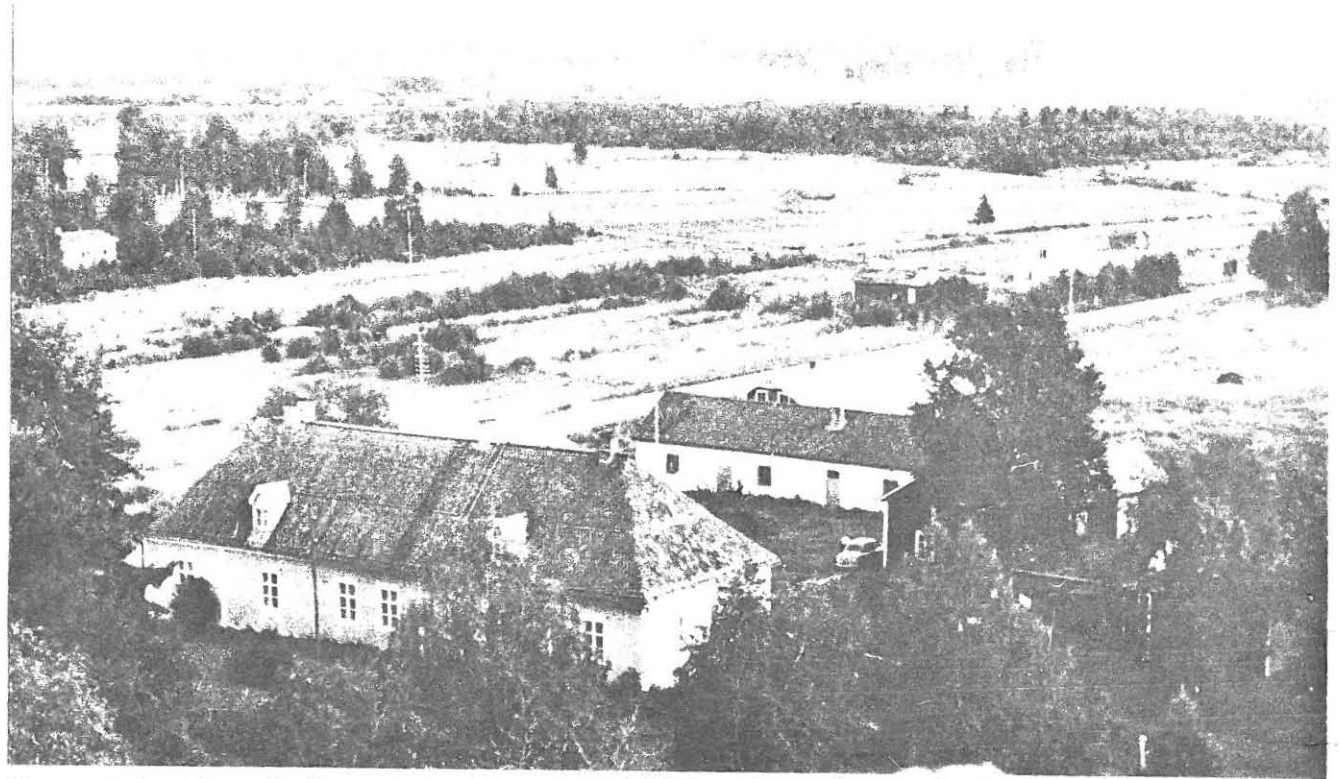
Kuva 10. Mustasaaren pappilasuunnitelma vuodelta 1667 oli jo vapautunut tupajärjestelmästä. Suunnittelija olikin säätyläisasuntoihin perehtynyt maaherra Gabriel Graan. Täsmälleen sama pohjaratkaisu toistui läheisen Veksalan latokartanon rakennussuunnitelmassa kolme vuotta myöhemmin. (22) Lähtökohta lienee ollut Ruotsissa sovellettu barokkiarkkitehtuuri, ja myöhemmin samaa huoneryhmittelyä on käytetty Pohjanmaan talonpoikaisrakennuksissa. Keittiö oli suuri, salin kokoinen. Monessa pappilassa mitoitettiin keittiö aluksi tupamaiseksi vanhan tavan mukaan, myöhemmin tarpeetonta tilaa vähennettiin erottamalla takaosa keittiökamariksi. Kamarit liittyivät salin kahdelle sivulle, niiden lukumäärään vaikutti Vaasan kaupunkilaisten toivottu osuus rakennustyössä. Suunnitelma hylättiin liian suurellisena.

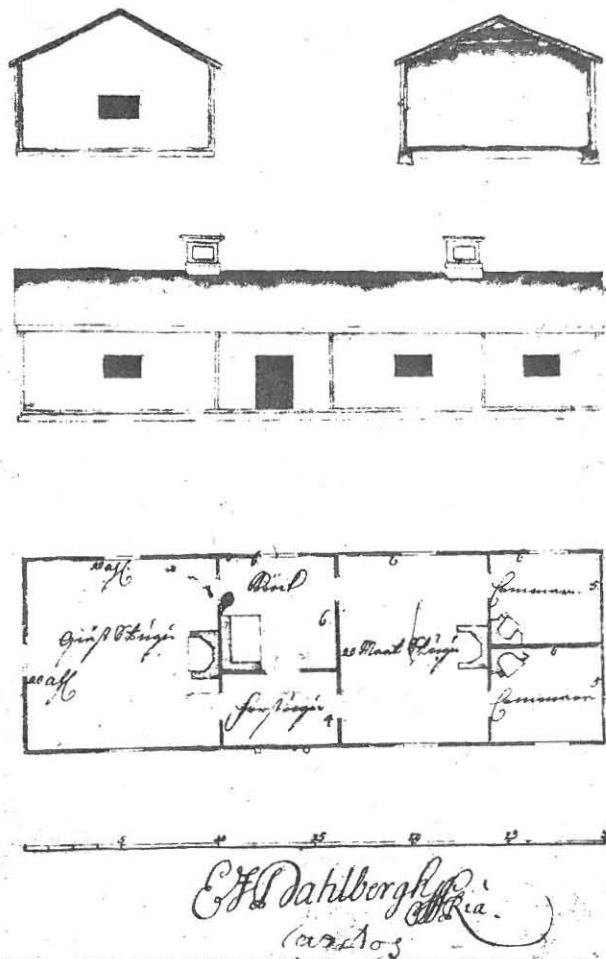
Kuva 11. Vetelin Puusaaren talon v.1835 rakennettu pää-rakennus.

Kaarlela

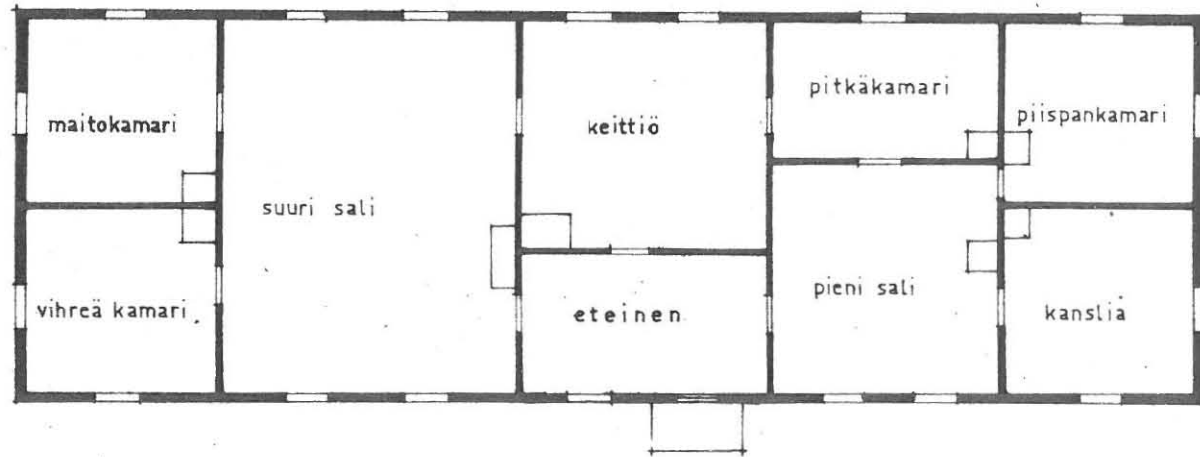
Kaarlelan v. 1736 rakennettu päärakennus oli pappilabarokin huippusaavutus. Huolimatta isonvihan jälkeisestä köyhyydestä ja siitä, että lainmukainen pappila oli v. 1727 jälkeen vain 26 kyynärää pituudeltaan (15,5 m) ja tuomiokapituli oli ehdottanut 27 kyynäräistä rakennusta, ajoi kirkkoherra Werander läpi oman suunnitelmansa, 51 kyynärän (30 m) "puulinnan". Kokkolan kaupunki osallistui työhön kustantamalla kaksi päätykamaria.

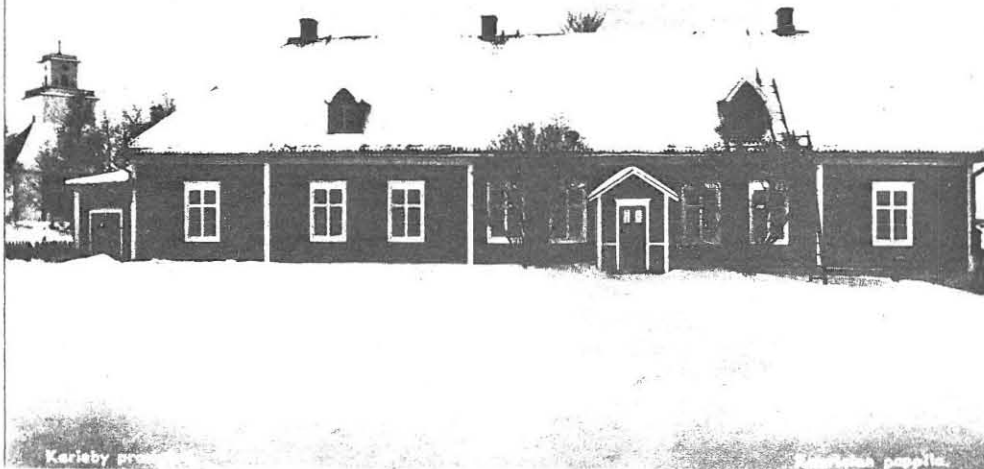
Kuva 12. Kaarlelan pappila, v. 1736. Päärakennuksesta vasemmalle 1700-luvun tuparakennus, johon liittyy kellari v:lta 1667. Oikealla on aittarivi, ja neliömäisen pihan takasivulla entinen leivin- ja panimotupa, rapattu kivirakennus, joka valmistui v. 1775. Viimeksi mainitun takaa erottuu alkuaan v. 1778 pystytetyn tallirakennuksen katto.

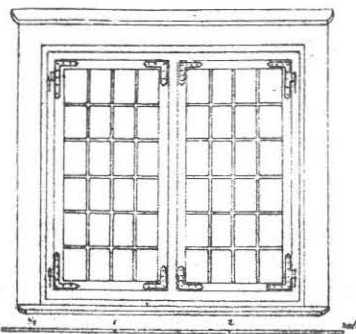
Kuva 13. Eric Dahlbergin tyyppiirustus ratsumestarin ja kapteenin asunnoksi, v. 1687. Seinät laveerattu punaisiksi (hirsi), ja katto vihreäksi (turve). Huoneet vasemmalta: vierastupa, eteinen ja keittiö, ruokatupa, kaksi kamaria. Ikkunat ovat vielä korkeuttaan leveämpiä. Dahlbergin käyttämä pohjamuoto on kehittynyt yksinkertaisesta parituvasta. Laajan eteisen peräosasta on erotettu keittiö, josta on yhteys kumpaankin tupaan. Eteistä alettiin mahdollisesti vähitellen käyttää ruoan säilytys- ja valmistuspaikkana (vrt. kuvassa 4 liesimuuri Virolahden kappalaistalon eteisessä).

Kuva 14. Kaarlelan pohjapiirros 1:200. Yhtäläisyys Dahlbergin sotilasvirkataloon on ilmeinen. Vierastupaa vastaavasta "pienestä salista" on vain erotettu kirkkoherran kirjallisia tehtäviä varten välttämätön "pitkäkamari" (pitäjänkokouksen pöytäkirjassa: kirjakamari). Kaksi ylimääräistä päätykamaria on tullut mukaan kaupunkiseurakunnan osuutena, niihin on sisustettu vierastupaan liittyvä piispankamari ja kanslia.
V. 1687 sotilasvirkatalotyypin käyttämisestä Suomen pappiloissa on toisena ja vielä selvempänä esimerkkinä kuvassa 4 näkyvä Virolahden pappila.

Kuva 15. Kaarlelan pihasiivu ennen vuotta 1935. (Puutarhasiivun mittauspiirustus etukannessa.) Valmistuessaan v. 1736 rakennus oli vuoramatton ja katettu vain oljilla. Ikkunakoko oli 2 x 2 kyynärää. Tässä vaiheessa julkisiivu neliömäisine ikkunoineen ja korkeine kattoineen muistutti melkoisesti v. 1730 everstinvirkekatalotyyppeä (kuva 20). Kokkolan kaupungin paljon vaatimattomammin asuva pormestari Norén syyttikin kirkkoherra Weranderia oman edun tavoittelusta ja everstin päärakennuksen rakentamisesta. (23) Taloustieteilijä Antti Chydeniuksen ollessa kirkkoherrana sai rakennus uuden, melkein muuttumattomana säilyneen ulkoasunsa. V. 1773 pappila katettiin paanuilla ja seuraavana vuonna vuorattiin ulkoseinät leveällä avosaumaisella puoliponttilaudoituksella, joka maalattiin samalla punaiseksi. Neliömäiset ikkunat korotettiin samalla 2 x 3 kyynäräisiksi karoliinisiksi kuusiruutulaseiksi.

Kuva 16. V. 1730 virkekatalo-ohjesäännön ikkunaehdotus everstintaloon. Tällaiset lienevät Kaarlelan alkuperäiset ikkunat olleet. Myös ovesta oli ohjepiirustus: ylhäällä ja alhaalla vaakasuorat ovipeilit, keskellä kaksi pystypeiliä.

Kuva 17. Kaarlelan paanukattoa. Katon puolivälissä kulkeva tasa- ja pyöreäpäisten paanujen muodostama viiva on kuin viittaus säterikattoon.

MYÖHÄISBAROKKI JA KUSTAVILAINEN AIKA

Rakentamis-
velvollisuus

Pappiloiden rakentamisvelvollisuus oli jatkuva riitojen, käräjien ja valitusten aihe. Maanlain määräyksiin ei papisto ollut tyytynyt milloinkaan. Pitäjäläiset rakensivatkin ylimääräisiä suojia pidetyille rovastilleen kiitokseksi tai tervetuloitovotuksena uudelle, pitäjän maineen vuoksi tai jonkun kartanonisännän erityisenä lahjana. Mutta papit vaativat sitten velvollisuutena sen, mikä kerran oli saatu lahjaksi ja taivuttivat seurakuntalaiset erikoissopimuksiin hyvällä tai pahalla.

Toisaalta taas kansa usein viivytteli vanhojen rakennusten uudistamisessa -eihän yleiseen rakentamiseen koskaan suhtauduta samalla innolla kuin yksityiseen- ja papit katkeroituvat joutuessaan asumaan vuosikymmeniäkin kelvottomiksi rappeutuneissa tiloissa luvattuja korjauksia odotellen. Tarkastuspöytäkirjoissa kuvattiin alituisesti sentapais-ta tilannetta, joka vallitsi esimerkiksi Kalannin pappilassa v. 1644: "Piispantupa: sortunut korsteeni ja vanha pelti, kaksi rikkinäistä ikkunalasia, ei pöytää, ei tuolia, ei sänkyä eikä lukkoa ovessa. Suuri linnatupa: yksi pöytä ja tuoli, ei korsteenia eikä peltiä, ei ikkunalasia, ei mitään lukkoa tai sänkyä. Pieni linnatupa: sortunut korsteeni, ei peltiä, ei pöytää, ei tuolia, ei sänkyä, ei myös lukkoa, täytyy kokonaan uudistaa..." (24)

Papiston säätytaistelu talonpoikia vastaan oli voitollista Juhana III:n ja kuningatar Kristiinan aikana, sen sijaan Kaarle IX ja Kaarle XI pitivät vuorostaan talonpoikien puolta vahvistaessaan vain maanlain noudatettavaksi säädökseksi. Tämä edestakaisin aaltoillut lakiriita, joka tosin ei juuri käytännössä pystynyt rakentamiseen vaikuttamaan, kärjistyi vapauden ajan alkaessa.

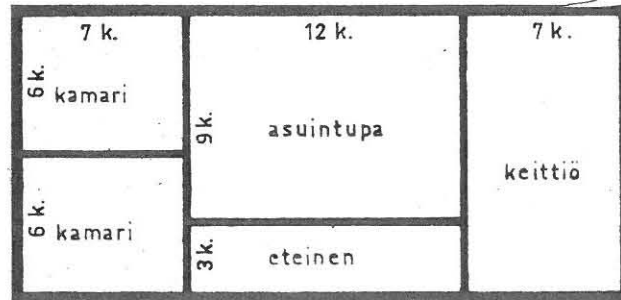
V. 1720 valtio-
päiväpäätös

Vuoden 1720 valtiopäivillä olivat vastakkain Juhana III:n määräystä kannattava papisto ja maanlakia kannattavat talonpojat. Riidan pitkistyessä papisto vähensi jonkun verran vaatimuksiaan, mm asuinrakennukseksi olisi riittänyt asuintupa, eteinen, kaksi kamaria, keittiö ja ruokahuone sekä kunnollinen kellari. (25) Aateliston ja porvariston laatima välitysehdotus tuli lopulliseksi valtiopäiväpäätökseksi.

Seitsemän huonetta määriteltiin seuraavasti: 1 ja 2. Asuintupa, kaksi kamaria ja keittiö sekä eteinen saman katon alla. 3. Panimohuone, jossa leivinuuni ja keittiötakka. 4. Kaksilattiainen aitta eli luhti. 5. Ruoka-aitta. 6. Kaksilattiainen lato ja luuva välissä. 7. Navetta parsineen ja talli tarpeellisine pilttuineen. (26)

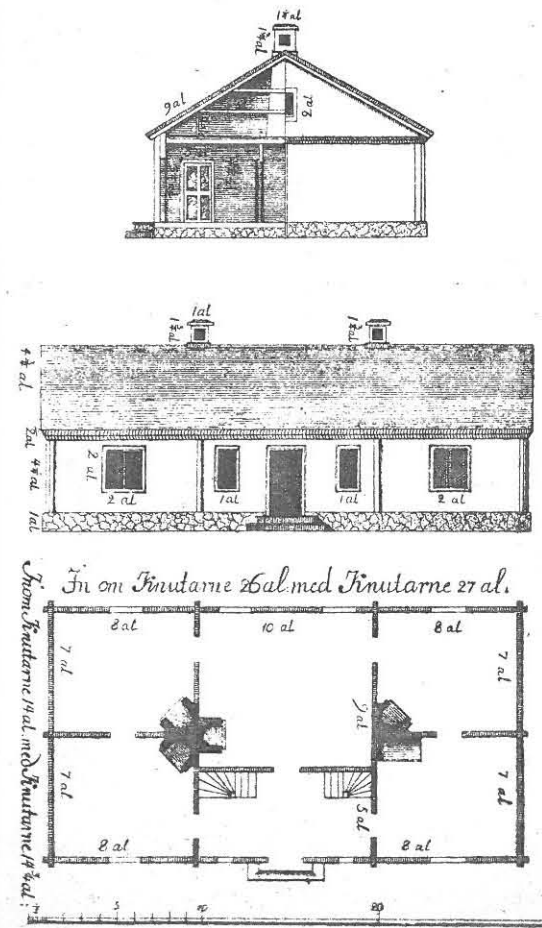
V. 1727 valtiopäiväpäätös

V. 1727 jatkui rakentamisvelvollisuuksien selvittely talonpoikaissäädyn valitusten johdosta. Nyt käytiin kauppaa huoneiden mitoista, ja jälleen joutui papisto häviölle. Asuintuvan kooksi tuli 9 x 12 kyynärää (5.35 x 7.13 m) ja kamareiden 6 x 7 kyynärää (3.56 x 4.16 m). (27)

Kuva 18. V. 1727 valtiopäiväpäätöksen mukainen pappila 1:200.

Kuva 19. V. 1732 virkatalo-ohjesäännön mukainen ratsumestarin- ja kapteenintalo.

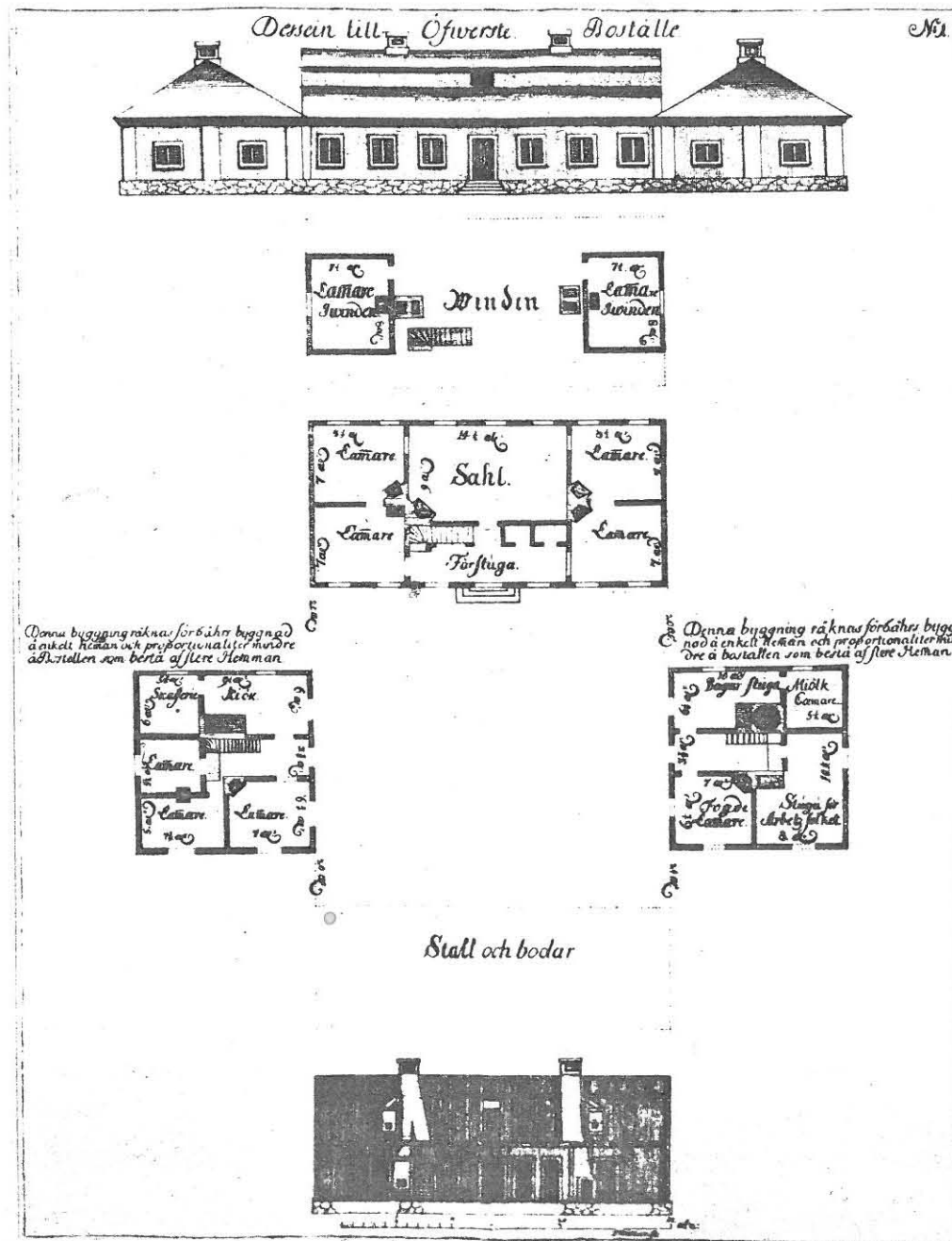
V. 1734 valta-
kunnanlaki

Valtiopäiväpäättöksen säädökset vahvistettiin v. 1734 annetun lain rakennuskaassa: "Pappila pitää myös caickein rakendamman mantalin jälkeen; mutta istundo eli säterij-cartanot ja lato-kartanot, niijn myös huonetomat raja ja piiri talot, olcon sijtä wapaat. Pappilassa pitää oleman tuwan, cahden cammion canssa, keitto-huonen, pryki-huonen leiwin-uunin canssa, jywä-aitan cahden pohjan ja luhtin canssa, puodin, rijhen ja luan, naweton ja tallin: caicki niijn suuret, cuin sijtä erittäin sääty on. Nämät huonet ja ei usiambata, tule pitäjän miesten catettuina ja sisäldä rakettuina Kirckoherralle walmisna andaa, ja olcon hän sitte welcapää, ne woimasa pitämän omalla culutuksellans... Jos pappila tarwitze, tilustens ja tilains jälkeen usiambia huoneita, racendacon ja ylös pitäkön ne pappi itze, eli maxacon mitä puuttu." (28)

V. 1720-luvun valtiopäivät olivat ratkaisevasti huonontaneet papiston asemaa rakentamiskiistoissa. Lailliset huoneet oli nyt täsmällisesti määritelty huomattavasti vallitsevaa käytäntöä vähemmiksi ja pienemmiksi. Kuitenkin pappilat pysyttelivät tämän jälkeekin rakennuskannaltaan lakimääräistä suurempina, juhlallisesti säädettyihin mittoihin ei liene ainoakaan pappila maassamme pysähtynyt. Vanhojen erikoissopimusten voimassaoloa jatkettiin ja uusia solmittiin, henkilökohtaisin suhtein ja pitäjän maineeseen vedoten taivuteltiin seurakuntalaiset ylimääräiseen rakentamiseen.

Karoliininen
pohja

Vaikka valtiopäiväasetuksista ei huoneiden koon ja lukumäärän suhteen pidettykään kiinni, otettiin sen sijaan pohjaratkaisun arkkitehtoninen idea, karoliininen viisihuonejärjestelmä, pian kaikkialla noudatettavaksi malliksi. Keittiö jaettiin, luultavasti vain symmetrisyyden saavuttamiseksi, keskeltä kahtia sotilasvirkatalojen mallin mukaan. Milloin viisi huonetta katsottiin riittämättömäksi, jatkettiin pappilaa huoneparilla joko toisesta tai mieluummin molemmista päistä. Sekä vanha paritupainen että 1600-luvun kartanolinnoista saatu vapaampi huoneryhmitys katosivat nyt uuden muodin mukaisen ratkaisun tieltä miltei olemattomiin: keskeissalijärjestely hallitsi pappilanpohjia pitkälle 1800-luvulle asti.

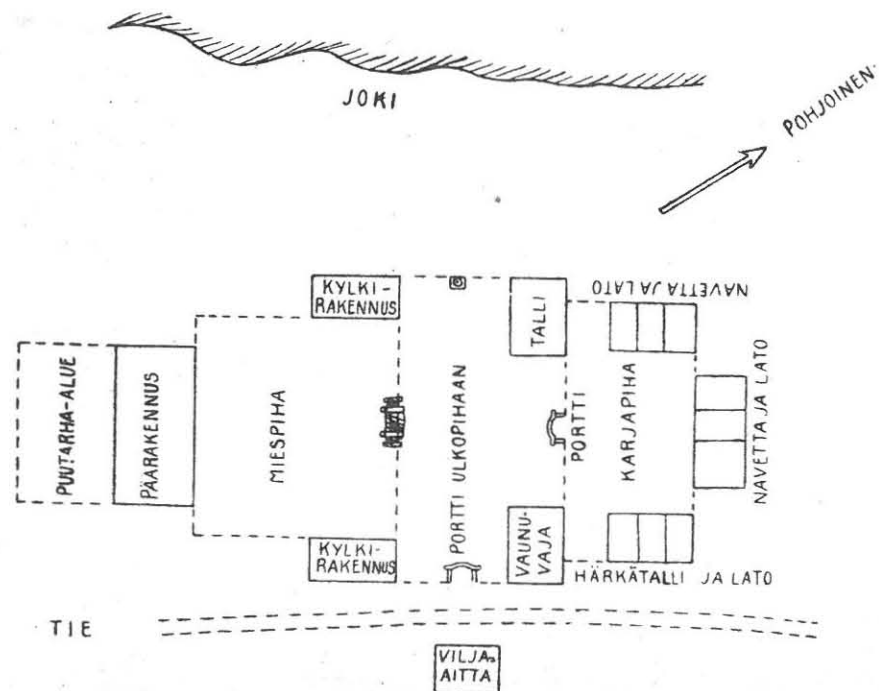

Kuva 20. V. 1730
 everstintalo.
 Sekä rakennusten
 sisäinen että piha-
 järjestely on
 ankarasti sym-
 metristä.
 Karoliinisen ajan
 säännöllisyyspyr-
 kimykset voitiin
 parhaiten toteut-
 taa tiukimmin
 lailla säännös-
 tellyssä sotilas-
 rakentamisessa.
 Pappiloita varten
 ei mallipiirustuksia
 toimitettu, kun taas
 sotilasvirkataloja
 ohjattiin yksityis-
 kohtaisin piirustuksiin.

Upseerinvirkatalo
 oli pappilaa eniten
 muistuttava ja
 pappila-arkkitehtuu-
 riin 1700-luvulla
 eniten vaikuttava
 rakennusluokka.

Asemakaava

V. 1727 pappilakaavassa on toteutuneena barokkiaikakauden pyrkimys vapaasta, käytännön kehittämästä keskiaikaisesta talosta suunniteltuun säännölliseen rakentamiseen. Säännönmukaisuus ei rajoittunut ainoastaan päärakennuksen huoneiden, ovien ja ikkunoiden symmetriaan, vaan myös pihasuunnittelussa siirryttiin avoimeen, harkittuun sommitteluun. Toisiaan kooltaan, väriltään ja julkisivultaan vastaavilla yhdenmukaisilla piharakennuksilla yritettiin saada yhtenäinen asu ainakin miespihalle. Piikkiössä kirkkoherra Tengström koetti v. 1785 antaa pappilalleen "sopusuhtaisen ja kunniallisen leiman" ehdottaessaan uuden leivintuvan sijoitettavaksi renkituvan kanssa tarkalleen päärakennusta vastapäätä, itse hän kustansi renkituvan pihajulkisivun muuttamisen päärakennuksen tyyliseksi ja kehoitti pitäjäläisiä noudattamaan samaa leivintuvan rakentamisessa. (29) Karjalohjalla päätettiin vielä v. 1823 tulevaisuudessa uusittavat miespihan rakennukset sijoittaa siten, että ne muodostavat siivet päärakennusta vasten. (30)

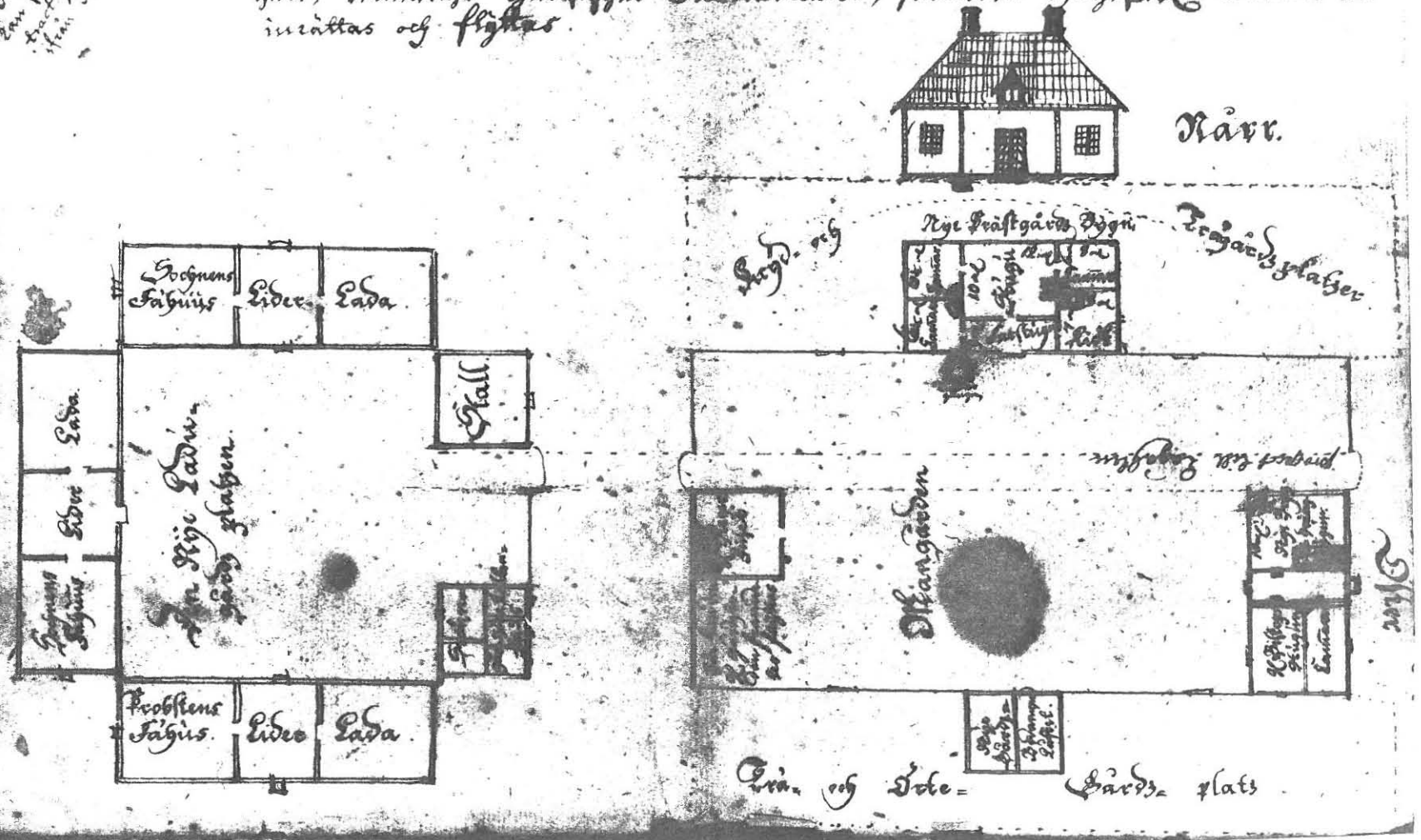

Kuva 21.

Täydellisin esimerkki 1700-luvun säännöllisestä pappilan asemakaavasta. Pääovelta kulkee näköakseli kahden portin ja kolmen pihan läpi, päätepisteenä on navettarakennus. Maantienpuoleista sisääntuloporttia taas vastaa kaivo joen puolella.

St. Kalle kirkon
 vanha luterilinen
 kirkko, joka on
 vanha ja kaunis
 kirkko.

Geslin eller Grundningen hvarstee Nissen å Sierno Präste-
 gård, likvärdigt Dinkelfjens Instrumentet, framdeles obugskäl^o komma att
 inrättas och flyttas.

Kuva 22. Perniön pappilan asemapiirros v. 1731 katselmuskirjasta. Täs-
 säkin oli sommitelma täydellisen symmetrinen, karjapiha oli nyt vain
 miespihan sivulla eikä jatkona. Tuparakennusta vastapäätä sijaitseva
 paistihuone oli tosin vielä tätä pienempi, mutta sen jatkoksi oli mer-
 kittä siirrettäväksi aitta.
 Uusi päärakennus oli jo näin pian viisihuonejärjestelmän mukainen, sen
 sijaan piispantupa kamareineen sijaitsi vielä talontarkastusasetuksen
 vastaisesti renkituvan yhteydessä.

Hyödyn aikakausi

"Hyödyn aikakauden" arkkitehtuurikehitykseen vaikutti uutena tekijänä taloudellisuusnäkökohta. Armotta haaskattujen metsien uhkaava väheneminen pakotti tavoittelemaan rakentamisessa kestävämpiä ratkaisuja, ja aikaansa seuraavat pappilat näyttivät opettavaa esimerkkiä laajalle maaseudulle.

Ajan talous- ja luonnontieteilijät, kuten Christoffer Polhem Ruotsissa ja Pietari Kalm sekä Johan Leche Suomessa, käsittelivät myös rakennustaitoa kirjoituksissaan. Kalm julkaisi v. 1762 "Yksinkertaisia ajatuksia siitä miten puutalot tehdään lattian, katon ja seinäin puolesta hyvin lämpimiksi" ja v. 1775 "Huomautuksia kestävien puutalojen rakentamisesta". (31)

Alkeellisen talonrakennustekniikan parantamiseen olikin syytä. Rakentaminen oli luvattoman heikkoa varsinkin pappiloissa, jossa päivätöitä tekevät pitäjäläiset eivät kiinnittäneet paljoakaan huomiota työssä laatuun. V. 1771 rakennetusta Mäntyharjun pappilasta kerrottiin vain 12 vuotta myöhemmin: "eteläänpäin oleva julkisivu kallistuu kokonaan ulospäin... kaksi alinta hirsikerrosta on mädäntynyt, jonka lisäksi lautakatto pohjoisen puolelta on sammaltunut ja ylimmät laudat osittain lahonneet". (32) Vuosisadan lopulla valitti Lapväärtin pappi v. 1725 huolimattomasti salvotun pappilansa olevan niin harvan, ettei 7-8 pesällistä päivässä riittänyt lämmittämiseen: "pappilan metsät autioituvat tulevaisuudessa eikä rengit ehdi muuta kuin puunkaatoon". (33) Vastaavanlaisia tiedonantoja on useissa tarkastuskertomuksissa, vaikka toisaalta vuosisatojakin kestäviä rakennuksia tehtiin.

Seinät

Hirsisalvoksen helpommin lahoava kohta on nurkkaliitos. Kirkkojen nurkkia ja tukiarkkuja alettiin suojata laudoituksella viimeistään 1600-luvulla, ja saman vuosisadan lopulla peitetään kokonaisia seiniäkin. Aluksi laudoittaminen tapahtui säästeliäästi; Tammisaaren raatihuone verhottiin v. 1674 vain kahdelta aurinkoisimmalta puolelta. (34)

1700-luvun alussa tuli kartanoiden laudoittaminen yleiseksi, ja ensimmäiset pappilat seurasivat esimerkkiä vuosisadan puolivälistä lähtien saaden leveän, sileän pystylaudoituksen. Tässäkin suhteessa toimivat pappilat rakennustavan välittäjinä kartanoista ja kaupungeista laajalle maaseudulle, maatalojen vuoraus alkoi vasta seuraavalla sata-luvulla Pohjanmaalta ja Uudeltamaalta lähtien.

Ulkomaalaus

Ulkomaalaus astui pappiloissa esiin samaan aikaan ulkovuorauksen kanssa. Puuaineen kestävyuden parantamiseksi oli puukattoja ja hirsiseiniä jo keskiajalta lähtien sivelty kaikella kyllästysaineeksi ajatellulla, kuten suolavedellä, lipeällä, häränverellä ja virtsalla sekä tietysti tervalla. Punamultaustakin suositeltiin lahonsuojaksi: v. 1742 Ruotsin tiedeakatemia ehdotti puun varjelemiseksi ilman vaikutusta vastaan punamultaa, vitriolia, tervaa ja pikiöljyä. (35) Kuitenkin punavärin käyttö johtui enemmän esteettisistä syistä, rakennus sai komean, maisemasta erottuvan tiilimäisen värin.

Punamullan käyttö linnoissa alkoi viimeistään 1500-luvulla, 1600-luvulla vedettiin punamullalla kirkkoja, raatihuoneita ja suurimpia kartanoita, kaupunkiporvarit värjäisivät talonsa isonvihan jälkeen ja papit vuosisadan puolivälissä. (36)

V. 1764 Vanajan pappilan katto siveltiin tervalla ja punamullalla sekä seinät vitriolilla ja punamullalla, ja kymmenen vuoden kuluessa saivat punavärin ainakin Tuusula, Rantasalmi, Hauho ja Ii; tapa siis levisi nopeasti. (37)

Näihin aikoihin alettiin kuitenkin maallisissa residensseissä siirtyä vaaleankeltaiseen ja -harmaaseen öljymaaliin, hiekkakiven väriin, joka sopi paremmin kustavilaiseen henkeen. Pappiloissa oli varaa sivellä öljyväriä vain listoihin, oviin ja ikkunoihin; punaisessa, valkonurkkaisessa pappilassa voidaan nähdä yhteyttä pikemminkin renessanssin hiekkakivireunusteisiin tiilifasadeihin kuin muodissaolleeseen rokokooklassisiin. Silti pappilat toimivat maaseudulla edelläkävijöinä, sillä talonpoikaisrakennusten punamultaus yleistyi vasta noin sata vuotta myöhemmin.

Katto

Vaatimattomimmilla pappiloilla oli 1700-luvullakin edelleen tuohi-malkakatto. Halkaistuista ja koverretuista hirsistä lomitettu kourukatto jäi puuta haaskaavana käytöstä, sen sijaan lautakatto yleistyi. Järeisiin, keskimäärin 10" x 1 1/2" sahattuihin tai metsässä kurikalla halottuihin kattolautoihin höylättiin vesikourut reunoille, katto tehtiin kaksinkertaisena ja tuohipohjalle. Paanukattoa käytettiin suurimmissa pappiloissa, paanu oli tasapäinen, suippokärkinen tai varsinkin räystäällä "Ruotsin tapaan" pyöreäpäinen. (38)

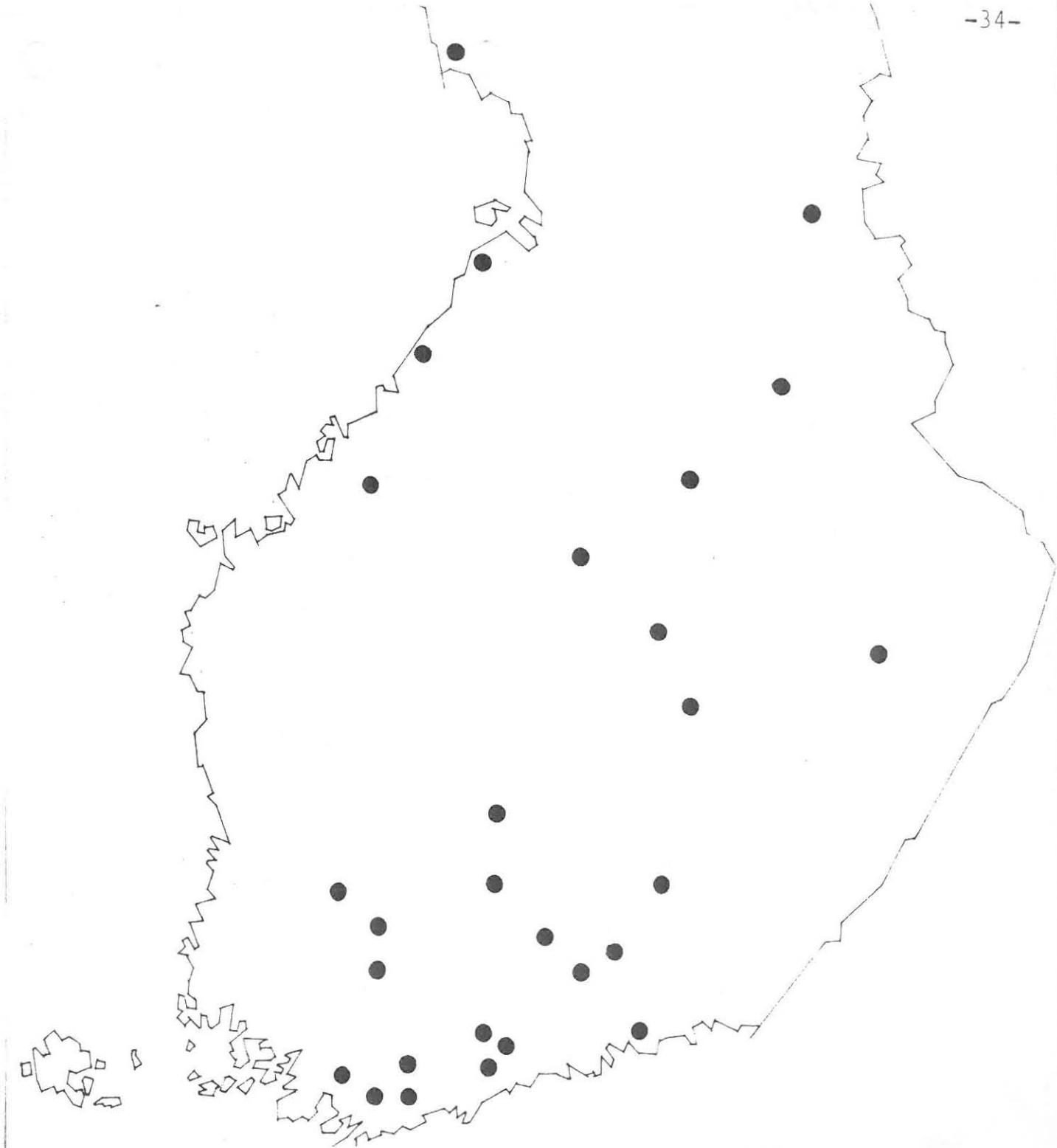
Pitäjäkokousten suunnittelemissa pappiloissa olivat vesikaton kantavana rakenteena vielä useimmiten pitkittäiset orsihirret, jotka tukeutuivat ylös vietyihin väliseiniin. Korkeintaan tehtiin yksi kattotuolikehä salin kohdalle. Ammattisuunnittelijat käyttivät sen sijaan aina kattotuoleja, ja esimerkiksi Kaarlelassa oli jo yksinkertainen kattotuoli ilman viistojäykisteitä. Kuvassa 38 Siikajoen keskiullakon kattotuoli.

Mansardikatto

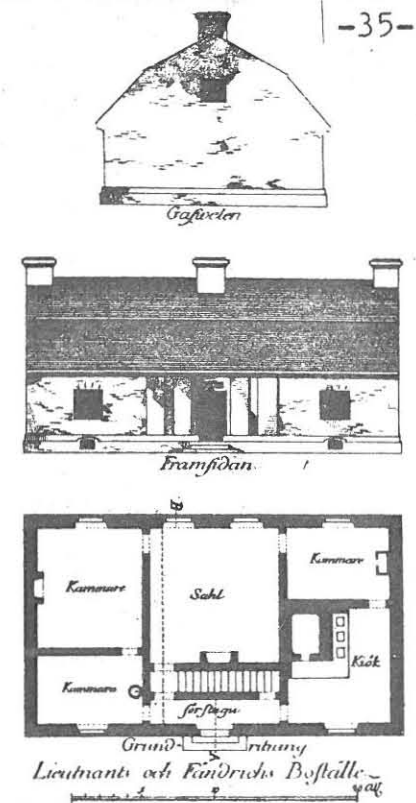
Yleisin kattomuoto oli loiva satulakatto, edelleen käytettiin uljaamman vaikutelman antamiseksi barokin korkeata aumakattoa. 1700-luvun uutuus oli vuosisadan keskivaiheilla Suomenlinnan rakennustöiden ja Wijnbladin mallikirjojen välityksellä maahamme saapunut mansardi eli taitekatto. (39) Tämä intendentin mukaan härlemanimaiseksi kutsuttu kattotyyppi hallitsi pian voimakkaasti yläluokan asuntoarkkitehtuuria. Suunnittelijat ja papitkin tutkivat ahkerasti Wijnbladin esimerkkikirjaa, muurarinkisällit kopioivat mestarinäytteeksi vaaditun rakennuspiirustuksen usein melko suoraan siitä, ja näin tämä komeaksi ja käytännölliseksi - tilavan ullakon ja seiniä rasittamattoman konstruktion vuoksi - katsottu kattomuoto levisi kautta maan. (40)

Mansardikatto saavutti kartanot 1760-luvulla, pappilat seurasivat muotia parikymmentä vuotta jäljessä. Luultavasti ensimmäiset mansardikattoiset pappilat rakennettiin vasta 1780-luvun lopulla. Tapa kesti sitten sitä sitkeämmin, empirestä huolimatta Etelä-Suomessa noin 1830 asti.

Kuva 23 (seuraavalla sivulla). Mansardikattoisia pappiloita. Kattotyyppi on eniten keskittynyt Uudellemaalle, vaikka selvää alueellista rajoittumista ei ole. 29 rakennuksesta on pystytty ajoittamaan n. 60 %; ensimmäinen rakennettiin 1783 ja viimeinen 1830, huippukohta oli 1810-luku. Uudenmaan pappilat ovat yleensä nuorimpia.

Kuva 24. Härlemanin tyyppipiirustus luutnantin- ja vänrikinvirkataloksi v. 1752. Pohja noudatti viisihuonekaavaa, materiaaliksi määrättiin juuri tällöin kivi paloturvallisuus- ja metsänsäästämissyistä.

Kuva 25. Iitin pappila. Komea kolmijaksoinen laudoin katettu mansardikatto. Pohjaratkaisu luultavimmin viisihuoneinen.

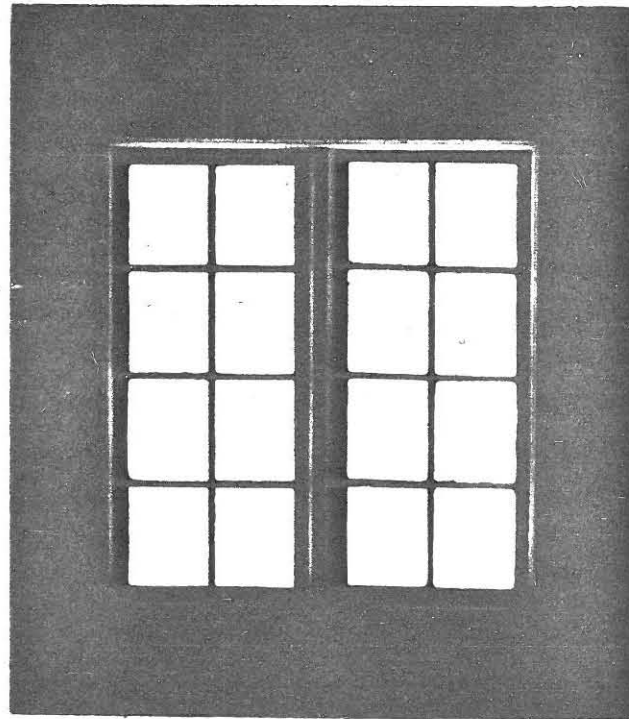

Kuva 26. Teerijärven pappila, rakennettu v. 1800-1806 välillä. Poikkeuksellinen räystäsikkunoin varustettu taitekatto. Perimätiedon mukaan seurakunnan ensimmäinen kappalainen pastori Fontell toi rakennuksen piirustukset mukanaan Ruotsista. Pohjakaavana on huoneparilla jatkettu viisihuonejärjestelmä. Kuvassa näkyvän puutarhajulkisivun takana vasemmalta lukien piispankamari, sali, ruokasali ja makuukamari, vastaavat tilat pihan puolella ovat kanslia, eteinen, keittiö ja lastenkamari. Rakennus oli aluksi katettu punaisiksi maalatuilla laudoilla. Julkisivu muutettu v. 1890.

Ikkunat

Renessanssin vaikutuksesta avartuivat kartanoiden ikkunat 1600-luvulla, 1730-luvulta lähtien alettiin suurempia valoaukkoja vaatia myös pappiloihin. Kooksi vakioitui n. $1 \frac{3}{4} \times 1$ kyynärää; kun tällaisia ikkunoita käytettiin aina kaksittain, oli ikkuna-aukon pinta-ala vajaa neliömetri. Tämän suurempia ikkunoita eivät pitäjäläiset halunneet pappiloihin kustantaa, lasi oli edelleenkin kallista ja lisäksi arveltiin, etteivät "italialaiset ikkunat sovellu Suomen ilmanalaa". (41) 18. sataluvun jälkipuoliskolla pappilanikkunat laajenivat kuitenkin edelleen, kahden pystykarmin päälle sijoitettiin kolmas vaakasuoraan, näin esim. Kaarlelassa v. 1774. Yhden karmin ruutujako väheni 24:stä jo kuuteen tai kahdeksaan, puitteet oli lasin suurentumisen takia tehtävä puusta.

Kuva 27. Luultavasti alkuperäinen ul-lakon päätyikkuna Joutsan v. 1787 rakennetusta pappilasta.

Kivijalka

Alimpien hirsikertojen nopea lahoaminen johtui siitä, ettei käytetty kivijalkaa, päinvastoin lämmönpitävyyden parantamiseksi seinustat peitettiin sisältä ja ulkoa multapenkein. Kaarlelan pappilaan määrättiin jo v. 1736 kolmen korttelin korkuinen kivijalka, (42) ja vuosisadan puolivälistä lähtien ratkaisivat pitäjäkokoukset pappilan huonemittojen ja ikkunoiden lisäksi myös kivijalan korkeuden, joka oli taloustieteilijöiden suosituksen mukaan kyynärä tai kuusi korttelia.

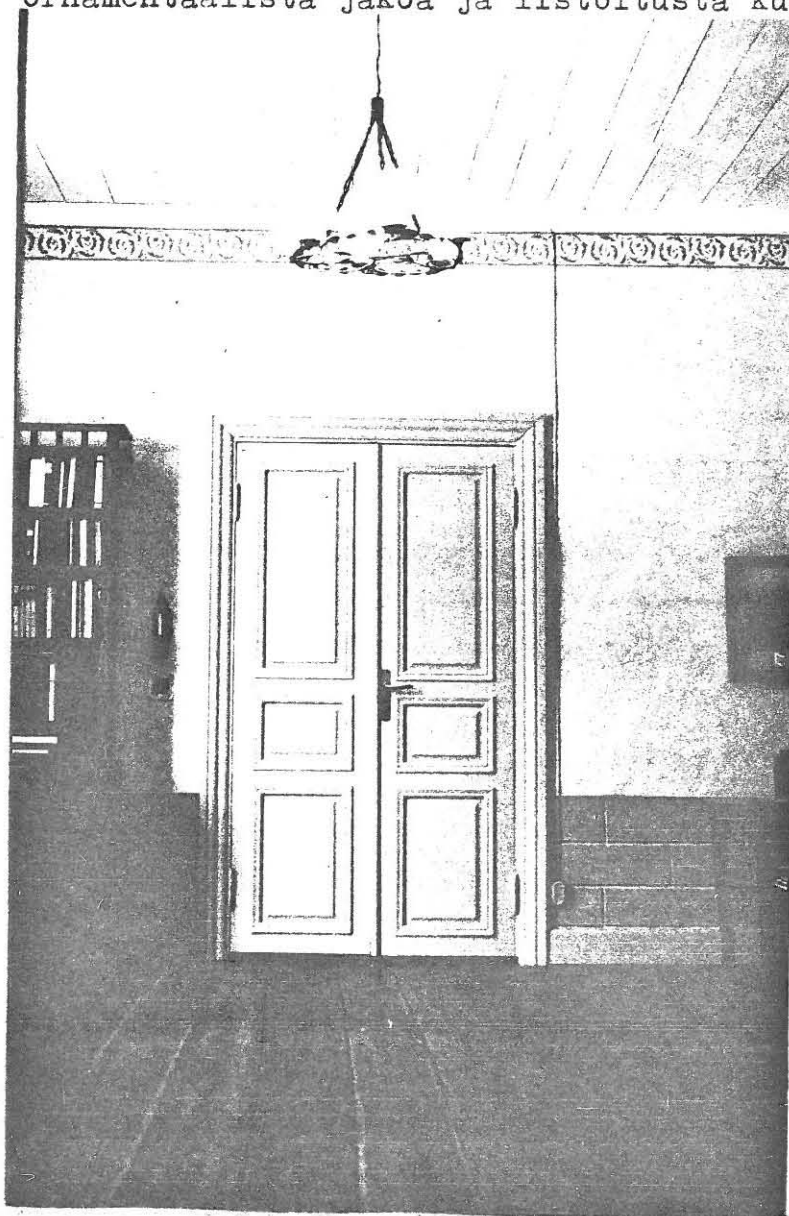
Kirjoituksissa esitettiin perusteluina alahirsien säästyminen maako-
teudelta ja katolta tippuvalta roiskevedeltä sekä talon korkeamman ase-
man suoma parantunut näköala. Hirsistä tuohilla eristetyt sisäpuoli-
set multapenkit pysyivät silti käytössä usein aina täytepohjan tuloon
saakka 1800-luvulla. Luonnonkivistä kasattujen perustusten sijaan alkoi
ilmestyä säännöllisiä muurattuja kivijalkoja 1700-luvun lopulla, Suo-
menlinnan linnoitustöissä toimineet sotamiehet levittivät taitoa koti-
seuduillaan. (43)

Sisustus

1700-luvulla tapahtui myös interiööreissä muutos suljetusta tupamaisesta
asunnosta säätyläissisustukseen. Harmaa käsittelemätön seinäpinta ei enää
kelvannut. Helpointa oli maalata suoraan hirrelle, kuten Pietarsaaren
Bonäsin pappilassa tehtiin: asuinhuoneet sävytettiin liimavärillä eri-
värisiksi, päälle tuli kirjava roiskemarmorointi. (44) Pintakäsittely
ei aina ollut yhtä onnistunutta, niinpä Sipoossa v. 1786 terva-, tupakka-,
öljy- ja kalkkisivelyllä "siistityt" seinät todettiin pian rumiksi ja
peitettiin kardussipaperilla joka maalattiin vesivärillä. (45)
Pietari Kalm antoi v. 1762 neuvoja viiman torjumisesta: seinäraot oli
tukittava sahajauhoista tehdyllä paperimassalla tai myös voi paperoida
koko seinän, "sillä tavoin voi estää melkein kaiken ilmanpääsyn huonee-
seen; jos haluaa, saattaa sitten maalarilla maalauttaa paperille, mitä
kauneimpana pitää". (46) Paperitapetteja mainitaan jo aikaisemminkin,
ensinnä Sauvosta v. 1749 ja Taivassalosta v. 1750. (47) Toinen tapa
oli verhoilla huoneet listakiinnitteisillä kangas- tai paperitapeteilla,
jotka irtaimistoon kuuluvina otettiin mukaan pappilasta toiseen siirryt-
täessä. Näitä oli verkko- ja raitakuvioiden lisäksi myös kuvitettuja.
Euran pappilassa oli v. 1736 seinäverhot kotikutoista raitaista kangasta,
ja Sauvossa pappilan yhdessä huoneessa punakeltaiset sarssiverhot ja toi-
sessa liinaiset, valkoiset, joihin ovien, ikkunoiden ja kattoparrujen
kohdalle oli sovitettu punaiset sarssikaistaleet. 1760-luvulta on tietoja
maalatuista lehtiaiheisistä sekä kuvaverhoista; yleisin tapa oli kuiten-
kin roiskemaalaukset. (48)

Vuosisadan vaihteessa oli yleisenä tapana maalata huoneet erivärisiksi,
seinäpaperointi siveltiin vaalealla pastellimaisella vesivärillä, ala-
osaan tumma rintapanelimarkkeeraus. Vaativampia koristemaalauksiakin
suoritettiin. Lohtajalla v. 1789 maalari Granberg teki erilaisia sommi-
telmia vaalealle kankaalle eräässä kamarissa ja paperille toisessa,

lisäksi hän veti ovet ja ikkunakehykset keltaisella öljymaalilla, salin ja kahden kamarin katot valkealla liimavärillä sekä maalasi joitakin huonekaluja. (49) Sundin pappilan rakennusinventoinnissa paljastui hienostuneita fragmentteja; koristemaalauksia katoissa, seinäpintojen ornamentaalista jakoa ja listoitusta kustavilaiseen henkeen. (50)

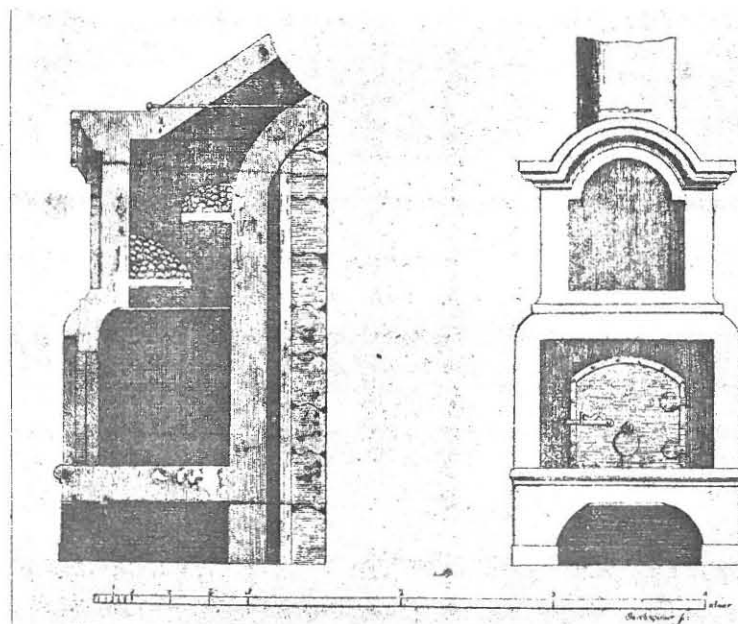

Kuva 28. Lohtajan pappilan (v. 1804) Klingsporin kamari. Interiööri on pyritty restauroimaan alkuperäiseen asuunsa. Kuvassa ns. ranskalainen pari-ovi, tapetissa kivisokkelia jäljittelevä rintanelimaalaus sekä yläreunassa kaaviolla maalattu koristenauha.

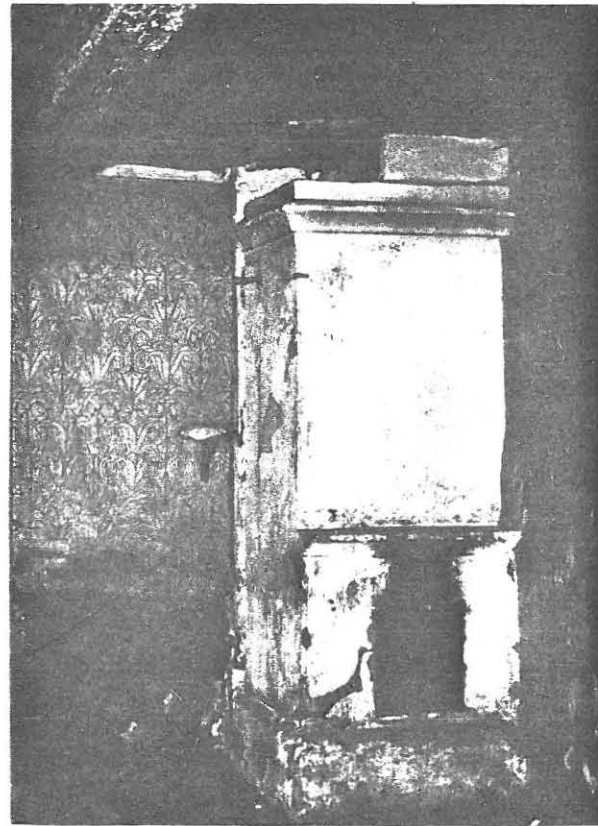
Kaakeliuuni

Enemmän kuin huolimattomassa rakentamisessa haaskaantui puuta alituisesti loimuavissa suorahormisissa avotakoissa, joilla huoneet täytyi lämmittää. Jonkinlaisia uuneja ja rautaliesiä oli tosin käytössä 1500-luvulta lähtien, mutta lämpötaloudellisesti ne olivat vielä tuskin takkaa parempia. Sitäpaitsi päteviä muurareita oli niin harvassa, että yksinkertaiset takatkin mainitaan pappilantarkastuksissa kovin usein enemmän tai vähemmän sortuneiksi.

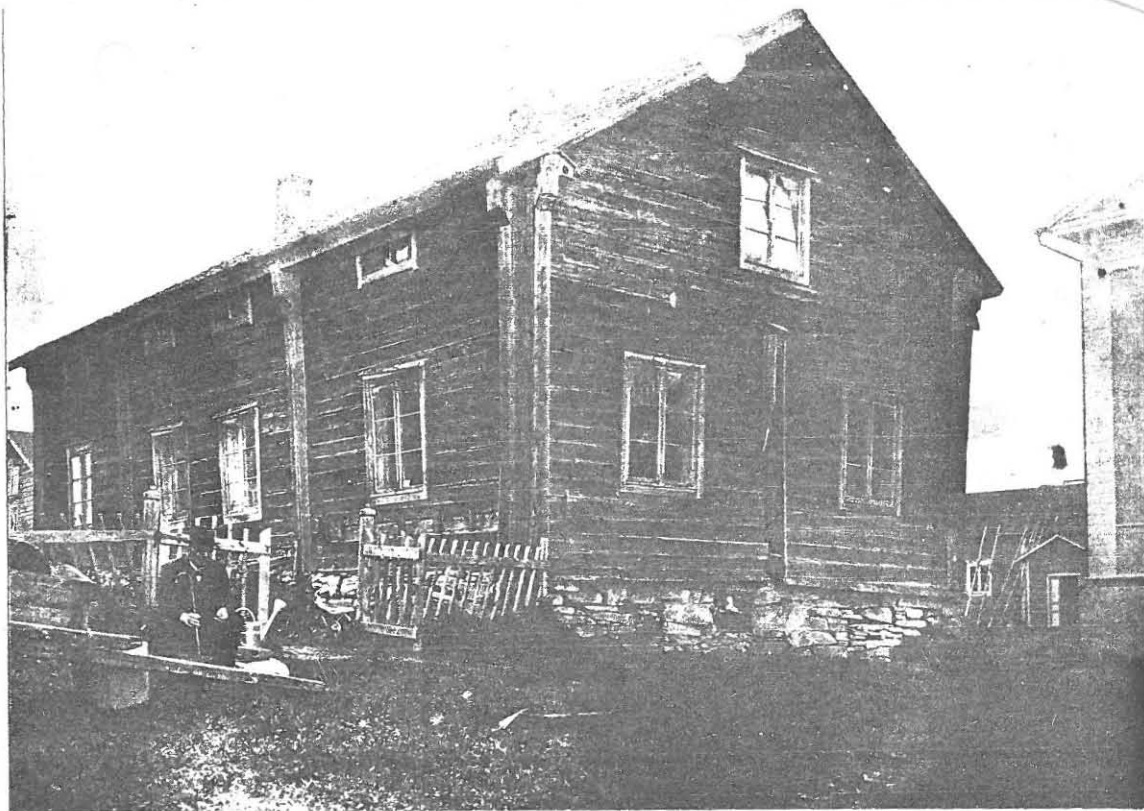

Kuva 29. Sotilasvirkatalon tiiliuuni v:lta 1730, suunniteltu käytettäväksi silloin kun kaakeliuunia ei voida kustantaa ja takan lämpö ei riitä. Piirustuksessa huomautetaan, että profiloitu ylälista voidaan myös tehdä aivan yksinkertaiseksi.

V. 1767 suunnittelivat ruotsalaiset Cronstedt ja Wrede uuden useampihormisen uunityypin, jota sitten käytettiin jokaisessa Ruotsin ja Suomen kodissa lähes parin vuosisadan ajan. (51) 1730-luvulla alkanut kamarintakkojen korvaaminen kaakeliuuneilla sai tämän jälkeen vauhtia, kaakeliuuneita asettui melkein jokaiseen kaupunkiin. Pappilakamareiden kakluunit muurattiin yleensä kokonaan tavallisista tiilistä ja vain valkaistiin kalkilla, arvokkaammissa tiloissa kuten piispankamareissa käytettiin verhouksena kotona poltettuja tai kaupungista tuotettuja savikaakeleita, tummanvihreitä, tummanruskeita tai keltaisia. Useampi-
väreisiä, kuvioituja kaakeleita sai vain Tukholmasta.

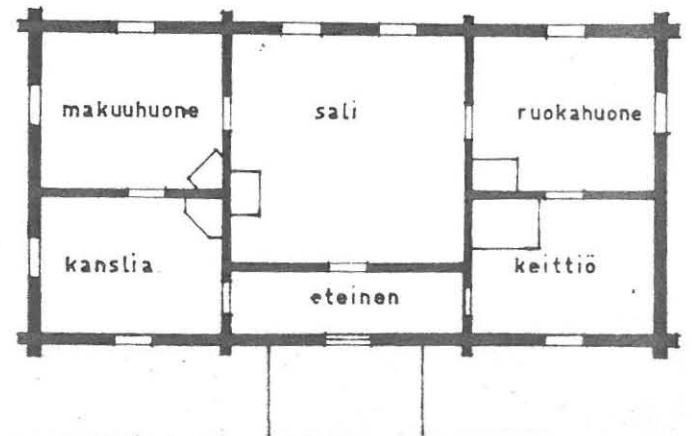

Kuva 30. Pappiloissa yleinen rapattu tiiliuuni Orimattilan 1700-luvulla rakennetusta Käkelän kappalaispappilasta.

Kuva 31. Kempeleen maaseurakunnan vanha pappila. Mahtavien mansardi- ja aumakattoisten suurpappiloiden rinnalla oli Suomessa kuitenkin eniten tämän tapaisia vaatimattomia, pitäjän normaalin rakennustavan mukaisia pappilarakennuksia. Viisihuonejärjestelmä, satulakatto ja alunperin vuoraamaton julkisivu olivat vallitsevia.

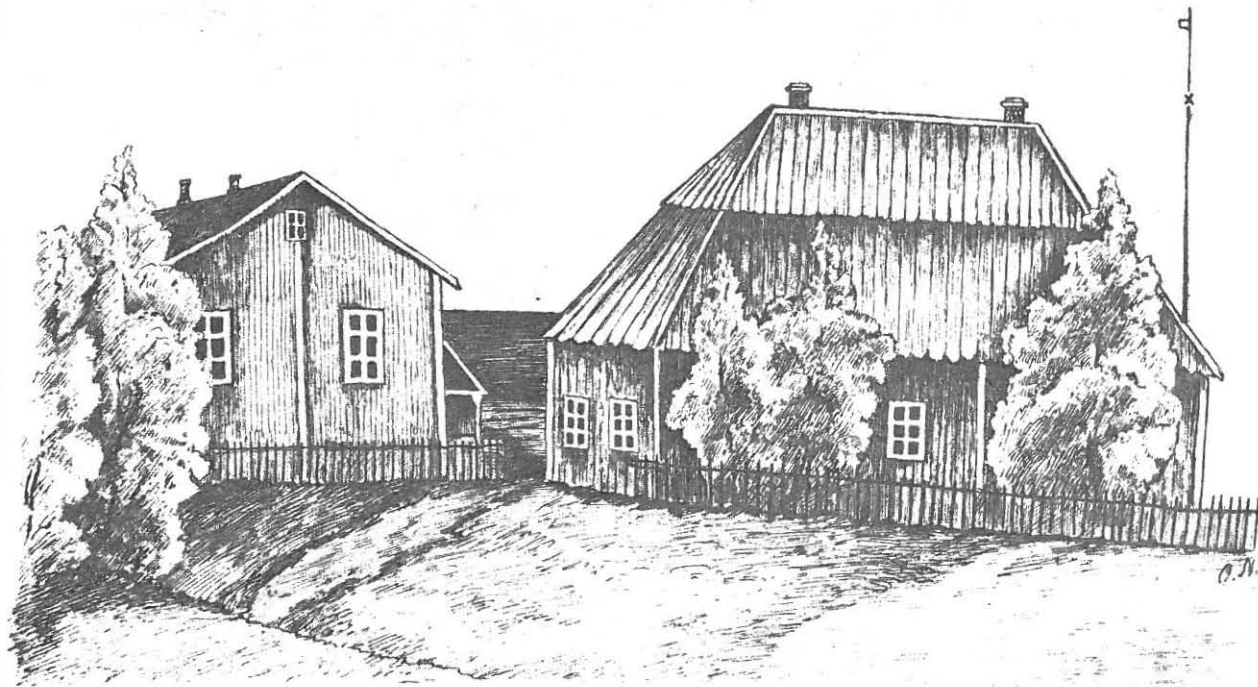
Kuva 32. Kempeleen pappila, pohjapiirros 1:200.

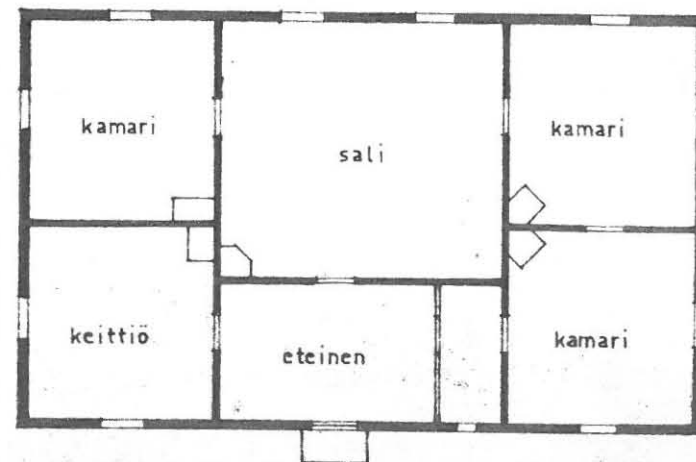
Kuva 33. Taivassalon v. 1756 rakennettu pappila. Hirrenpäiden lautasuojauksesta muodostuu helposti julkisivua jäsentävä pilasteriaihe.

kam.	sali	kam.
maitoh.	ct.	kcittio

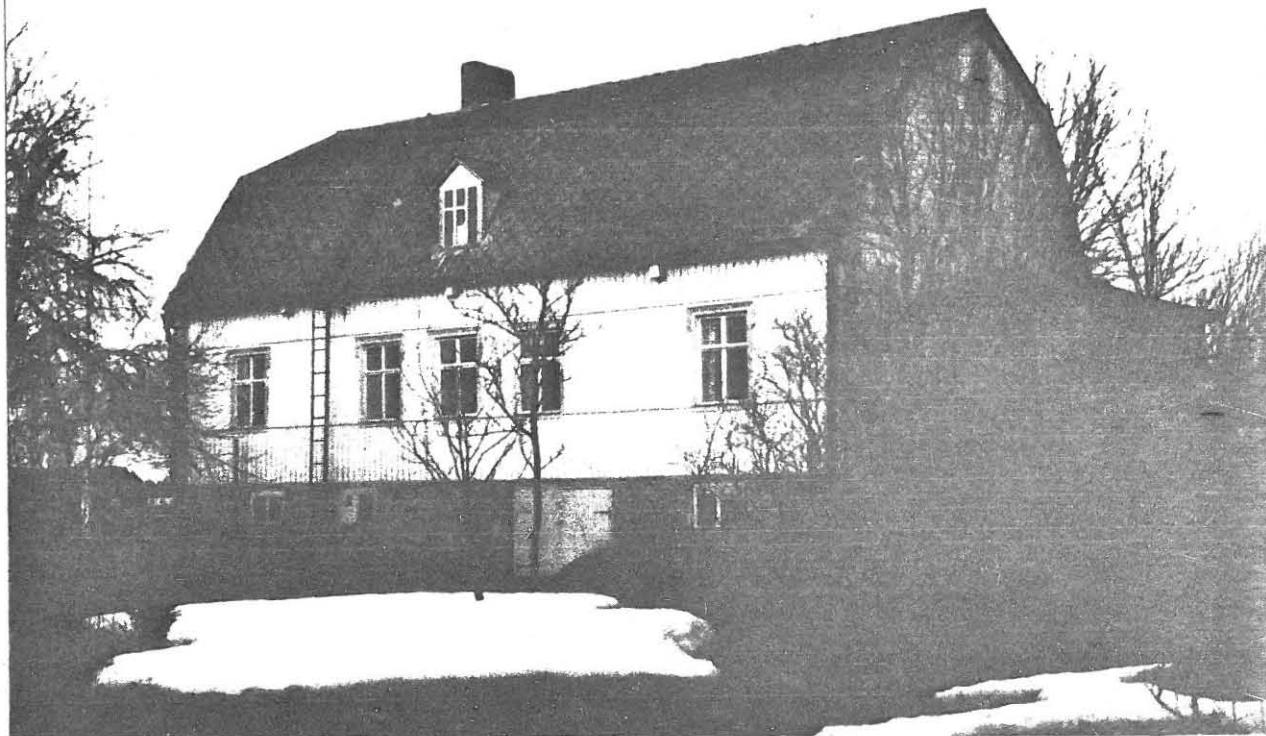
Kuva 34. Iin pappila, v. 1743, vanhan piirustuksen mukaan. Jyrkkä kaksijakoinen aumakatto tekee mahtavamman vaikutuksen kuin tavallinen satulakatto. Lautojen päät on pyöristetty räystäällä paanujen tapaan. Samaa kattomuotoa käytettiin lisäksi ainakin Kaarlelassa (kuva 17), Perniössä (kuva 22), Valkjärvellä ja Lemlandissa.

Kuva 35. Ii, pohjapiirros 1:200.

Kuva 36. Vuosisadan kuluessa pappiloiden koko kasvoi vähitellen, vaikka huoneluokan ja -järjestys pysyikin samana. Tämä rakennus valmistui v. 1777 Piippolan pikkutuvassa (kuva 5) asuneelle papille. Nykyään maatalona oleva rakennus on edelleenkin vuoraamaton, vain nurkat on suojeltu pysty-laudoituksella, joka on maalattu vanhaan tapaan seinän punaisella värillä.

Kuva 37. Siikajoen pappila. Julkisivu muutettu viime vuosisadan lopulla.

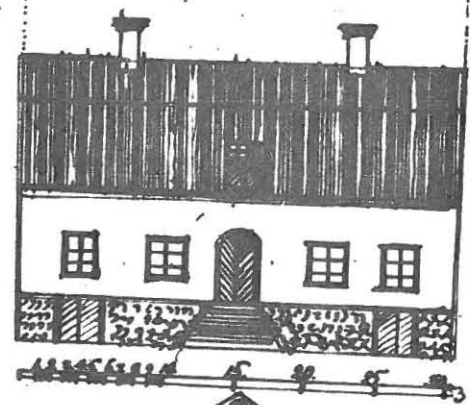
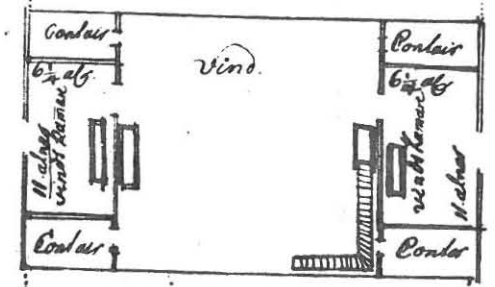
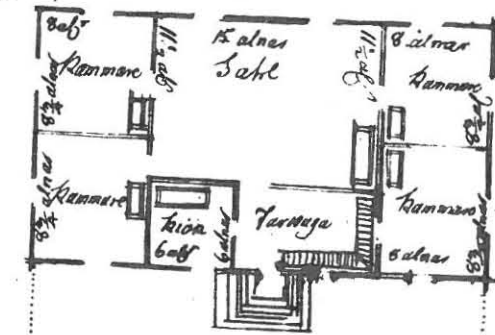
Siikajoki

Siikajoen v. 1797 rakennettu päärakennus edusti 1700-luvun lopun suurpitäjän pappilaa tyypillisimmillään: karcliininen pohjaratkaisu, korkea laudoilla katettu ja punattu tai tervattu mansardikatto, punamullalla maalattu pystyvuoraus, kuusiruutuiset ikkunat ja kaarevapäätteinen pääovi (kuva 38). Rakennus on pohja-alaltaan melko pieni, 31 x 17 3/4 kynnärää, koska se päätettiin pystyttää palon hävittämän edellisen pappilan kivijalalle. Samassa kokouksessa vahvistettiin kirkkoherran laatima piirustus, sovittiin hirsityö tehtäväksi "tavallisilla eikä niin kutsutuilla Lohen Pырstö nurkilla", vesikatto katettavaksi laudoilla ja työ annettavaksi urakkahuutokaupalla tehtäväksi. (52)

Säbajeli

Kuva 38. Kirkkoherra Sil-
 verbergin laatima piirus-
 tus pitäjänkokouksen pyö-
 täkirjasta v. 1796. Keit-
 tiön erottaminen 1600-
 luvun tapaan eteisestä
 oli karoliiniseen pohja-
 kaavaan soveltumaton rat-
 kaisu, keittiön pinta-
 alaksi jäi vain noin
 12 m², johon suuren lie-
 denkin olisi pitänyt
 mahtua. Myöhempien pii-
 rustusten mukaan keittiö
 olikin siirretty kiinni-
 rakennettuun siipira-
 kennukseen.

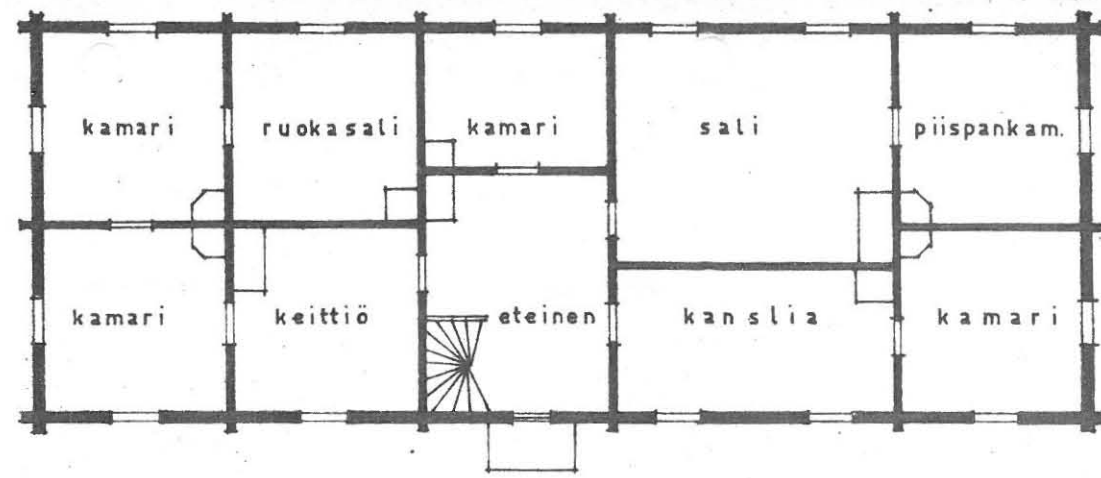
Planering på Caractors Byggning a Sjögrens kyrkostorke Drottning

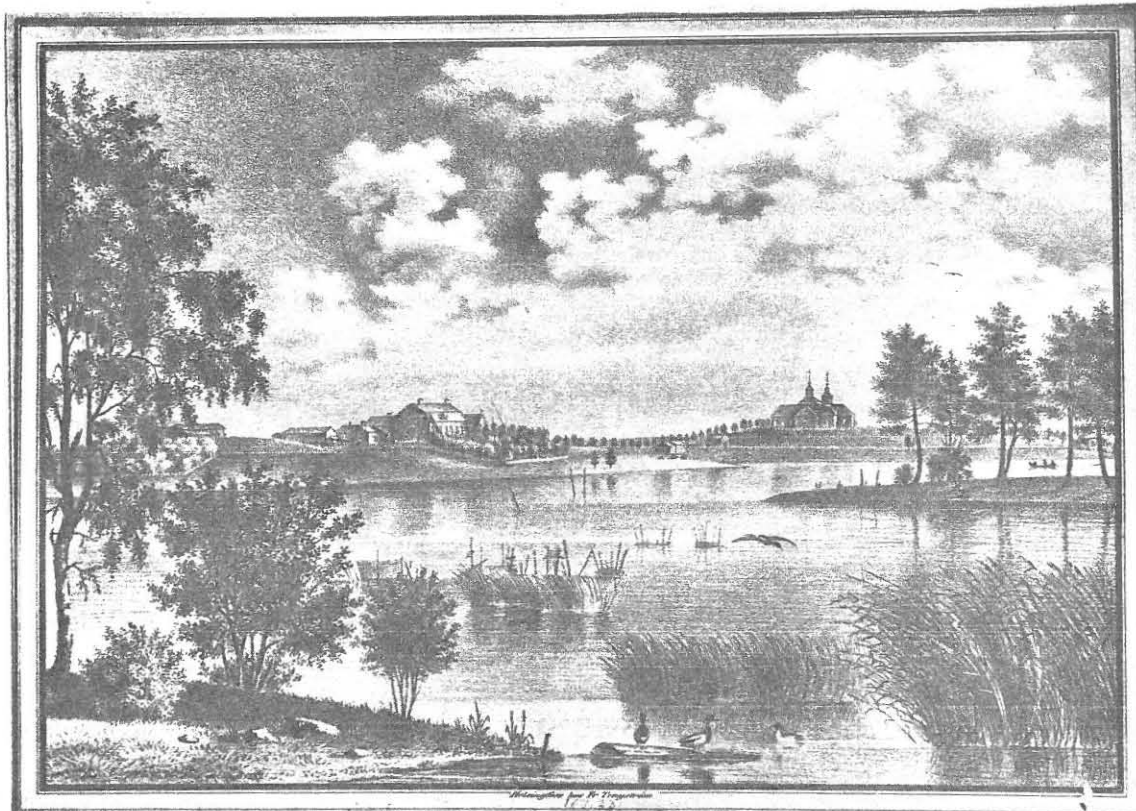

Kuva 39. Kalajoki, 1802. Mustakattoinen, punaseinäinen ja valkonurkkainen pappila Kalajoen rantatöyräällä kuvastaa Pohjanmaan rannikkopitäjien vaurautta. Rakennuksen avaraa ullakkoa käytettiin Suomen sodan jälkeen tilapäisesti kirkkona.

Kuva 40. Kalajoen pappila, pohjapiirros 1:200. Samasta päästä kahdella huoneparilla pidennetty karoliinipohja, eteinen on siirretty salin kohdalta keskelle rakennusta. Keittiöstä vei käynti ruokasaliin kahden kamarin läpi, ehkä ruoankäry eristämiseksi, kunnes eräs ruustinna kallista astiastoaan varjellakseen avautti suoran yhteyden.

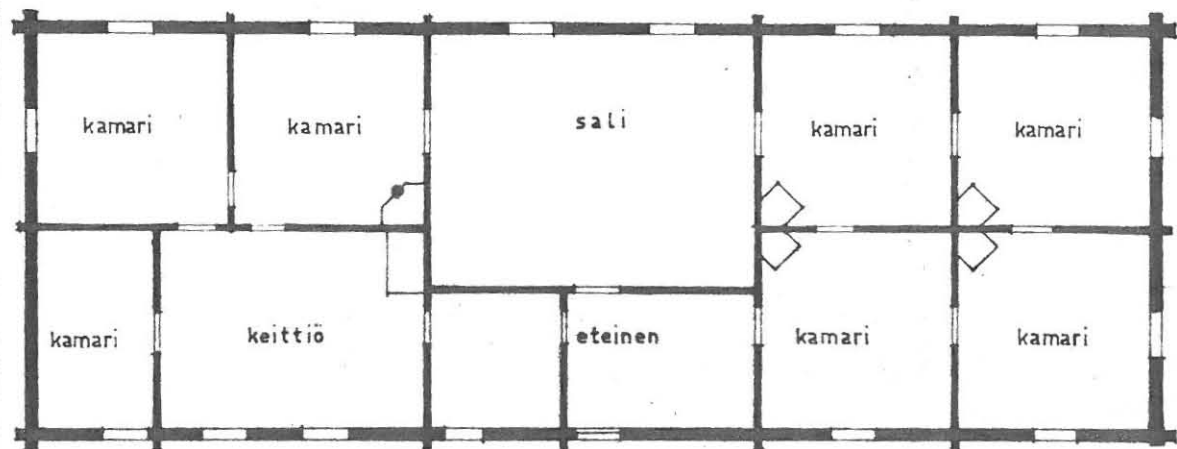

Kuva 41. Pappila ja kirkko Sisä-Suomen maisemassa. Iisalmen pappila Magnus von Wrightin piirtämänä v.1837.

Kuva 42. Lohtaja, v. 1804. Korkea suorapäätyinen satulakatto on kuin mansardin ja tavallisen satulakaton risteytys. Ikkunoiden harva, tasainen jako antaa julkisivulle rauhallisen rytmin. Kalajokeen (kuva 39) verrattuna vaikutelma on arkisempi, vähemmän juhlava.

Kuva 43. Lohtajan pappila, pohjapiirros 1:200. Symmetrisesti molemmista päistä jatkettu karoliinipohja.

Kivipappilat

Tuhlailevan puunkäytön herättämä huoli metsien loppumisesta johti siihen, että kiveä suositeltiin maaseudunkin rakennusaineeksi. Sotilasvirkatot määrättiin tehtäväksi kivestä v. 1752, mutta määräys oli pakko mahdollisena peruuttaa parikymmentä vuotta myöhemmin, kirkoista annettiin sama asetus v. 1776, jonka jälkeen jouduttiin myöntämään poikkeuslupa toisensa jälkeen. Ehkä nämä epäonnistumiset olivat syynä siihen, että nimomaista määräystä kivipappiloista ei tullut. (53)

Moni rovasti kyllä ehdotti pitäjänkokouksessa kivisen päärakennuksen pysyttämistä, mutta yleensä tätä vastustettiin jyrkästi turhana ylellisyytenä. Muutamia kivirakennuksia silti vuosisadan lopulla Suomen pappiloihin kohosi.

1770-luvulla suunnitteli ja rakennutti taloustieteilijänä tunnettu Antti Chydenius Kaarleleaan harmaakivestä navetan sekä tallin kymmenelle hevoselle, sekä osittain omalla kustannuksellaan tiilestä leivin- ja panimotuvan (kuva 12), josta hän lausui: "Uuden kivirakennuksen tuli olla rohkaisevana esimerkkinä toisille aikana, jolloin mitä suurimmassa määrin pitäisi ajatella metsien säästämistä, omilla tiloillaan rakentaa sellaisia kestäviä rakennuksia." Palkkioksi tästä toiminnastaan hänet vapautettiin henkilökohtaisista kruununveroista. (54)

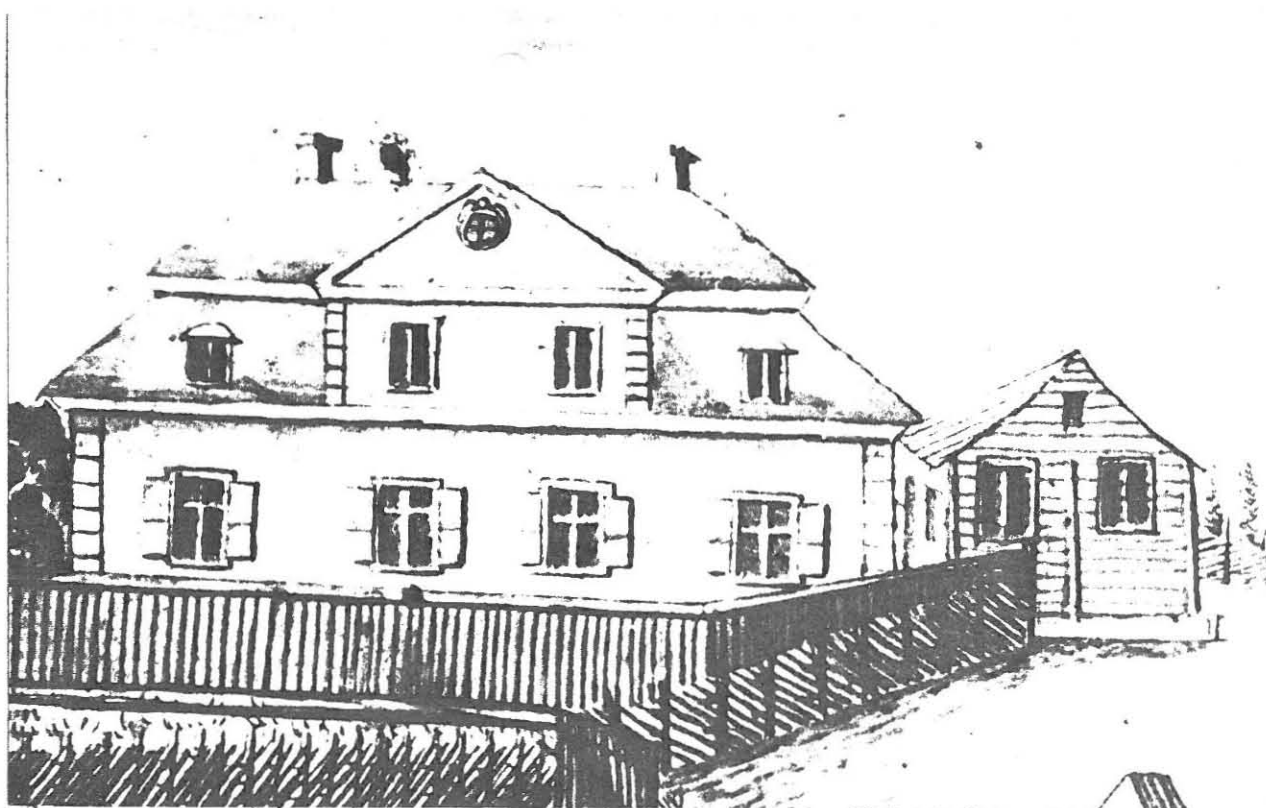
Kivisiä päärakennuksia tehtiin Ahvenanmaalle Lemlandiin ja Sundiin, Jokioisiin kartanon yhteyteen sekä Maariaan.

Maaria

Maarian pappilassa lienee säilyneestä piirustuksesta päätellen käytetty poikkeuksellisesti jonkinlaista säterikattoa. (kuva 44)

Pappilan valmistuminen ikuistettiin oven päälle kiinnitettyyn muistolaattaan kultakirjaimin: "Kustaa III:n XVI hallituksen vuonna rakensivat tämän talon Maarian pitäjän seurakunta ja heidän kirkkoherransa Turun professori S. Kreander. Esimerkki metsän, maan rikkauden säästämiseen. Sotakasööri F.W.Forsgren ja sotakamreeri C.Forsgren veljekset huolehtivat rakennuksesta, enemmän harrastuksen kuin voiton vuoksi. Rakennusmestari oli M.Arelin." (55)

Kuva 44.
Maaria,
v. 1787.
Vanhan pii-
rustuksen
mukaan.

Kuva 45.
Maaria
nykyisin,
mansardi-
kattoisena.

UUSKLASSISMI JA EMPIRE

Uusklasilliset virtaukset alkoivat saapua Suomeen Tukholman arkkitehtien kautta 1700-luvun loppuvuosina, ja 1800-luvun alussa empiretyyli levisi tietoisena pyrkimyksenä ja kauneushanteena harvinaisen voitokkaasti. Mannermaan kulttuurikeskusten yhteydet kulkivat nyt Pietarin kautta Helsinkiin ja Turkuun, ja keisarin tukemanatoteutettiin suurisuuntaisia suunnitelmia. Suomen sodan jälkeen oli intendenttikonttori perustettu omaan maahan, muutenkin oli rakennussuunnittelu siirtymässä yhä enemmän konservatiivisilta käsityöläismestareilta aikaansa seuraaville arkkitehdeille.

Aikaisemmin julkisten rakennusten ja aateliskartanoitten jäljessä kulkeneet pappilat alkoivat kohota kehityksessä näiden rinnalle. Useimmat rakennussuunnitelmat olivat tosin yhä pappien, rakennustoimikuntien ja kansanrakentajien käsialaa, mutta suurimpiin pappilahankkeisiin pyrittiin jo tilaamaan arkkitehdinpiirustukset. Siuntion pitäjänkokouksessa v. 1814 todettiin, että piirustukset ja materiaaliehdotus eivät vielä olleet saapuneet intendenttikonttorista eikä tiedetty, tulevatko ne ajoissa. (56) Merikarvian rakennussuunnitelman laati v. 1819 "konduktööri ja intendenttikonttorin sihteeri" A.W.Arppe (57), joka suunnitteli lisäksi ainakin Lohjan pappilan v. 1816 ja Porvoon v. 1839. A.F.Granstedt, P.J.Gylich ja mahdollisesti C.L.Engel ovat myös vaikuttaneet pappila-arkkitehtuuriin.

Myös pappiloiden kohdalla empire oli hyvin aktiivista rakennuskautta. Uudet päärakennukset kasvoivat mahtavuudessa ja tyyllisissä ennenäkemättömiin mittoihin. Kadehdittavan komeina ne seisoivat nyt maalaismiljöössä "keisarinarkkitehtuurin" airueina, jäljittelyn arvoisina esikuvina kirkonkylän vauraimmille taloille.

Pohjaratkaisu

Pohjaratkaisultaan pysyivät pappilat 1800-luvun alkupuolella vielä yleisesti kiinni keskeissalijärjestelmässä, lainmukaista viisihuonekaavaa jatkettiin vain huoneparilla kummastakin päästä. Arkkitehtien laatimissa suunnitelmissa oli vähän enemmän vapautta, kartanoissa ja kaupunkitaloissa kehittyneitä huonejärjestyksiä erillisin ruokasalein, jopa pohjan ankara suorakaidekin alkoi rikkoutua eteisen ja salin työn-

tyessä keskirisaliitteina ulos rungosta. Huoneet pysyivät kuitenkin vielä kahdessa rinnakkaisessa rivissä, jonka samalla linjalla olevien ovien kautta kulkeva näköakseli lävisti päästä päähän. Asunto oli näin hengeltään julkinen ja avoin, kodikkuus väistyi komeuden tieltä.

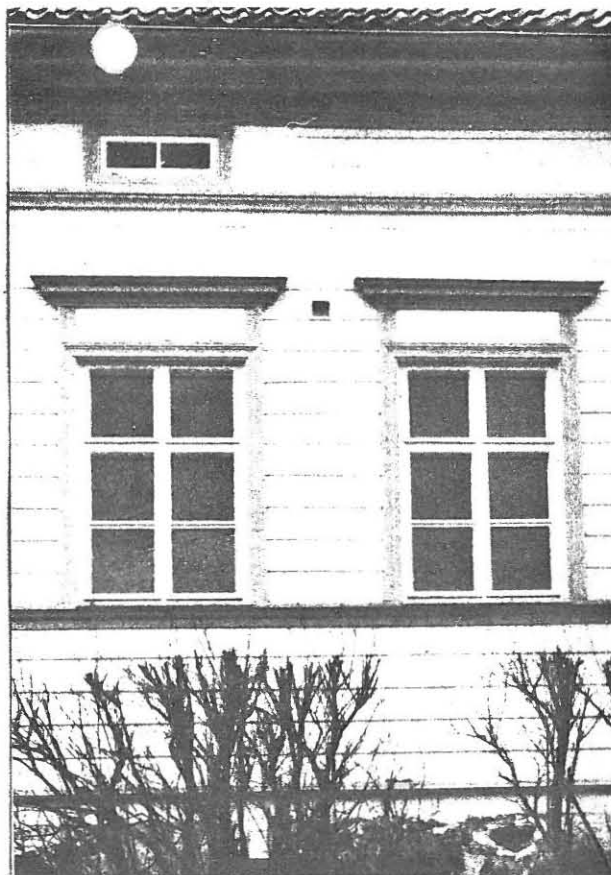
Käytännöllisinä, asumismukavuutta kohottavina uutuuksina lisättiin vaatekomerot ja ruokasäilöt eli "garderobit" ja "skafferit". Näin tapahtui Saarijärvellä jo v. 1794, kun Carl Rijf, Jacobin veli rakensi uuden pappilan. (58) Eurassa oli v. 1843 salin kummallakin puolella kamariryhmien keskellä leveä käytävä, joka oli jaettu herran, rouvan ja vieraiden garderobiksi; keittiöön liittyi pieni maitokamari ja skafferi. Köyliössä v. 1841 pitäjäläiset kieltäytyivät kustantamasta näitä tiloja, joten kirkkoherra, joka ei halunnut luopua garderobeista, kustansi ne itse. (59)

Julkisivut

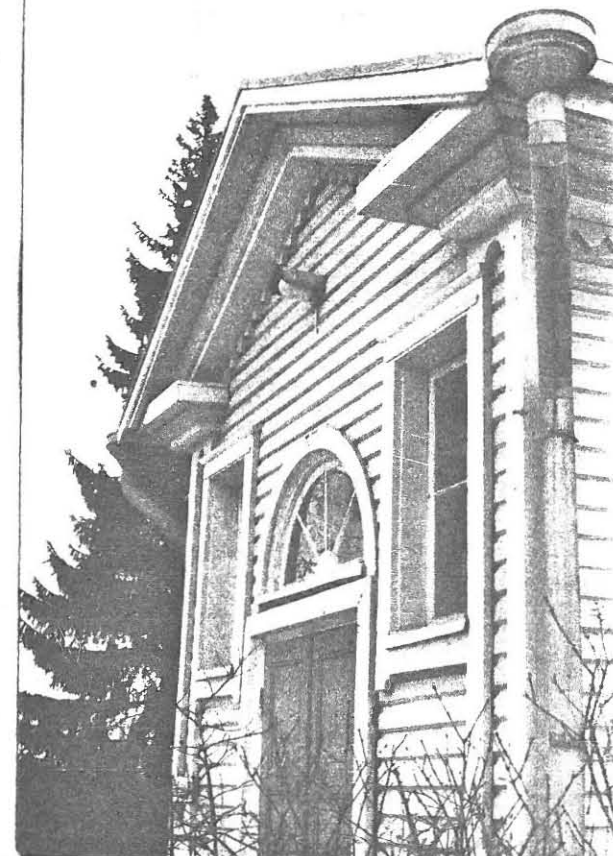
Yksinkertainen hirsinen tai pystylaudoitettu pappilajulkisivu rikastui empireaikana. Arkkitehtien suunnittelemat rakennukset saivat tietysti täyden tyylipuvun, mutta myös vanhempiin ja vaatimattomampiin pappiloihin sovitettiin muodinmukainen fasadi. "Tyyliin" pyrittiin edes yksityiskohdissa, vaikka entinen ehjä kokonaisilme näin tulikin ontuvaksi.

Vaakalaudoitus astui pystyvuorauksen tilalle ja samalla väri vaihtui punamullasta keltaiseksi valkoisin yksityiskohdin, seinälistoitukset ja antikosoivat ikkunankehystykset ja profiloituvat räystäät tulivat vähitellen käytäntöön.

Tällaisina yksinkertaistettuina aiheina säteili kaupunkien loistelijat empire pappiloiden välityksellä maaseudulle sopeutuen vielä kauden perinteelliseen kyläkuvaan, jossa julkisivuvuoraus tuli käytöön vuosisadan puolivälissä.

Kuva 46. Kehittyntä arkkitehtiempireä. Hauhon pappila, arkkitehti A.F.Granstedt, v. 1840.

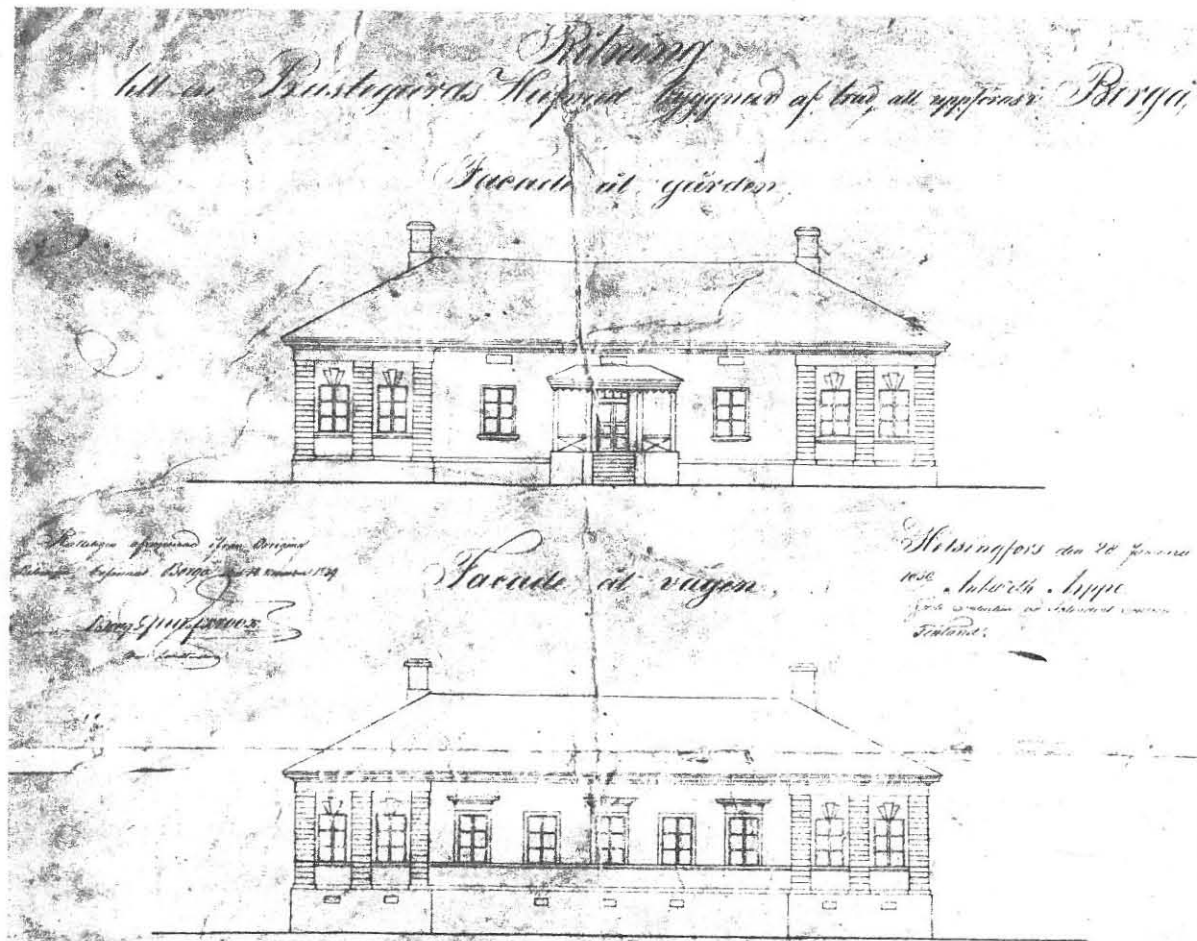
Kuva 47. Sovellettua kansanempireä. Heinäveden vanha pappila, rakennusmestari, mylläri Michael Podolsky ja puuseppä Denisoff, v. 1850. (60)

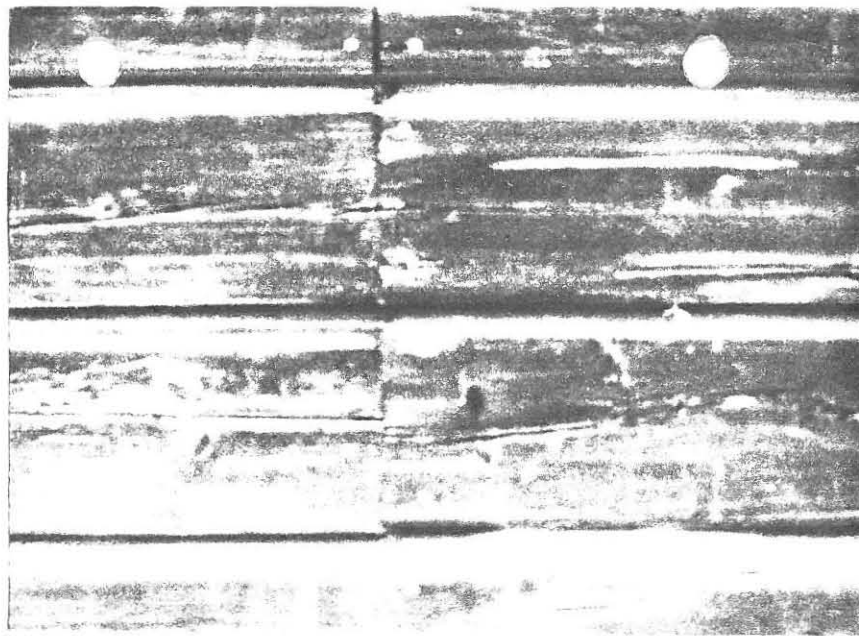
Ikkunat vakioituivat muotoon leveys/korkeus = 2/3, ruutuja oli tavallisesti kuusi tai kahdeksan. Ns. talvi-ikkunat, talveksi lisättävät sarranoimattomat sisäruudut, saapuivat pappiloihin kuten kartanoihinkin edellisen sataluvun viime vuosina, esimerkiksi Kruunupyyn pappilaan v. 1795, ja yleistyivät välttämättömyyksiksi seuraavina vuosikymmeninä.

Aumakatto

Empiren vaikutuksesta mansardikattojen valtakausi päättyi 1820-luvun kuluessa, ajanmukainen muoto oli matalahko aumakatto. Yleisimpänä pysyi silti edelleenkin varsinkin Pohjanmaalla sekä pienemmissä pappiloissa perinteellinen satulakatto.

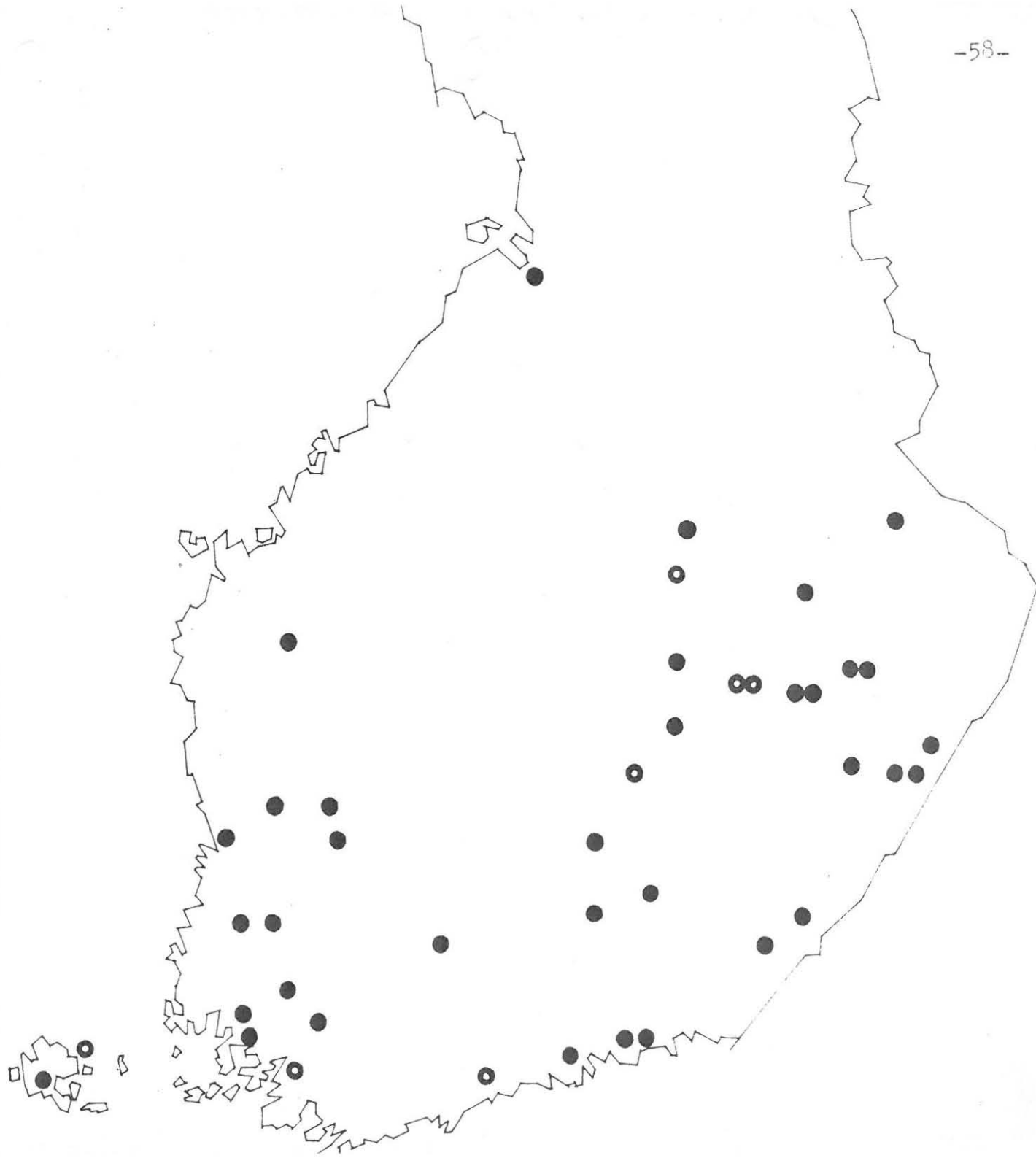

Kuva 48.
Porvoo,
v. 1839.
A.W. Arppe.

Kuva 49. Kymmentuumaisen vaakavuorauksen avoimet saumat muistuttavat kivirakennuksen rustikapintaa. Joutsan pappila.

Kuva 50 (seuraavalla sivulla). Aumakattoisia pappiloita 1800-luvulla. Kattotyyppi on selvästi yleisin Itä- ja Etelä-Suomessa. Pohjanmaalla oli paikallisen perinteen muovaama miljöö niin voimakas, että empire-arkkitehditkin käyttivät siellä mieluiten satulakattoa. Toisaalta Itä-Suomi oli lähinnä Pietaria, empirekeskusta. 43 rakennuksesta on ajoitettu 80 %. Näistä vain kaksi kuuluu 1800-luvun alkuun, 3/4 jää vuosien 1835 ja 1865 välille ja loput 1880- ja 1890-luvuille. Tämän mukaan voitane sanoa, että pappila-arkkitehtuuri oli vielä empireaikana jonkin verran konservatiivista.

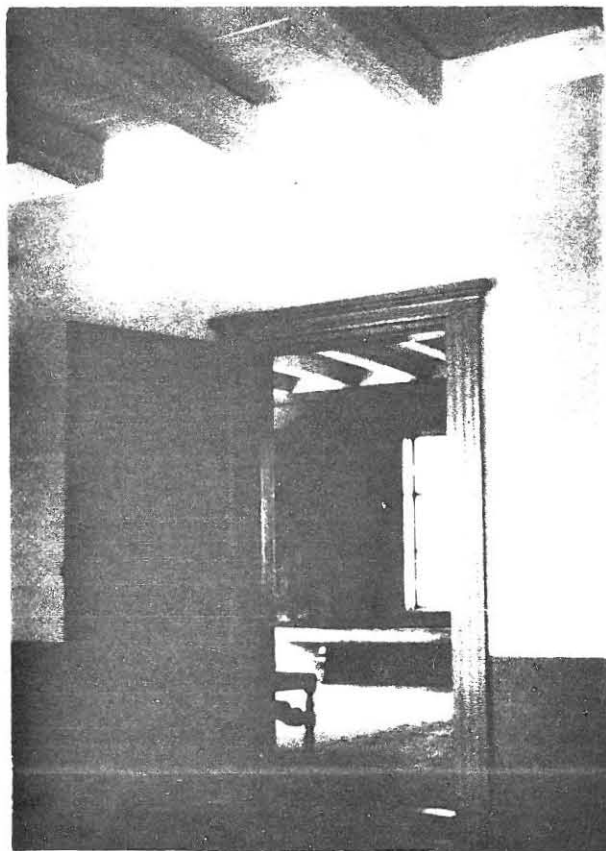
Sisustus

Empireajalla pappilansisustukset jatkoivat kustavilaisena aikana alkunutta kehitystä. Ero talonpoikaistuvista oli jo täydellinen, seurattiin kulttuuria ja muotivirtauksia.

Palkkikatot peitettiin nyt usein tasaisiksi paneloinneilla, johonkin piispankamariin valmistettiin kipsikatto stukkorosetein.

Ensimmäisen paperitehtaan alkaessa toimintansa v. 1824 konepaperille kuvioidut shablonitapetit halpenivat. Yksiväristä paikalla maalattua seinäpaperia käytettiin vielä paljon. Seinän yläosaan liisteröitiin ornamenttinauha, alaosassa oli rintapanelia kuvaava sileä sokkelimaalaus. "Ranskalaiset" peiliovet ja ovien ja ikkunoiden pielilistoitukset täydensivät yhtenäisen empireinteriööriin. (Kuvat 28 ja 51)

Suuriin rovastipappiloihin hankittiin vanhojen kalkittujen tiiliuunien sijaan lasitetuilla valkoisilla tai kuvioituilla kaakeleilla verhottuja uuneja, joita oli sekä nelikulmaisia että pyöreitä.

Kuva 51. Sisäkuva Pöytyän pappilasta.

Tekniikka

Rakennusten lämmönpitävyys parani kun ennen yksinkertaiset lankkulattiat alettiin laatia lämpöeristetyiksi alapohjiksi. Täytteeksi sullottiin joko sammalia tai sahanpurua ja höylänlastuja. Lattiarakenne saattoi olla melko paksu, Kirkkonummen v. 1836 rakennettuun pappilaan tuli rossipohjaa 15" ja 2" lattialaudat, sekä välipohjantäytettä 7". (61)

Vanha tapa nostaa väliseinät ullakolla ylös asti ja kannattaa vesikattoa pitkinjuoksevilla orsilla korvattiin yleisesti ruotsalaisella kattotuolikonstruktiolla, jota aikaisemmin oli käytetty vain poikkeustapauksissa.

Työn laatu oli vieläkin usein kovin kehnoa. Vastavalmistuneiden pappiloiden korjauksista käytiin pitkiä riitoja ja oikeudenkäyntejä. Enon pappilan vastaanottokatselmuksessa v. 1831 vaadittiin mm: "uusi lattia kaikkiin huoneisiin, eteisessä lattia lisäksi oikaistava vaakasuoraksi, kaikkiin huoneisiin kattolistat, kaikki viisi ovea uusittava, kuusi uutta ikkunaruuutua, salin uuni ja savupiippu korjattava, katto korjattava ja varustettava tuohilla, keittiön piippu uuneineen revittävä ja perustettava uudelleen ja isommaksi..." Vielä viittä vuotta myöhemmin asiaa selviteltiin hovioikeudessa. (62)

Kerimäellä vastaavassa tilaisuudessa v. 1849 todettiin laipiot taipuneiksi, uunit hajallisiksi ja lattiat hatariksi; ja kesän korjausten jälkeenkin oli asunto niin kelvoton, ettei sitä voitu ottaa vastaan, vaan vasta kolme vuotta tämän jälkeen pääsi rovasti muuttamaan pappilaan. (63)

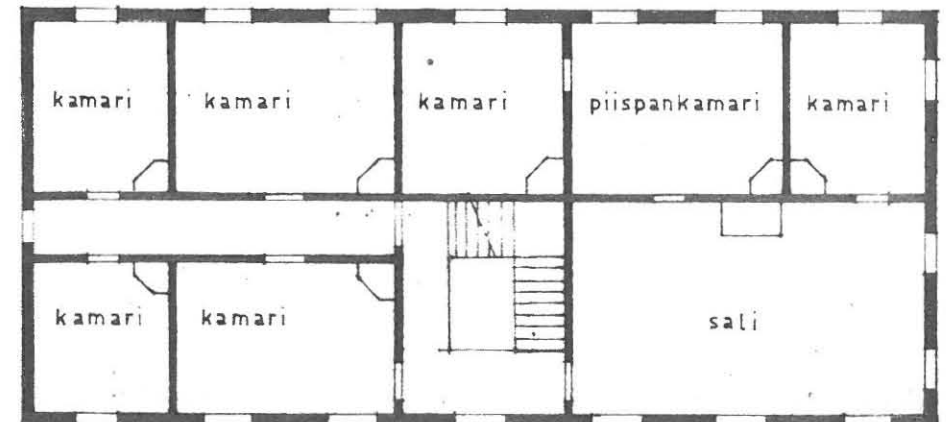
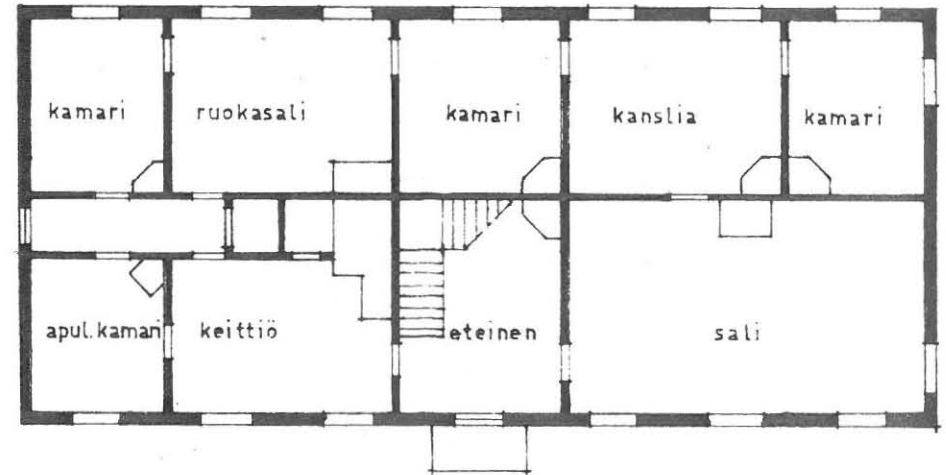
Pöytyä

Aivan vuosisadan alussa, vv. 1800-1802, rakennettu Pöytyän pappila on jo yllättävän puhtaasti usklassillinen verrattuna esimerkiksi samanaikaiseen Kalajokeen. Uudenaikaisen suunnitelman takana oli rovasti Sundvall, joka heti paikkakunnalle tultuaan katsoi entisen, vasta parikymmentä vuotta palvelleen päärakennuksen itselleen liian vaatimattomaksi. Pitäjänkokouksessa kirkkoherra valitti tavallisen yhteisvoimin tapahtuvan rakentamisen päivätöineen, aineiden hankkimisineen ja mestarien palkkaamisineen olevan aikaa vievää ja pitäjäläisille hankalaa. Sen sijaan rovasti tarjoutui määrättyä korvausta vastaan itse suunnittelemaan ja urakoimaan uuden päärakennuksen, seurakuntalaiset saisivat sitten viidentoista vuoden vapauden korjaustöistäkin. (64)

Tämäntapaisia sopimuksia olivat rakennustöihin perehtyneet papit solmineet ennenkin, kuten Iissä 1743 ja Siikajoella 1747, mutta yleensä pitäjänkokous tarkasti suunnitelman ja varoi kustantamasta ylellisiä rakennuksia. (65)

Pöytyällä rovasti Sundvall sai kuitenkin vapaat kädet, ja tuloksena olikin aikanaan Suomen suurin ja ensimmäinen kaksikerroksinen pappila; uljas rakennus, jolla oli läheisiä esikuvia kartanoitten joukossa. Ei ole tiedossa, kuinka paljon Sundvall joutui itse palatsiaan rahoittamaan. Ainakin hän pyrki vähentämään kustannuksia purkamalla läheisen vanhan puukirkon, josta saatiin mm. kivet perustukseen, mahdollisesti hirsiäkin.

Kuva 52. Pöytyän pappilan pohjapiirros 1:200. Ylhäällä I kerros, alhaalla II kerros. Pääleikkäiset salit on sijoitettu pihan puolelle, kamaripäädyn liikenne kulkee keskikäytävää. Porras ei nouse yläkertaan huomaamattomasti, vaan koko eteisestä on muodostettu avoin, juhlaava porrashuone. Jos salit jaetaan käytäväksi ja kamareiksi, on sommitelma täysin symmetrinen. Suunnitelman tekijästä ei ole tietoa; mahdollisesti joku turkulainen on sen tehnyt, ellei rovasti Sundvall itse.

Kuva 53. Pöytyän pappilan säännöllinen uusklassillinen puutarhafasadi.

Kuva 54. 1790-luvulla rakennettu Anjalan kartano, Pöytyän pappilan esikuvana olleen uusklassillisen kartanotyyppin edustaja. Ulkoasun yhtäläisyys on ilmeinen, vaikka pohjaratkaisut rakentuvatkin eri periaatteille.

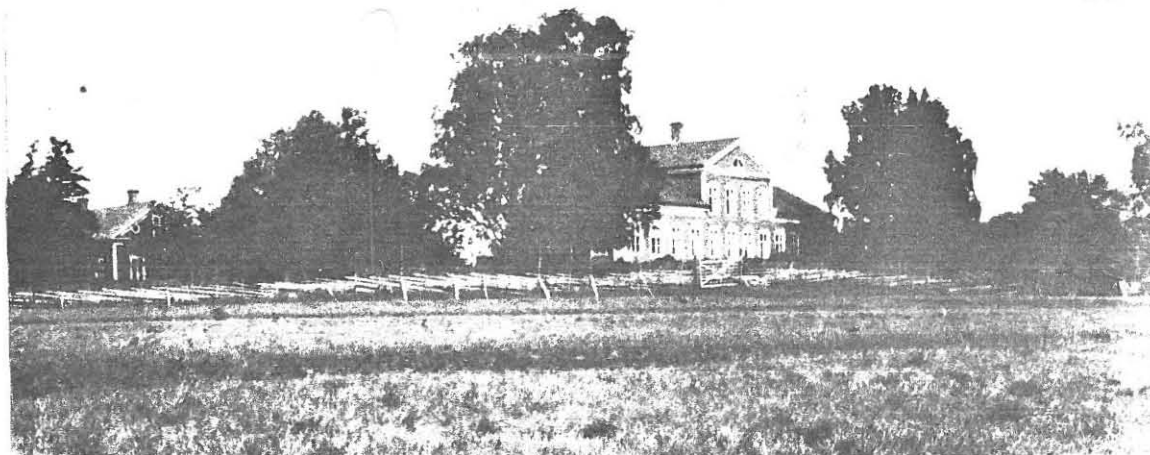

Kuva 55. Ilmajoen v. 1967 purettu pappila. Kaksikerroksinen, frontonilla korostettu keskiosa valmistui v. 1812, rakennus oli tällöin vuorauton ja punaiseksi maalattu. Kun tähän lisättiin sivupaviljongit 1850-luvulla, oli pappila 22 huoneineen maamme suurin.

Kuva 56. Vöyri, v. 1825, mahdollisesti Engelin käsialaa. Pohjanmaan suurissa empirepappiloissa oli yleensä ahlakaton sijasta perinteellinen satulakatto (esim. Lapua, Isokyrö). Frontespiisiathe alkoi vasta empireaikana kotiutua ja tulla suosituksi pappiloissa, se saatiin lähinnä kartanoista arkkitehtien kautta.

Kuva 57. Vöyrin pappila puutarhan puolelta. Tihentyneen ikkunajon vuoksi rakennus näyttää nyt huomattavasti suuremmalta, sillä kokoa on totuttu arvioimaan ikkunälukumäärän perusteella.

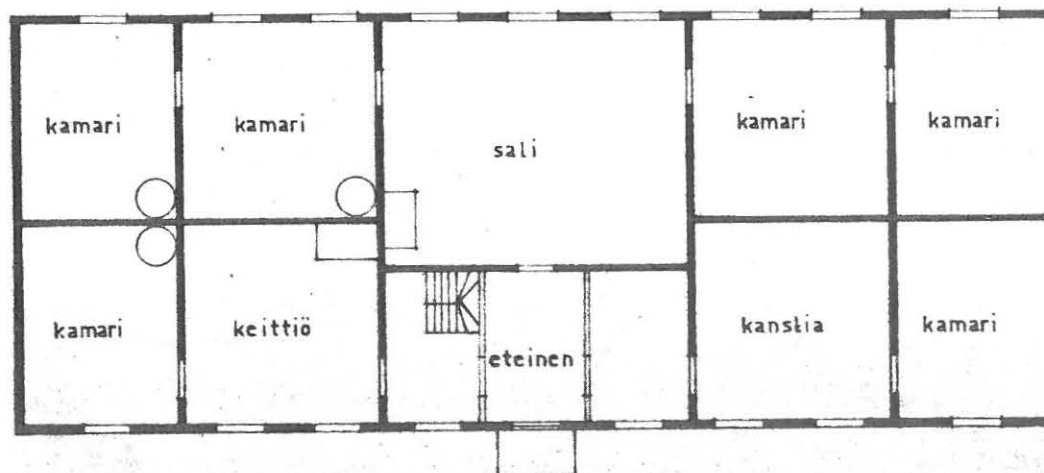
Kuva 58. Vetelin pappila, v. 1844. Valokuva vuodelta 1896. Tyypillinen pohjalaistalo: punainen väri ja pysyvuoraus empiredetaljeihin yhdistyneenä. Muhkea uusgotiikan kuisti.

Kuva 59. Lapväärttin vv. 1835-1837 rakennettu pappila. Kehittynyt empirefasadi, satulakatto. Aumakatto, vaakavuoraus ja vaaleat värit eivät kotiutuneet Pohjanmaalle, sen sijaan listoituksia, seinäpilasteita ja voimakasta räystääprofiilia sovellettiin ahkerasti. Rovasti Estlander kuvaili vastavalmistunutta pappilaa: "Suuri, keltaiseksi maalattu yksikerroksinen rakennus, korkeat, valoisat huoneet, liimavalkoiset katot, puoliranskalaiset ovet ja tapetit paremmissa huoneissa, kaakeliuunit sekä ulkopuolella valkeiksi maalatut ikkunalaudat ja pilasterit ja kattolista." 1840-luvulla pappilaan kuului 23 eri rakennusta, se olikin pitäjän suurin maatila. (66)

Kuva 60. Lapväärttin pappila, pohjapiirros 1:200.

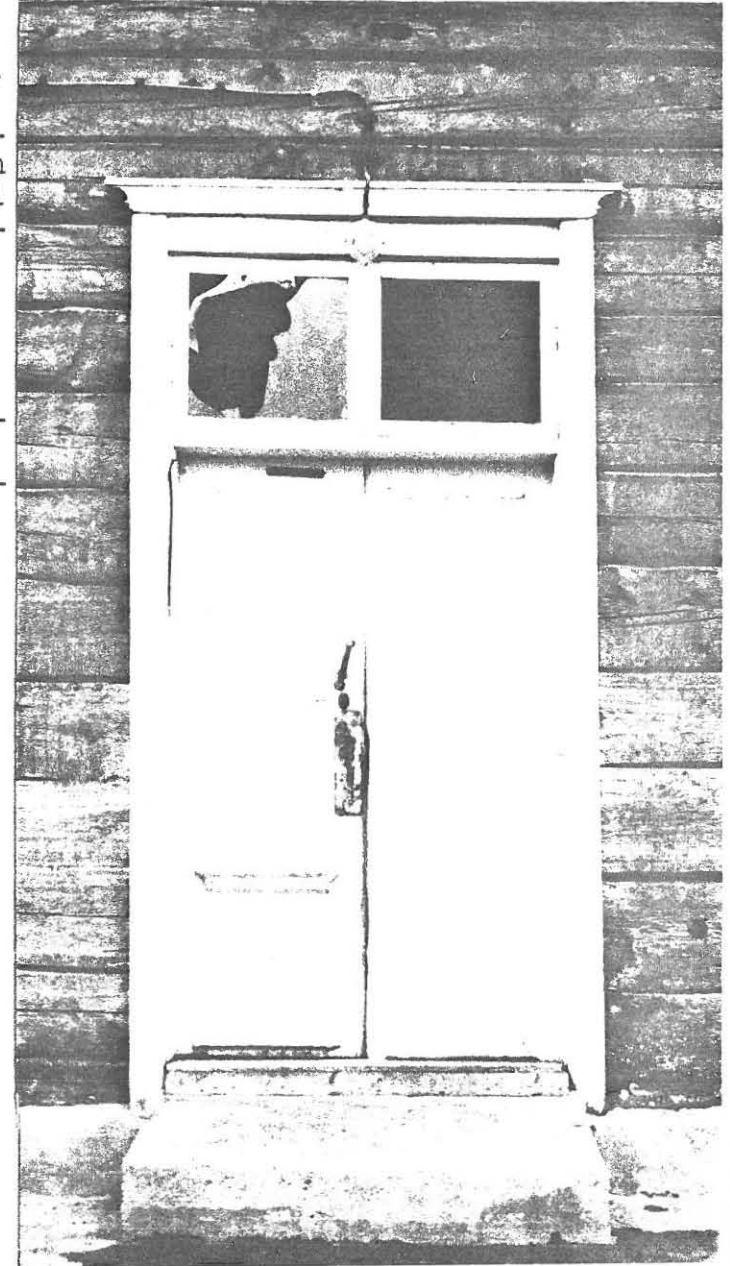
Sievi

Syrjäseuduilla ja kappeliseurakunnissa pysyi suunnittelu vielä rakentajamestareiden tehtävänä. Kalajoen kappeliin, Sieviin, pystytettiin uusi päärakennus v. 1833. Pohjaratkaisu on hämmästyttävän vanhoillinen, kylän maatalojen mallin mukainen. Suuri sali ulottui läpi rungon, takana oli kaksi kamaria, toisella puolella eteinen peräkamareineen ja edelleen keittiö ja ruokakamari; keittiön muuri oli ulkoseinällä. Kansliana toimi toinen ullakkokamareista.

Julkisivuun (kuva 62) oli saatu kometta maataloissa tuntemattomalla ja pappiloissakin vielä harvinaisella poikkipäätymällä. Ratkaisu oli pelkästään koristeellinen, sillä raskas tukirakennelma esti huoneiden sisustamisen keskiullakolle. Myös räystäslasit kuuluivat vain julkisivuun, sillä pielilautojen ja lasiruutujen takana oli aukoton hirsiseinä. Pohjanmaalla pidettiin räystäslaseja, "haukankunoita", ennen kaikkea talon ulkonäköä kaunistavina eikä niinkään käytännöllisyyden vaatimina.

Kolmisenkymmentä vuotta myöhemmin, v. 1862, siirrettiin Sievin kirkko uuteen paikkaan, samalla rakennettiin uusi pappila (kuva 63). Suunnittelijana oli rakennusmestari Mikko Karjalahti, joka oli aikaisemmin rakentanut Haapajärven pappilan. Suunnitelma oli hyvin konservatiivinen: huoneparilla jatkettu karoliinipohja ja rauhallinen empirejulkisivu.

Kuva 61. Sievin vanhan pappilan pääovi.

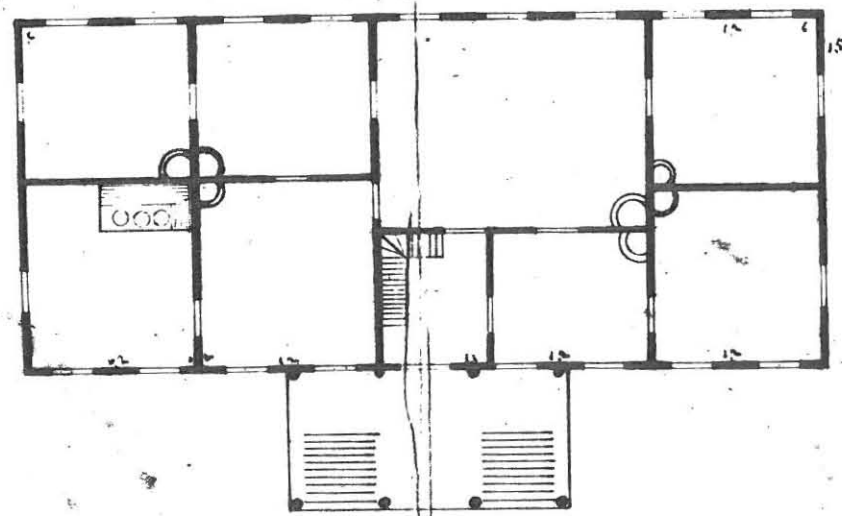
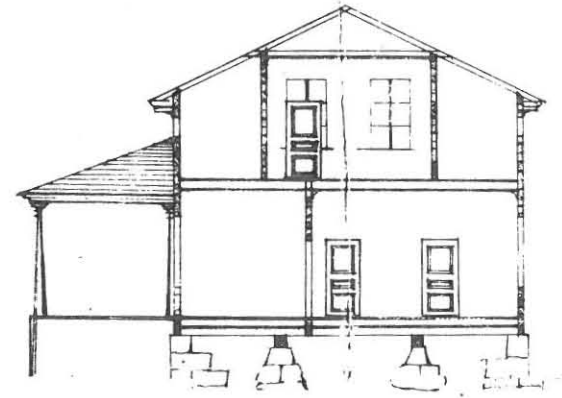
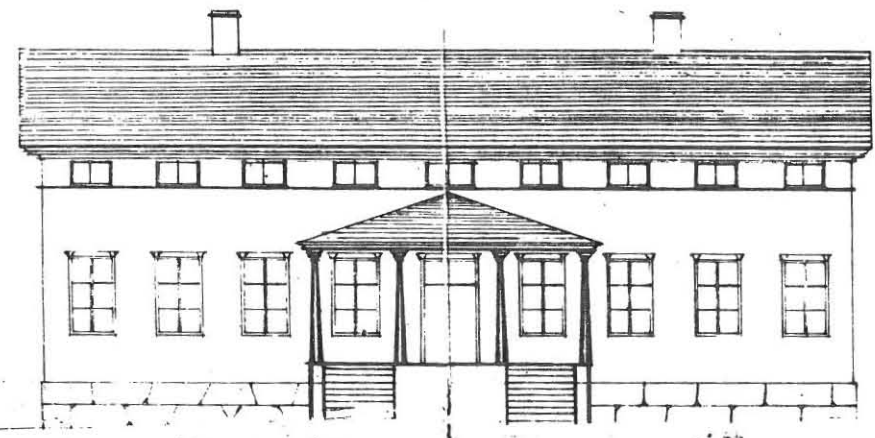

Kuva 62. Sievin vanha pappila, v. 1833. Kulissimainen edustusfasadi, julkisivuaiheiden epäfunktionaalinen käyttö. Frontonin kaari-ikkuna ja räystääslasi sijaitsevat ullakon huonetilaa ajatellen nurinkurisesti, mutta räystääslasin ruutujen takana onkin hirsiseinä. Keskeinen frontoni-aihe vaatisi myös pääoven siirtämistä symmetria-akseliin. Vanhanmallinen pohja ja uudenaikainen julkisivu ovat näkyvässä ristiriidassa.

Seura Seuraa Ritnig, ja Esittelemys Sievin Kappeliin Kalajoien pitäjässä

Että Pykätä yhdä utta pappilan Pyknigijä puusta

Michel Karjalainen

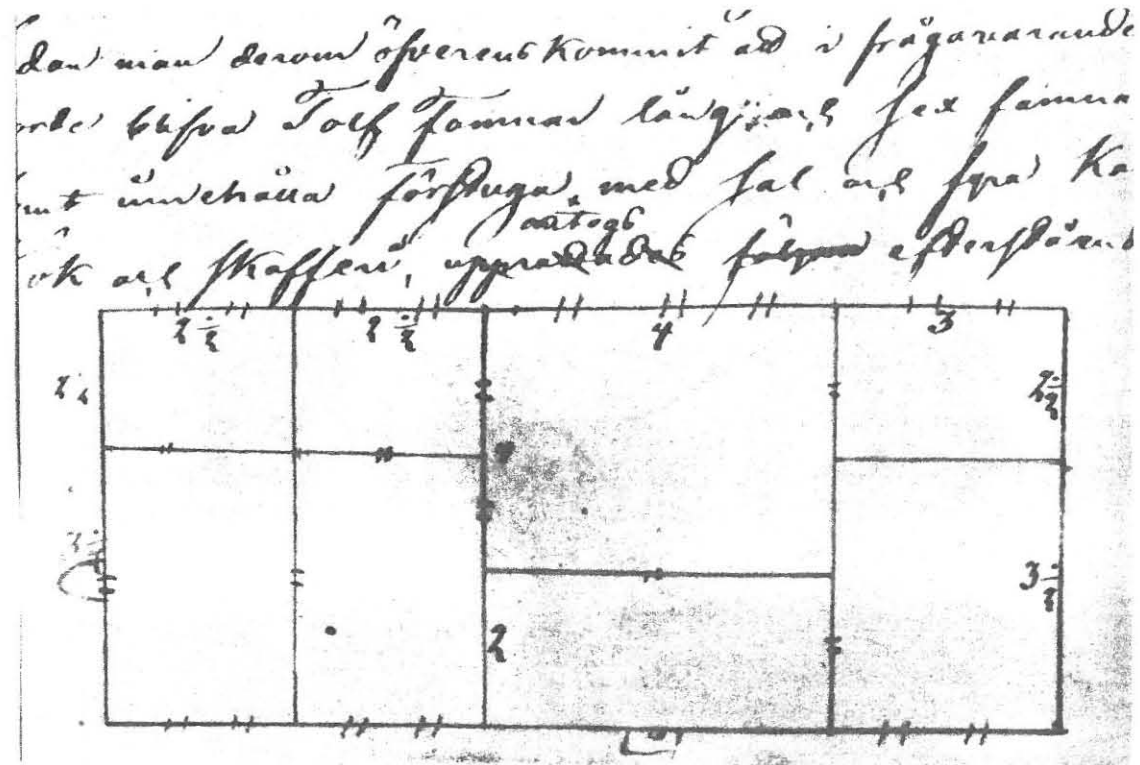
Seurakunnan puusta ja pöytä kokon puusta Michel Karjalaiselta

Kuva 63. "Tässä Seuraa Ritnigin Esittelemys Sievin Kappeliin Kalajoien pitäjässä Että Pykätä yhdä utta pappilan Pyknigijä puusta, seurakunnan pynnin päälle Kokon pandu Michel Karjalahelta."

Rakennus-
piirustukset

V. 1849 päätettiin Heinäveden kappelissa uuden pappilan rakentamisesta: "Kun oli päätetty siitä, että kyseessäolevan rakennuksen pitää olla kaksitoista sylvä pitkä ja kuusi sylvä leveä sekä sisältää eteisen salin, neljän kamarin, keittiön ja skafferin kanssa, hyväksyttiin jäljessäseuraava piirustus", jonka oli laatinut kappalainen Bohlin. Myöhemmin päätettiin antaa ikkunat ja ovet puuseppä Denisoffin tehtäväksi, niiden tuli olla saman kokoisia ja laatuksia kuin rakennuskomiteaan kuuluvan "herra insinööri Kyanderin talossa Karvion kartanossa". Edelleen valittiin seuraavassa kokouksessa rakennusmestariksi mylläri Podolsky, joka sai palkkaa 50 hopearuplaa sekä avukseen 17 kirvesmiestä ja 3 apumiestä (67).

Kuva 64. Heinäveden pappilan piirustus rakennuskomitean pöytäkirjassa. Tarkempia määräyksiä kuin huonemitat ja tässä tapauksessa ikkunatyypit ei välttämättä tarvittu, rakentamisessa noudatettiin perinteellisiä vakioratkaisuja, jotka kaikki ammattimiehet hallitsivat.

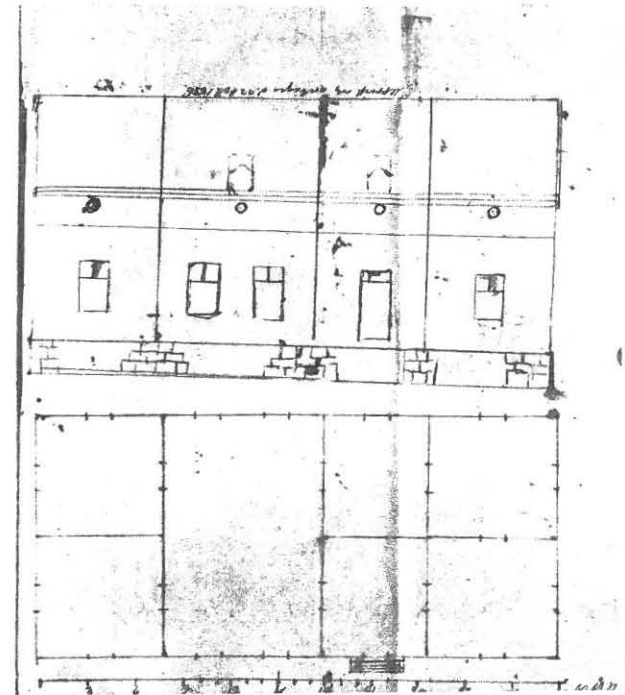

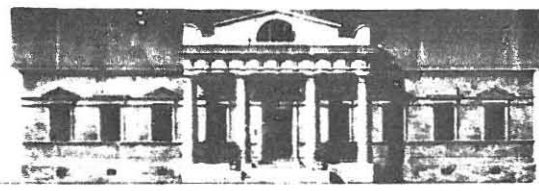
Kuva 65. Heinäveden vanha pappila, v. 1850. Toteutettaessa on kamarien toiset ikkunat jätetty pois. Kuisti näkyy kuvassa 47.

Kuva 66. Kalajoen Hietalan kappalaistalon päärakennuksen piirustus. Näytetty ja hyväksytty 22. lokakuuta 1826. Sisääntulojulkisivu ja pohja.

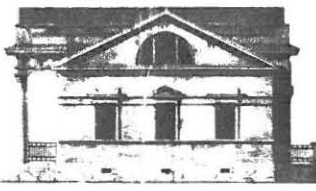

Piirustus v. 1864. Siles Byggnad af hvidt og gult af A. F. Granstedt. Ruoveden.

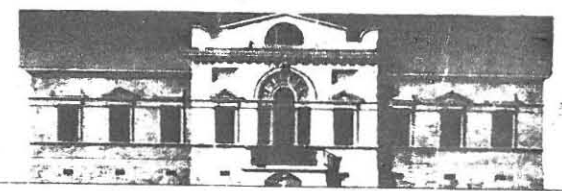
Figur af Loven 1 B

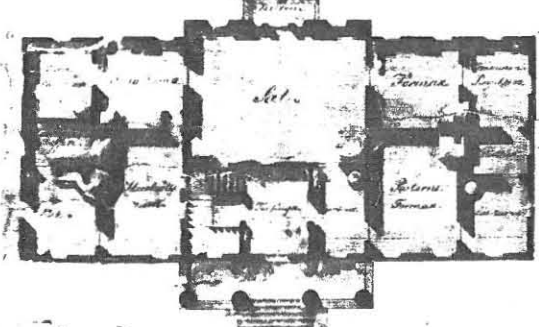
Figur af Loven 2 C

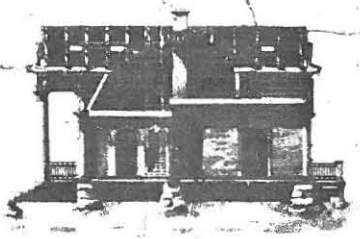
Figur af Loven 3 Q

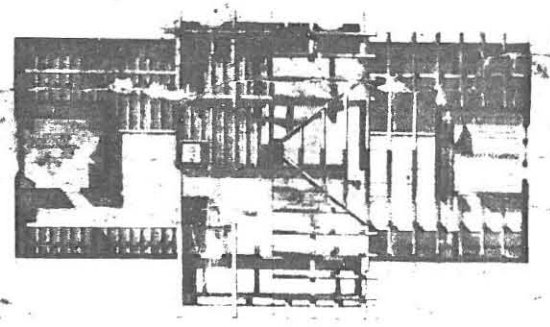
Grundplan til Kirken

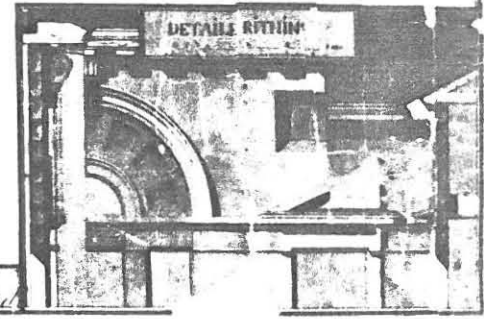
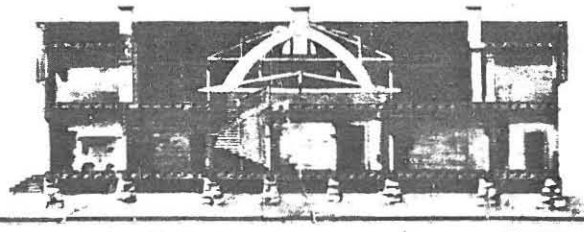
Grundplan til Pastoratet

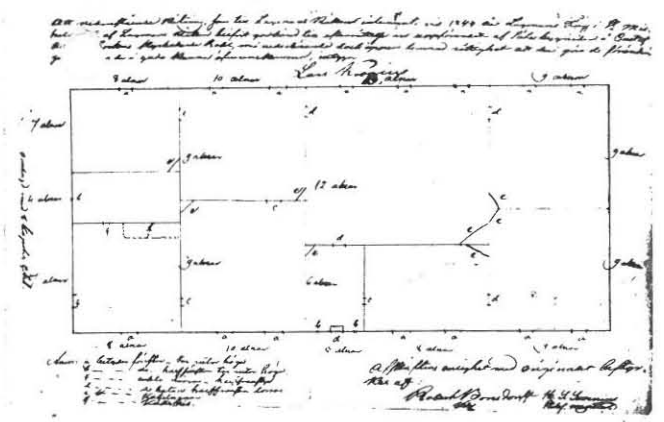
Plan af Kirken og Pastoratet

Grundplan til Loven 1864

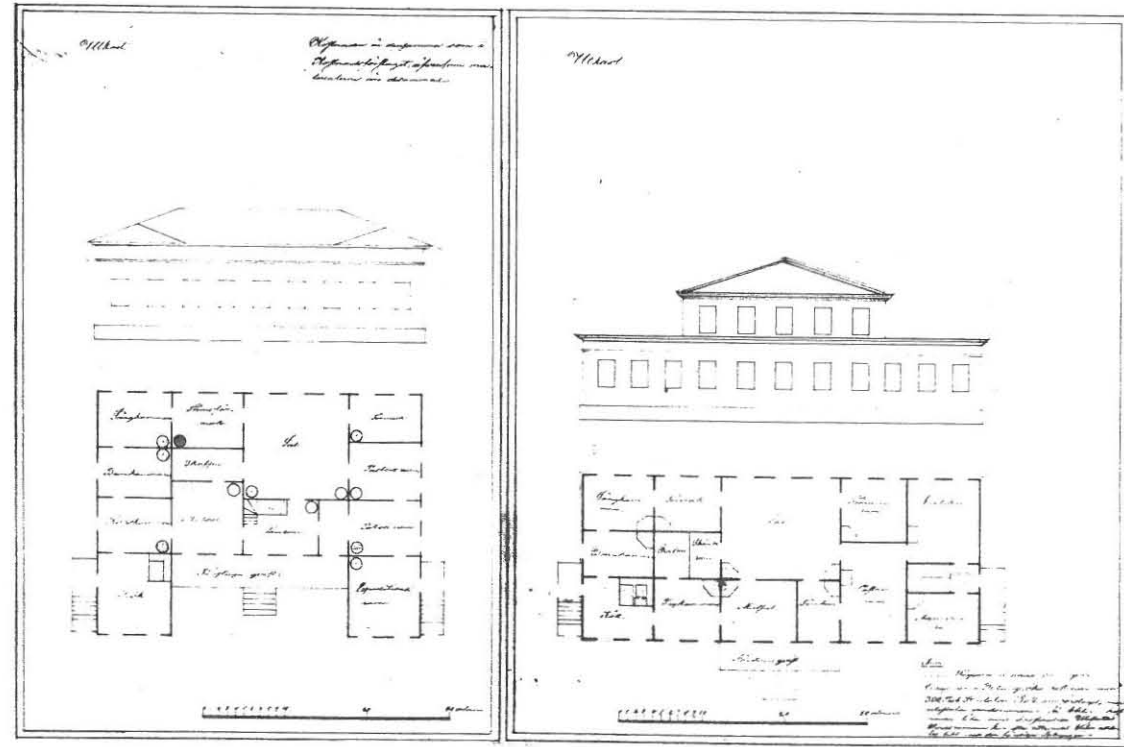

Kuva 67. Arkkitehti A.F. Granstedtin hienosti laveerattu Ruoveden pappilan piirustus. Värit: seinät keltaiset, katto sinertävän harmaa, risaliitit ja kolonnit vaaleamman keltaiset, rautakaide musta. Interiöörit harmaasävyiset, pastorin kamari hieman lila. Pohja on periaatteltaan vielä jatkettu viisihuonekaava, joka ilmeisesti soveltui hyvin juuri pappiloihin, jäykkää suorakaidetta on elävöitetty ulostyöntyvällä keskirisaliitilla. Muuten on julkisivussa ankaran tasavälinen ikkunajako. Pappila toteutettiin suurin piirtein piirustusten mukaan. Uusia muotoja ja menetelmiä haluavat arkkitehdit joutuivat selittämään tarkoituksensa rakentajille täsmällisin piirustuksin.

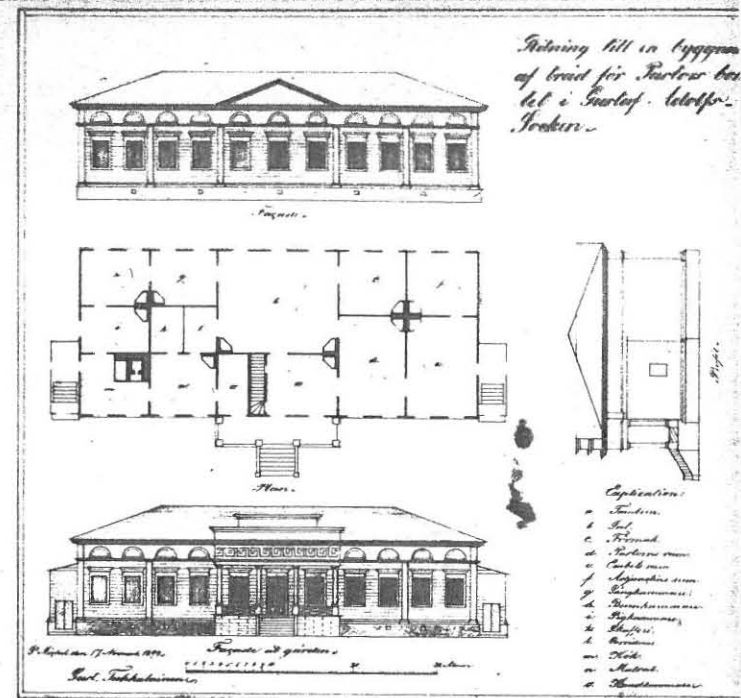
Kuva 68. Mikkelin laamannioikeuden hyväksymä ehdotus Hartolan pappilaksi vuodelta 1844. Jatkettu viisihuonepohja. Ikkunat on määrätty kolmeruutuisiksi, päädyssä ja pääoven vieressä samankorkuiset puoli-ikkunat. Ovet puoliranskalaisia.

Kuva 69. Arkkitehdin ehdotuksia, keskisalijärjestelmän variaatioita. Vasemmanpuoleisessa todetaan kustannusten pysyvän arvion mukaisina, oikeassa niiden sanotaan nousevan ullakkohuoneiden osuuden verran. Nämä huoneet voidaan kuitenkin poistaa.

Kuva 70. Gust. Tuhkalaisen piirustus vuodelta 1849. Pohja on melkein sama kuin kuvan 69 oikeanpuoleisessa ehdotuksessa, josta yläkerta on poistettu.

Kuva 71. Hartolan pappila, v. 1850. Arkkitehdin ehdotusta on rakennettaessa yksinkertaistettu, mm. frontonit on karsittu pois. Pyöreäpäätteisissä salinikkunoissa näkyy empiren kehittyminen kohti uusgotiikkaa.

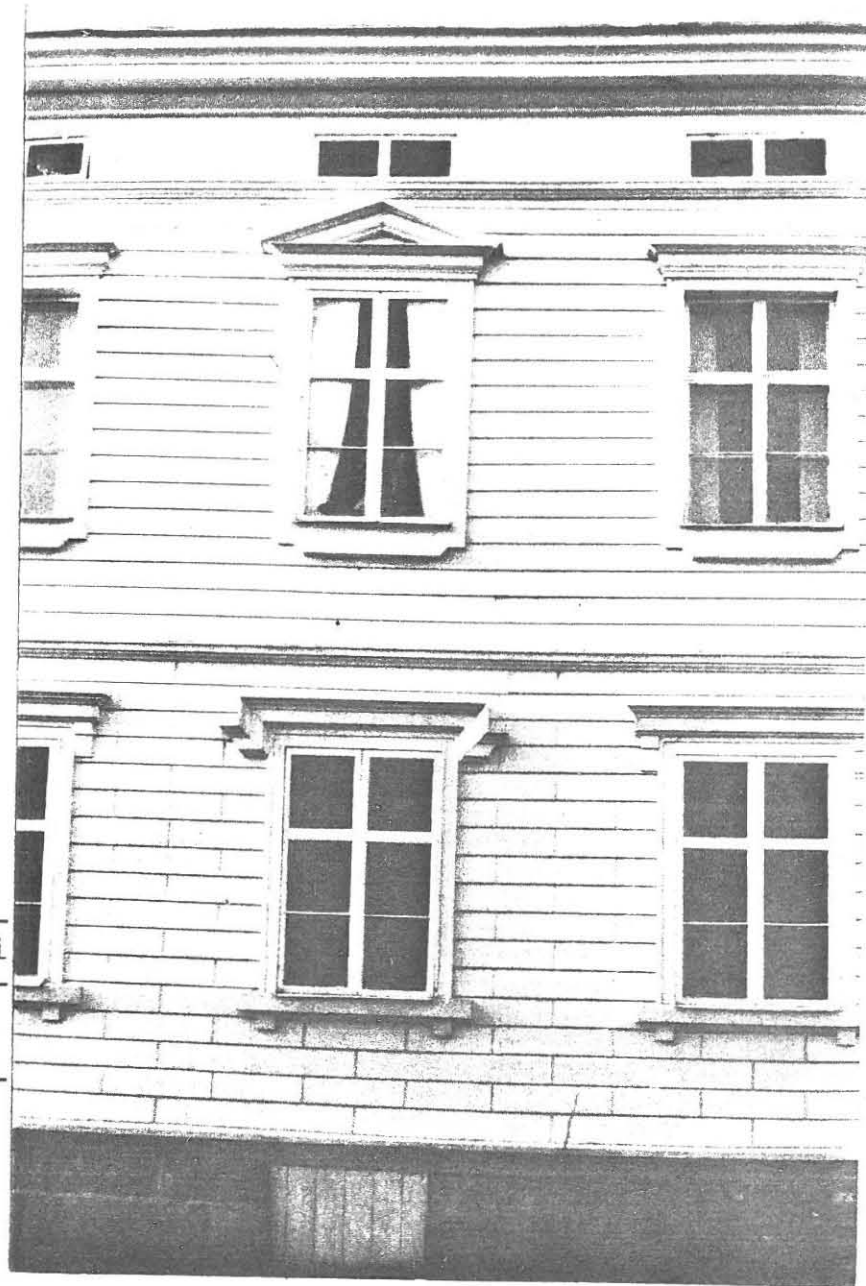
Liminka

Pitäjäntokouksessa v. 1846 vaati Limingan kirkkoherra, herra professori ja tohtori Borg, vanhan ja huonon, vain neljä asuinhuonetta käsittävän päärakennuksen tilalle uutta, "jonka ajan vaatimusten mukaan pitäisi olla suurempi ja useammilla asuinhuoneilla". (68)

Professori Borgin toivomus täyttyi runsain mitoin, kun lääninarkkitehti Johan Oldenburgin suunnittelema mahtava 48 x 18 kyynärän (29 x 11 m) 16-huoneinen päärakennus valmistui v. 1853.

Kuva 72. Terävämuotoista empiredetaljointia Limingan fasadissa. Ensimmäisen kerroksen vuorauksessa on jäljitelty rustikaa, aihe, jota käytettiin mm. Sievin ja Raution pappiloiden nurkkalauoituksessa.

Työselityksen mukaan piti yläkerta maalata vaaleanharmaaksi tai -vihreäksi, alempi tummeman harmaaksi tai vihreäksi, entablementti, cornissi, cordon-listat, ikkuna- ja oviornamentit helmenvärisiksi, alakerran hiukan tummemmiksi.

Kuva 73. Limingan pappila, v. 1853.

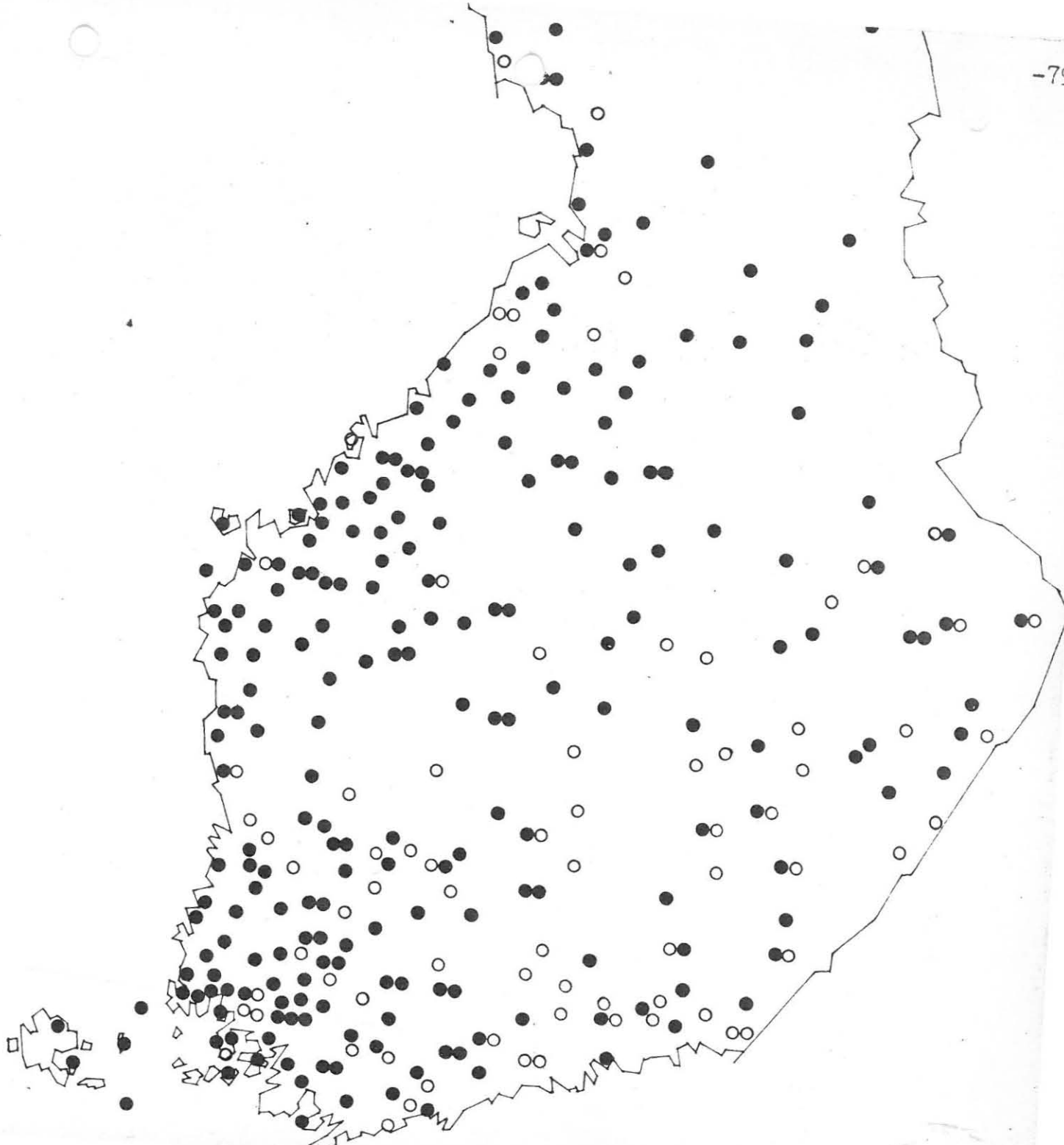
Mahtavuudellaan ja empirefasadeillaan komeilevien rovastinpappiloiden rinnalla kohosi 1800-luvun alkupuolella vielä lukuisia yksinkertaisia, kirkonkylän maataloista tuskin erottuvia pappiloita. Karoliininen pohja, satulakatto ja punaiseksi värjätty pystyvuoraus kukoistivat niissä edelleenkin.

Kuva 74. Siikaisten pappila, 1800-luvun alku.

Kuva 75 (seuraavalla sivulla). Satulakattoisia pappiloita. Musta ympyrä = räystääsikkunallinen, valkoinen ympyrä = ilman räystääsikkunoita.

Pohjanmaalla, mistä räystääslasien rakentaminen lienee lähtenyt, jätettiin yleensä vain pienimmät kappalaistalot ilman tätä koristusta, Etelä- ja varsinkin Itä-Suomeen siirryttäessä yläikkunan käyttö väheni nopeasti.

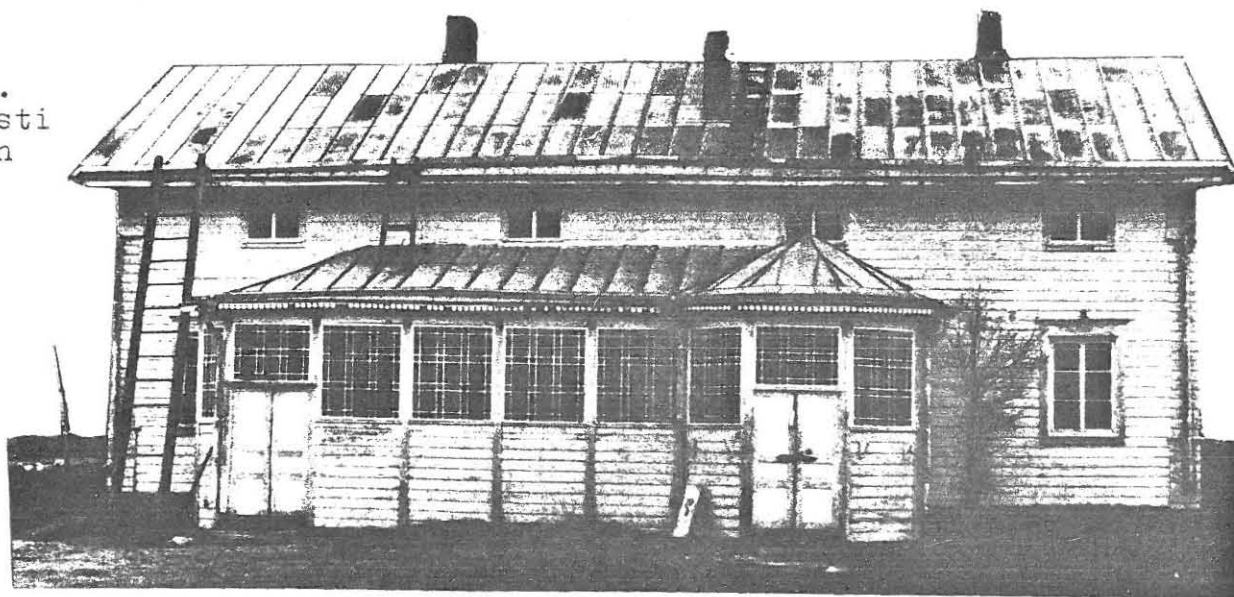
UUSRENESSANSI

1800-luvun loppupuolella pappilarakennukset seurasivat tiiviisti arkkitehtuurivirtausten vaihteluja. Suunnittelijoina olikin jo melkein yksinomaan ammattimiehiä, joille pappila tarjosi samanlaisen työkohteen kuin mikä tahansa suurehko asuintalo.

Pohjaratkaisussa tapahtui ensin vain vähän edistystä, ja itse asiassa seurakuntien laillinen rakentamisvelvollisuus supistui edelleenkin v. 1734 määräyksiin aina vuoteen 1892 asti. Vasta sataluvun viimeisillä vuosikymmenillä pohjamuoto vapautui jäykästä suorakaiteesta asumismukavuuden parantuessa.

Myös useimmat vanhat pappilat uusittiin sisustukseltaan ja julkisivultaan ajanmukaisiksi. Seinäpinnat jäsennöitiin listoituksin; tavallisimmin kiersi lista ikkuna- sekä räystääsikkunarivin alareunaa, keskimäinen kenttä vaakalaudoitettiin ja ylä- ja alakentät pystylaudoitettiin (esim. Teerijärvi, kuva 26, ja Siikajoki, kuva 37). Listat maalattiin nyt tummiksi vaaleaa pohjaväriä vasten. Karmilaudoituksessa käytettiin erilaisia klassillisia ja koristeellisia aiheita. Välttämättömiksi tulleet umpikuistit liitettiin rakennuksen muusta tyylistä piittaamatta sisäänkäyntien eteen. Vuosisadan lopulla ne kasvoivat melkoisiksi lasiverannoiksi, joita harrastettiin myös puutarhan puolella salin yhteydessä.

Kuva 76.
Rautio, v.
1805. Kuisti
vuosisadan
lopulta.

V. 1892 asetus

Vasta aivan vuosisadan lopulla uudistettiin puolitoistasataa vuotta vanha asetus virkatalojen rakentamisesta. Virkakartanoon kuuluivat nyt seuraavat lailliset rakennukset: päärakennus, renkitupa, ruoka-aitta, kellari, halkovaja ja tarvehuone, sitäpaitsi virkatalon maalle oli laitettava leivintupa, talli, vaunuhuone, navetta sekä keittihuone, jyvä-aitta ja sauna. Maanviljelystä ylläpitäville tiloille kuului lisäksi maituhuone, kaluhuone, lammasnavetta, sikuhuone, sekä riihi luuvan ja ladon kanssa.

Päärakennuksesta mainitaan, että se on tehtävä vähintään 45 senttiä korkealle kivijalalle, seinät hirsistä, tiilestä tai muusta paikkakunnalla tavallisesta rakennusaineesta, "sekä siihen sisustettava, kirkkoher-
ran virkatalossa vähintään 6, enintään 10, muussa virkatalossa vähintään 4, enintään 7 asuinhuonetta ynnä etehinen, keittiö, ruokasäilymö, tarpeelliset konttorit ja porstuat; keittiöön laitetaan hellamuuri ja kaikkiin asuinhuoneisiin ynnä etehiseen tulisija, kaakelista tai muusta aineesta, huoneet tehdään vähintään puolineljättä metriä korkeiksi ja varustetaan kaksinkertaisilla ikkunoilla sekä seinätapeteilla; katot kipsataan tai paneilataan, ja paneilit, ovet ynnä ovi- ja ikkunapielet maalataan öljymaalilla; niinikään maalataan laattiat öljymaalilla tai sivellään vernissalla." (69)

Tekniikka

Nyky aikaistuvan suurteollisuuden sarjavalmistusmenetelmät alkoivat muuttaa rakennustekniikkaa viime vuosisadan lopulla. Saha- ja naulateollisuuden laajeneminen teki ulko- ja sisävuorauksen ylellisyydestä halvaksi välttämättömyydeksi. Paljaalle hirsipinnalle ei jätetty kappalaistalojakaan. Tehdasvalmisteiset höyläpäreet syrjäyttivät laudan ja tuohen kateaineena. 1860-luvulta lähtien sai lähes jokainen pappila pärekaton. 1850-luvulla alkoi koneellinen tapetinvalmistus "pikaprässillä", ja aluksi olivat tapetit laadultaan lähes käsinpainettujen veroisia. (70)

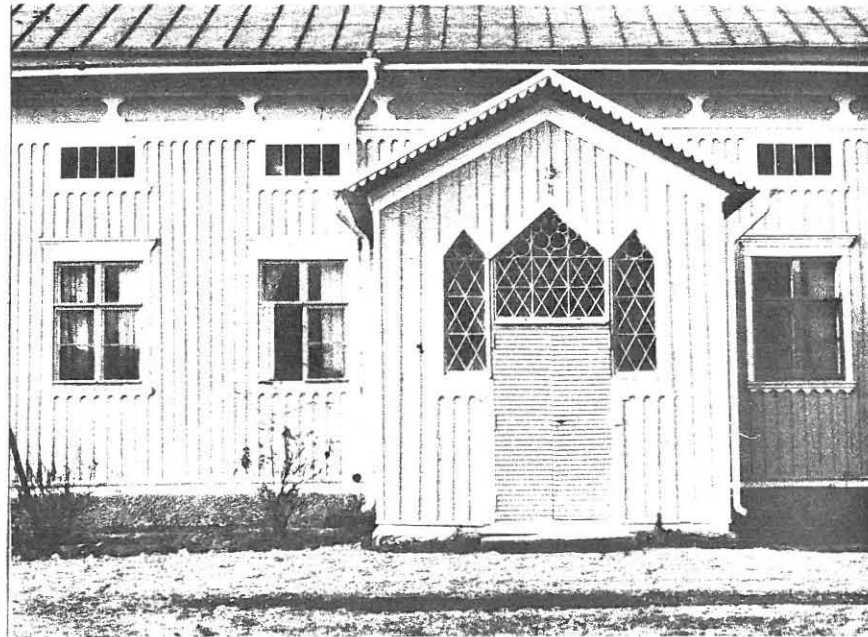
Kuva 77. Närpiö. Vuosisadanlopun pappilainteriööri.

Uusgotiikka

Ennen vuosisadan puoliväliä näyttäytyi uusi Ruotsista saapunut romanttinen makusuuntaus julkisivujen pyörökaari-ikkunoina, ulkonevina räystäinä ja koristeellisten yksityiskohtien korostamisena. Suunnittelijoille leviävä ammattilehti "Tidskrift för praktisk byggnadskonst" alkoi vastustaa antiikin esikuvien jäljittelyä ja kivimuotojen käyttämistä puurakennuksissa. Klassillisuutta käyttökelpoisempi esikuva löytyi sveitsiläistyylistä: ulkoneva räystäs suojasi sateelta ja antoi "eräänlaisen rauhallisen ja viihtyisän ulkonäön", puulistoituksissa ja kaitteissa ei jäljitelty kivenhakkausta vaan käytettiin "erikoisia ja omalaatuisia leikkauksia".

Esimerkkeinä lehti julkaisi mm. Chiewitzin pitsimäisen Ruissalon huvilan ja Tukholman taideakatemian professorin, F.W. Scholanderin maatalonpiirustukset "mukavan ja siron maalaisasumuksen esikuvaksi". (71)

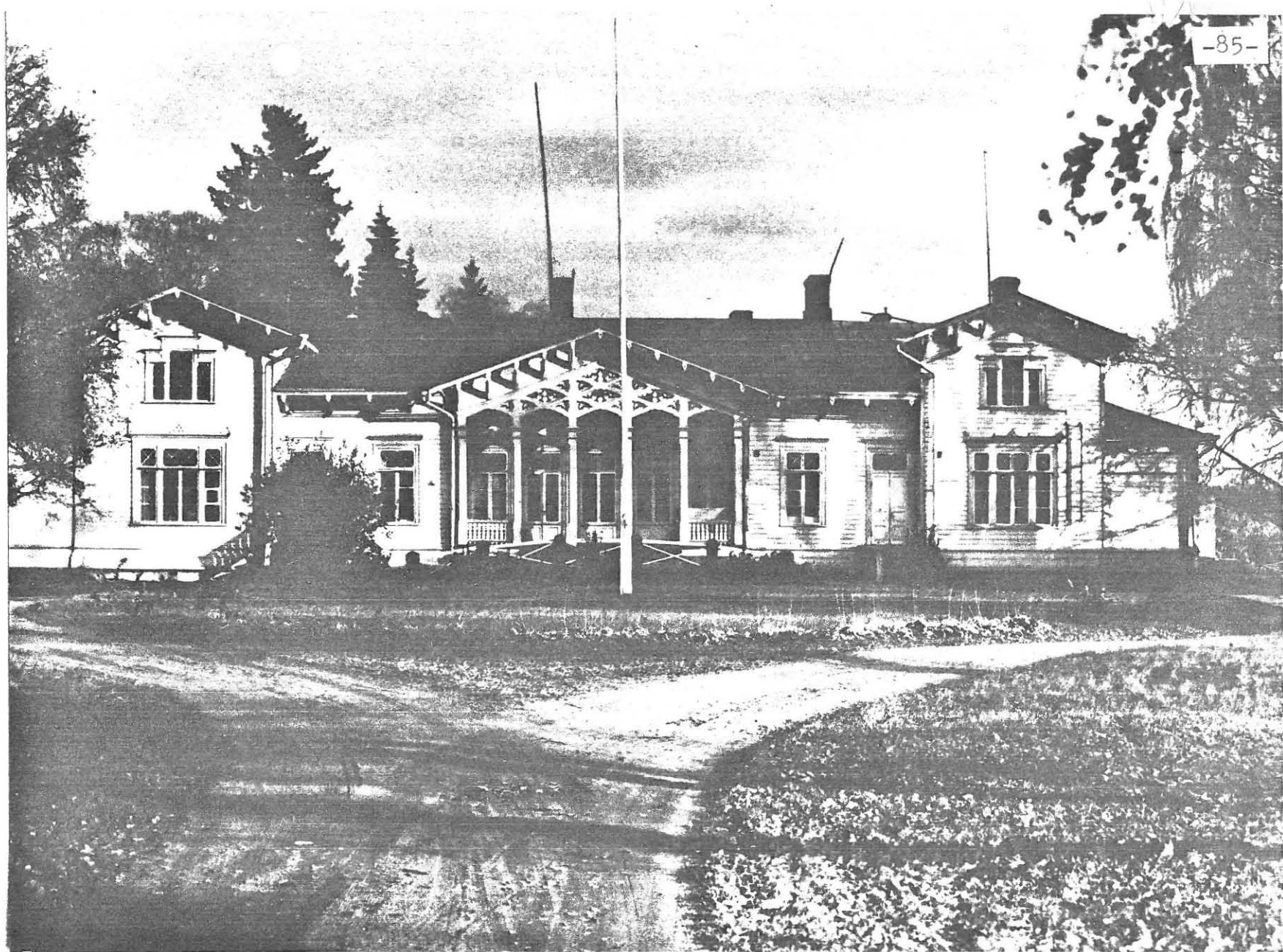
Yhtä nopeasti kuin empire oli hyväksytty komeaksi ja edustavaksi tyyliksi, otettiin uusgotiikka vastaan kauniina ja viihtyisänä.

Kuva 78. Kuisti Siikaisten v. 1872 rakennetusta pappilasta. Seinäkuviointi on uusgotiikan suosimaa pyöreähampaista tiheää pystylistoitusta; kuistin ikkunoissa on kirkollinen muotoilu.

Kuva 79. Naalahden pappila, v. 1863, arkkitehti Setterberg. Varkalau-
doitus ja tasainen ikkunajako ovat vielä klaesillisiä, mutta rakennus-
muodoissa on pystysuoraa nousua, räystäshammastukset ja ikkunalistoi-
tukset puhuvat uusgotiikan kieltä.
Tämän jälkeen saavutti pystysuuntainen frontespiisi suurimman suosion-
sa pappiloissa.

Kuva 80. Mikkelin maaseurakunnan pappila, v. 1869. Rakennuksen piirsi suoraan Ruotsista, Scholanderin koulusta, tullut arkkitehti Alf Cawén kirkkoherran pohjasuunnitelman perusteella. Empirestä ei ole enää jälkeäkään, puuleikkausten, kattokonsolien ja ikkunamuotojen puolesta on vuosisadanvaihteen romantismi jo valmiina.

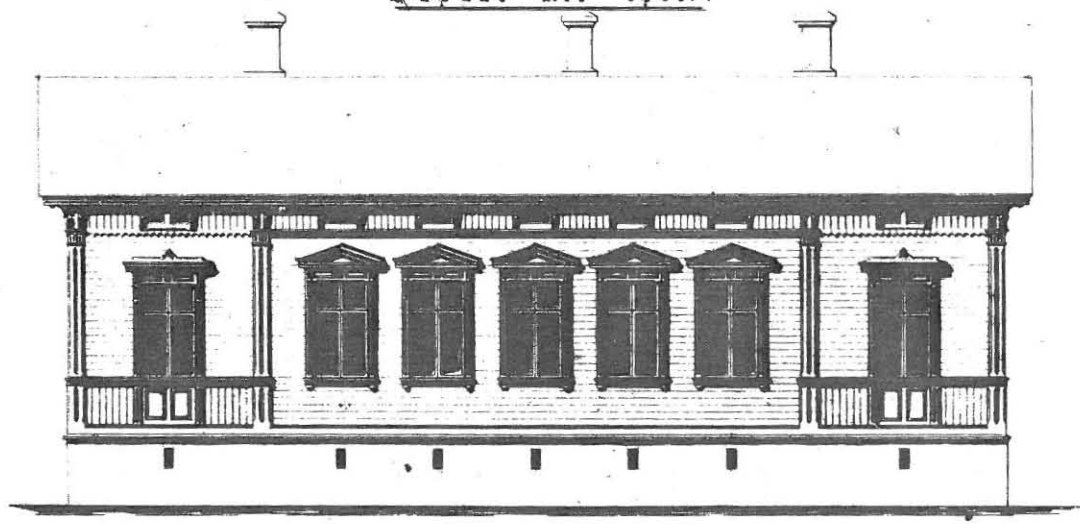
Uusrenessanssi

1860-luvun goottilaishenkisen vaiheen jälkeen pääsi kaupunkien kerrostalofasadeissa kehittynyt klassillisempi uusrenessanssi valtaan. 1880-luvulla huippunsa saavuttanut tyyllisuunta vaikutti myös maaseudun pappilasuunnittelussa. Uusrenessanssin muotoaiheet eivät oikeastaan paljoa poikenneet viimeisistä empiretöistä, jotka rakennusmestarien sovituksina jatkoivat hiljaista leviämistään.

Planering till ett böningsställe att uppföras på kyrkoherdensstället.

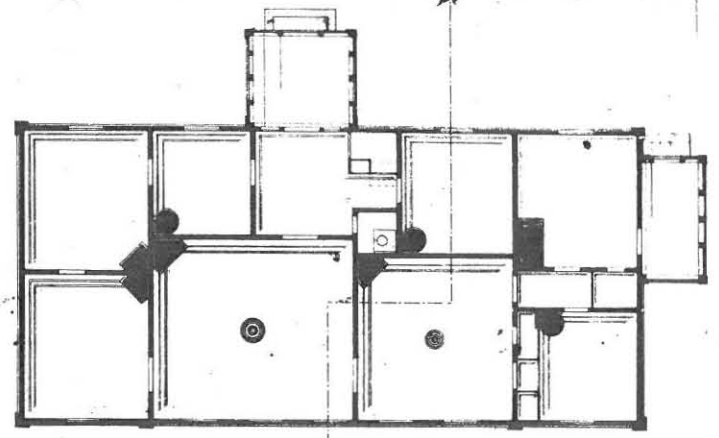
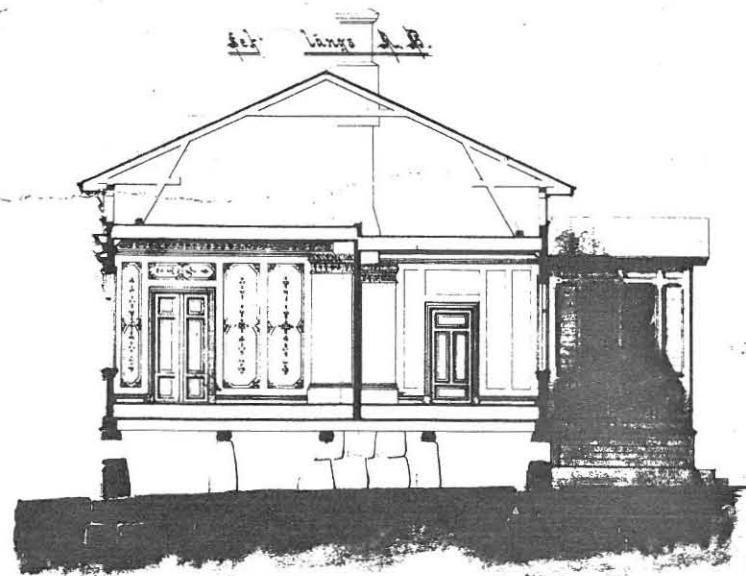
i Rymättylä.

Fasada mot öster.

Johan Östman
1888

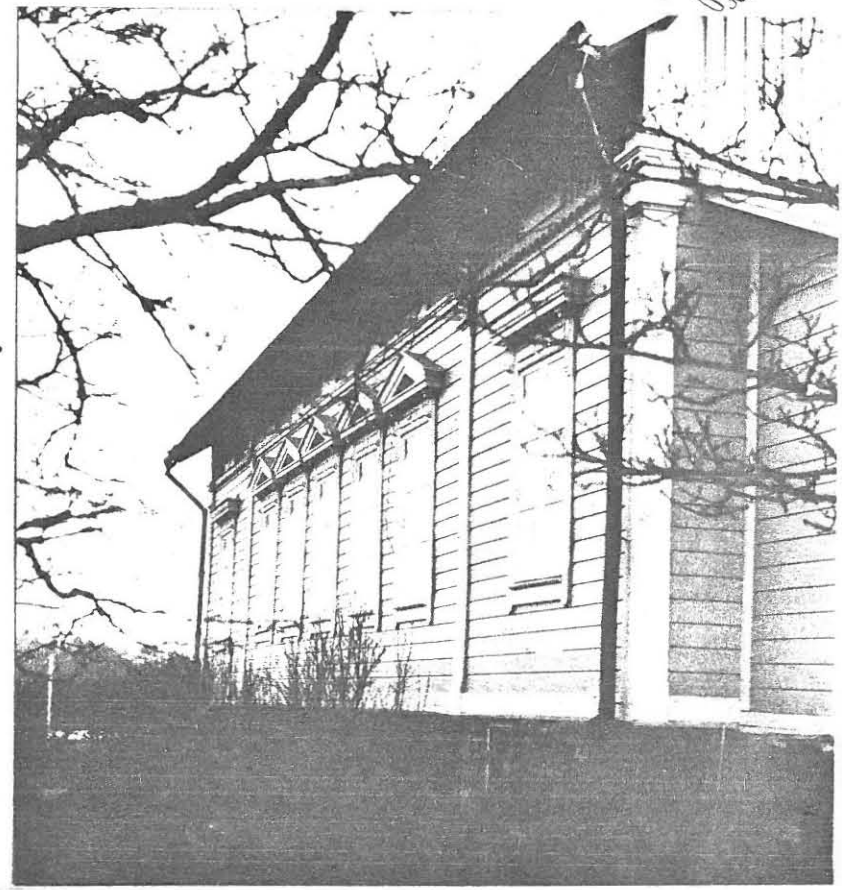
Kuva 81. Turkulaisen rakennusmestari Johan Östmanin Rymättylässä v. 1888 toteutettu pappilasuunnitelma. Julkisivu on jäsennöity voimakkaasti kolmeen kenttään, yksityiskohdissa käytetään klassillisia muotoaiheita.

*John Ahlman
Pöytäkirja*

Kuva 82. Rymättylän leikkaus ja pohjapiirros. Leikkauksessa näkyy seiniin suunniteltuja kenttiin jaettuja kuviointeja. Sali on vanhan tavan mukaan muita huoneita korkeampi. Pohjassa käytetään kahta rinnakkaista salia, toinen yleinen tapa oli siirtää pienempi ruokasali pihan puolelle (esim. Ähtävän pappila, 1870).

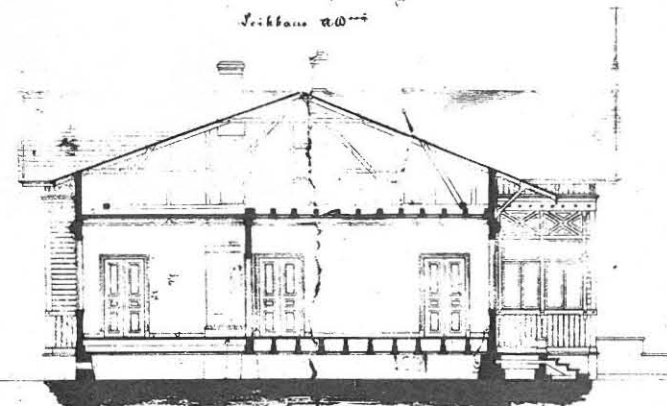
Kuva 83. Rymättylän hieman alkuperäistä suunnitelmaa yksinkertaistaen toteutettu puutarhajulkisivu, selkeää uusrenessanssia.

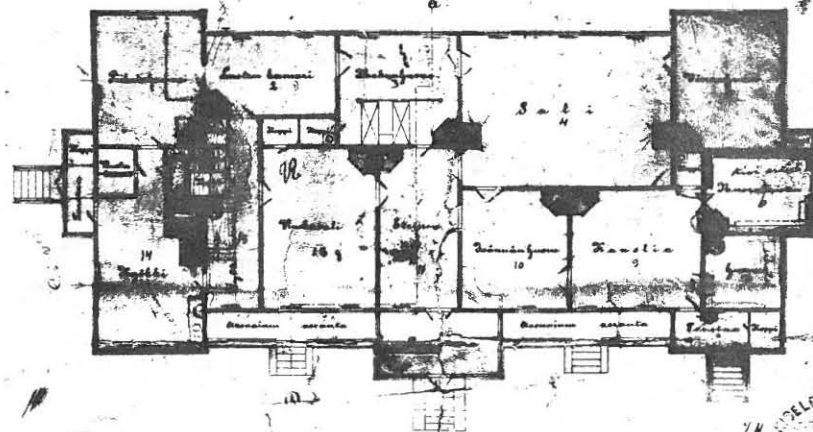

Vuonna 1883 päätettiin Orimattilan kirkonkouksessa, että "pappilan pytingin piirustukset hankitaan herrain Kiseleff & Heikel pykäyskonttorista". Myöhemmissä kokouksissa määrättiin lisäksi "sisäkatot gipsattaviksi kamareissa ja salissa, muualla tehtäväksi puntauista laudoista, seiiniin tulee masinapaperi, joka maalataan vesimäälillä, permantoihin kullörivernissa ja oviin ja ikkunoihin vaalea grundiväri."

Piirustus Asuinhuoneen rakentamiseen
Orimattilan Pappilaan.

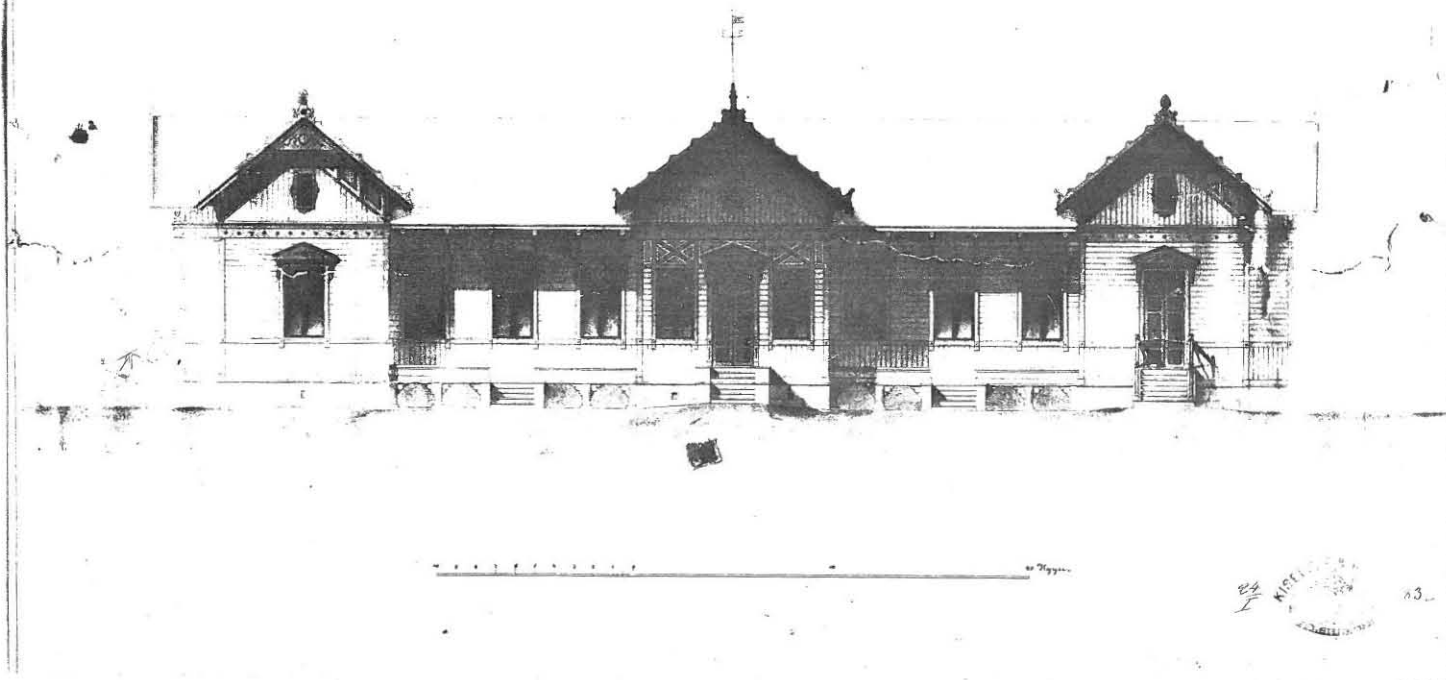

Pohjapiirros

Kuva 84. Orimattilan pappila, v. 1884, leikkaus ja pohjapiirros. Ulkonaisesti symmetrinen, mutta sisäisesti jo melko vapaa suunnitelma.

Piirustus Asuinhuoneen rakentamiseen Orimattilan Pappilaan.

Kuva 85. Orimattilan pappila. Neljä vuotta valmistumisen jälkeen, v. 1888 rakennus sai ulkolaudoituksen ja maalauksen. "Maalataan ulkoa kolme kertaa öljyvärillä saviharmaaksi mallin mukaan, korostukset vähitellen tummemmiksi aivan annettavan mallin mukaan. Lattiat maalataan tapingin mukaan, salin ja vierashuoneen katot varustetaan kattorosetteilla ja muillakin maalatuilla kaunistuksilla". (72)

"Nikkarityyli"

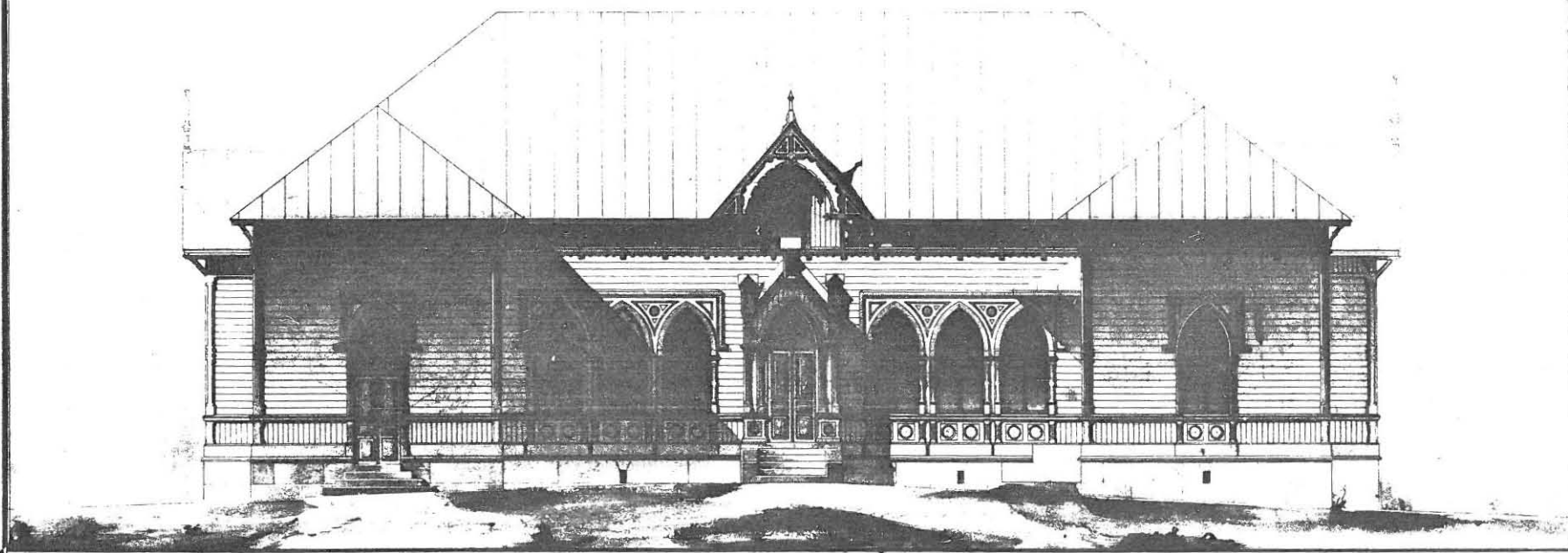
Klassillisuuden rinnalla eli puurakentamiseen sovellettu uusgotiikka edelleenkin, kunnes se sulautui vuosisadan lopussa rehevöityneeseen uusrenessanssiin kehittyen kansan romanttista makua tyydyttäväksi "nikkarityyliksi". Vasta nyt, mitä erilaisimpien antiikkisten ja keskiaikaisten muotojen rönkyillessä julkisivuilla, tapahtui myös pohjasomittelun vapautuminen. Ovien, ikkunoiden ja pikkupäätyjen mukana irtautuivat myös huonetilat kaavamaisuudesta, sidottu symmetrinen sommittelu kehittyi funktionalistiseksi asuntoratkaisuksi. Näin saavutettiin käyttökelpoisuudeltaan ja asumismukavuudeltaan ennennäkemättömiä ratkaisuja, pappila kehittyi jäykästä edustus- ja virka-asunnosta joustavaksi "huvilaksi".

Kuva 86. Virtain pappila. Paviljonkimainen, romanttinen rakennus.

SAARIJÄRVEN PAPPILAN PÄÄRAKENNUKSEN PIIRUSTUS.

ETELÄ FASAADI.

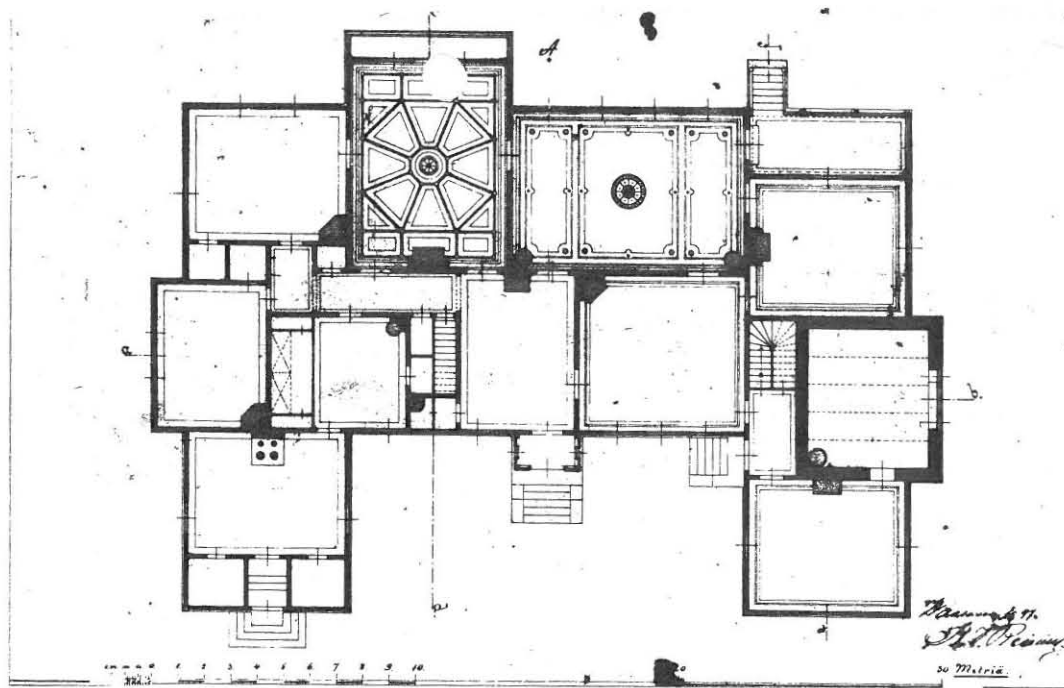
cm 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

20

30 9/16 m.

K. Reinius 1899
P. H. Linn

Kuva 87. Saarijärven pappila, v. 1899, arkkitehti K. Reinius. Kirkko-
maisuuksuutta tavoitteleva suurpappila; portaali uusgotiikan tiilikirkkojen
mukainen, suippokaarisia ikkunoita, korkea katto, symmetriaa.

Kuva 88. Saarijärven vanhan papin pihan pohjapiirustus. Sommitelmassa on vapaamuotoisuudesta huolimatta vielä monia muistumia karoliinisesta pohjasta: kanslian ja keittiön sijainti pääsisäänkäynnin sivuilla, vieraskamari kanslian takana, sali eteisen takana ja makuuhuone keittiön takana (vrt. myös Orimattila, kuva 84).

Kuva 89. Saarijärven vanhan papin pihan goottilaiseksi nikkaroitu ikkuna. Seinä on nykyään vedetty valitettavasti tasaisen harmaaksi.

Pappila menettää
erikoisasemansa

Seurakuntalaisten välitön vaikutus pappilan rakentamiseen päättyi 1892, rakennuskassa-asetuksessa määrättiin seurakunnat perustamaan erityinen virkatalorahasto huolehtimaan rakentamisesta ja myös kunnossapidosta. (73)

Pappilan asema maatilan päärakennuksena purettiin v. 1922, jolloin virkatila erotettiin seurakunnan omistukseen, (74) jo aikaisemmin olikin pappiloiden pellot annettu "lampuodeille" vuokraviljelykseen. Päärakennuksen yhteyteen jäi vain rakennustontti puutarhoineen; valitettavan usein käyttämättömiksi jääneet laajat talousrakennukset hävitettiin pian ja pihamiljöö autioitui.

Myös asemansa maaseudun rakennuskulttuurin edistäjänä oli pappila menettänyt 1800-luvun kuluessa. 1700-luvun puolivälissä saattoi pappila olla monissa piirteissään kehityksessä sata vuotta kylän muiden talojen edellä, 1800-luvun loppuun mennessä uudet pappilarakennukset sulautuivat tasa-arvoisina kirkonkylän muiden rakennusten joukkoon.

Kuva 90. Pappilan kehitys. Oikealla Meri-
karvia, 1739, ylhäällä oikealla Ahtävä, 1780,
vasemmalla Ahtävä, 1870.

L Ä H D E V I I T T E E T

- (1) Björn Cederhvarf: Fynd i en medeltida hustomtning på Jomala kyrkobacke, Suomen Museo 1910, Helsinki, ss. 91-103
- (2) Jac. Tengström: Afhandling om presterliga tjenstgöringen och aflöningen I, Turku 1820, s. 455
- (2a) K.K. Meinander ja Juhani Rinne: Finlands kyrkor I, Helsinki 1912, ss. 8-9
- (3) K.G. Leinberg: Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet VII, ss. 86-87
- (4) Gunnar Suolahti: Suomen pappilat 1700-luvulla, Porvoo 1912, s. 164
- (5) Toivo Vuorela: Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset, Helsinki 1949, s. 86
- (6) Suolahti: mt. s. 202
- (7) Vuorela: mt. s. 25
- (8) Suolahti: mt. s. 225
- (9) Suolahti: mt. s. 225
- (10) Suolahti: mt. s. 99
- (11) Suolahti: mt. s. 97
- (12) M.A. Knaapinen ja Helmer Salonen-Salmo: Perniön pitäjä, Turku 1930, ss. 319-320

- (13) Ruotsissa v. 1591 ja Suomessa v. 1681. Suolahti: mt. s.216 ja Vuorela: mt. s. 223
- (14) Kustaa Vilkuna: Varsinais-Suomen kansanrakennukset, Varsinais-Suomen historia II, 1, Porvoo 1938, s. 16
- (15) Suolahti: mt. s. 211
- (16) Suolahti: mt. s. 211
- (17) Suolahti: mt. s. 219
- (18) Armas Luukko: Etelä-Pohjanmaan historia III, Vaasa 1945, s. 688
- (19) Suolahti: mt. s. 220
- (20) Suolahti: mt. s. 120
- (21) Suolahti:mt. s. 120
- (22) Vuorela: mt. s. 47
- (23) Tor Krook: Anders Chydenius, Helsinki 1952, s. 85
- (24) Meinander-Rinne: mt. s. 80
- (25) Suolahti: mt. s. 165
- (26) Suolahti: mt. s. 166
- (27) Suolahti: mt. s. 166
- (28) Ruotzin Waldacunnan laki 1734, Georg Salenius, Turku 1759, Rakennus Caari , XXVI luku, 2 §
- (29) Suolahti: mt. s. 126
- (30) Karjalohjan pappilan katselmuskirja, 20. syyskuuta 1823, Karjalohjan kirkonarkisto

- (31) Suolahti: mt. s. 196
- (32) Suolahti: mt. s. 194
- (33) K.V. Åkerblom: Lappfjärds historia I, Vaasa 1938, s.120
- (34) C.J. Gardberg: Med murslev och timmerbila, Med byggare i 800 år, Svenska Byggmästarföreningens i Helsingfors publikation, s. 99
- (35) Suolahti: mt. s. 200
- (36) C.J. Gardberg: Väri kulttuurimaiseman osana, Väri ja maisema, Helsinki 1964, s. 3
- (37) Suolahti: mt. s. 200
- (38) Gardberg: Med murslev... , s. 100
- (39) Andreas Lindblom: Sveriges konsthistoria, II, Stockholm 1944, s. 541
- (40) Gardberg: Med murslev..., s. 134
- (41) Suolahti: mt. s. 217
- (42) Krook: mt. s. 85
- (43) Gardberg: Med murslev..., s. 162
- (44) Eljas Härö: Pappilarakennusten yhdennellätoista hetkellä, Arkkitehti 11-12/63
- (45) Paul Nyberg: Sibbo sockens historia II, Helsinki 1950, s. 129
- (46) Suolahti: mt. s. 241
- (47) Suolahti: mt. s. 241
- (48) Suolahti: mt.ss. 231-241

- (49) Ville Luho- Armas Luukko: Suur-Lohtajan historia I, Kokkola 1957, s. 399
- (50) Härö: mt.
- (51) Gardberg: Med murslev..., s. 116
- (52) Siikajoen pitäjänkokouksen pöytäkirja, 1. toukokuuta 1796, Siikajoen kirkon arkisto
- (53) Gardberg: Med murslev..., s. 157
- (54) Krook: mt. s. 87
- (55) Suolahti: mt. s. 201
- (56) Siuntion pitäjänkokouksen pöytäkirja, 16. tammikuuta 1814, Siuntion kirkon arkisto
- (57) Merikarvian pitäjänkokouksen pöytäkirja, 10. lokakuuta 1819 Merikarvian kirkon arkisto
- (58) P.G. Leikkonen: Saarijärven seurakunnan vaiheita, Jyväskylä 1930, s. 98
- (59) Härö: mt.
- (60) Heinäveden pitäjänkokouksen pöytäkirjat, v. 1850, Heinäveden kirkon arkisto
- (61) Algot Jansson: Kyrkslätt förr och nu, Helsinki 1930, s. 370
- (62) Enon pitäjänkokouksen pöytäkirja, 28.-29. lokakuuta 1831, Enon kirkon arkisto
- (63) Mikko Saarenheimo: Kerimäen pitäjän historia, Savonlinna 1932, s. 204
- (64) Pöytyän pitäjänkokouksen pöytäkirja, 25. maaliskuuta 1800, Pöytyän kirkon arkisto
- (65) Suolahti: mt. s. 190

- (66) K.V. Åkerblom: Lappfjärds historia I, Vaasa 1938, ss. 121-122
- (67) Heinäveden pitäjänkokouksen pöytäkirja, 10. maaliskuuta 1849, Heinäveden kirkon arkisto
- (68) Limingan pitäjänkokouksen pöytäkirja, 30. maaliskuuta 1846, Oulun maakunta-arkisto
- (69) Asetus ev.lut. srk. virkataloista 19. heinäkuuta 1892, Suomen asetuskokoelma
- (70) Gabriel Nikander: Suomen kartanoiden rakennuskulttuuri vanhemmalta Vaasa-ajalta empireen, Helsinki 1941, s. 47
- (71) Nikander: mt. s. 37
- (72) Orimattilan kirkonkokouksen pöytäkirja, 26. tammikuuta 1883, Orimattilan kirkon arkisto
- (73) Asetus velvollisuudesta ottaa osaa pappilan rakentamiseen, 19. heinäkuuta 1892, Suomen asetuskokoelma
- (74) Asetus 4. joulukuuta 1922, Suomen asetuskokoelma

L Ä H T E E T

Cederhvarf, Björn: Fynd i en medeltida hustomtning på Jomala kyrkbacke, Suomen Museo 1910, Helsinki.

Dahlström, Svante: Anteckningar om militära boställen 1681-1809, Hembygden 6-8, Helsingfors 1914.

Gardberg, C.J. : Med murslev och timmerbila, Med byggare i 800 år, Svenska Byggmästarföreningens i Helsingfors publikation.

Gardberg, C.J. : Väri kulttuurimaiseman osana, Väri ja maisema, Helsinki 1964.

Godenhjelm, Hugo: Suomen pappilat, Helsinki 1935.

Härö, Eljas: Pappilarakennusten yhdennellätoista hetkellä, Arkkitehti 11-12/63.

Krook, Tor: Anders Chydenius, Helsinki 1952.

Leinberg, K.G. : Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet VII.

Lindblom, Andreas: Sveriges konsthistoria, III, Stockholm 1944.

Meinander, K.K. ja Rinne, Juhani: Finlands kyrkor I, Helsinki 1912.

Nikander, Gabriel: Suomen kartanoiden rakennuskulttuuri vanhemmalta Vaasa-ajalta empireen, Suomen kartanot ja suurtilat I, Helsinki 1941.

Ruotzin Waldacunnan Laki 1734, Georg Salenius, Turku 1759.

Suolahti, Gunnar: Suomen pappilat 1700-luvulla, Porvoo 1912.

Suomen asetuskokoelma

Tengström, Jac.: Afhandling om presterliga tjenstgöringen och
aflöningen I, Turku 1820.

Wallin , Sigurd: Byggnadsskick i herrgårdar, boställen och städer.

Vilkuna, Kustaa: Varsinais-Suomen kansanrakennukset, Varsinais-
Suomen historia II, 1, Porvoo 1938.

Vuorela, Toivo: Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset, Helsinki 1949.

Kirkonarkistot

Pitäjän-, seurakunta- ja maakuntahistoriat

K U V A L Ä H T E E T

Teoksesta: Svante Dahlström: Anteckningar om militära boställen
1681 - 1809, Hembygden 6 - 8, Helsingfors 1914 numerot 13. 16.
19. 20. 24. 29.

Teoksesta: Gunnar Suolahti: Suomen pappilat 1700-luvulla, Porvoo
1912, numerot 1. 3. 4. 21.

Teoksesta: Toivo Vuorela: Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset, Helsinki
1949, numero 11.

Teoksesta: K.V. Åkerblom: Korsholms historia I, Vaasa 1941, numero 10.

Suomen Kansallismuseo, numerot 2. 7. 22. 25. 30. 31. 34. 41. 44. 48.
54. 55. 56. 57. 58. 66. 67. 77. 79. 80. 86.

Panu Kaila, numerot 5. 6. 8. 9. 12. 14. 15. 17. 18. 23. 26. 27. 28.
32. 33. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 42. 43. 45. 46. 47. 49. 50. 51. 52.
53. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76.
78. 81. 82. 83. 84. 85. 87. 88. 89. 90.

PAPPILALUETTELO

L I I T E I

Luettelo tiettävästi olemassaolevista, alunperin pappiloiksi pystytetyistä rakennuksista vuoteen 1900 asti.

Ensimmäinen sarake: paikkakunta, toinen sarake: tilan nimi, kolmas sarake: käyttö (P= pappila, K= kappalaistalo, L= kanttorila, sulku-merkit= ei käytössä), neljäs sarake: rakentamisvuosi, viides sarake: suunnittelija.

Luettelossa on kaikkiaan 572 rakennusta.

Vähintään rakentamisvuosikymmen tiedetään 363 rakennuksesta.

Näistä on rakennettu

1700 - 1749	4 kpl
1750 - 1799	36 "
1800 - 1849	91 "
1850 - 1899	232 "

AHLAINEN	Greppgård	(P)	1862	rkm Malén
AITOLAHTI		P		
AKAA		(P)	1822	
ALAHÄRMÄ	Härmälä	P	186-	
ALASTARO	Pakila	P	1869	
		K		
ALATORNIO	Tuurevik	(K)		
ALAVETELI	Forsskans	P		
ALAVUS	Grönborg	P	1892	
	Vihriälä	K		
ANGELNIEMI	Niemi	P	1900	
ANJALA	Anjala	P	179-	
ANTTOLA	Mynttilä	P		
ARTJÄRVI		P		
ASIKKALA		K	187-	
ASKAINEN	Nepoila	P		
AURA	Niemi	P		
BERGÖ	Jakobsberg	P	1850	
BROMARV	Håkansarv	P	1882	
BRÄNDÖ	Vestergård	P	1866	
ECKERÖ	Fiskars o Gissas	P	(1761)	

ELIMÄKI	Valomäki	(P)	1786	
	Paimela	(K)	1856	
ENO	Alapappila	(P)	1831	
ENONKOSKI	Haukila	(P)	1880	
ERÄJÄRVI		(P)	1860	
ESPOO		P	1859	
	Ingas	K	18--	
EURA		P	1843	ark Gylich
EVIJÄRVI	Honkiniemi	P	1800	
FINSTRÖM		P	1898	
FÖGLÖ	Banken	(P)		
GETA	Palmlund	P		
HAAPAJÄRVI	Laurikkala	(P)	1840	rkm Karjalahti
	Ronkaala	(P) K	1810	
HAAPAVESI	Paakkila	(P)	1780	
HALIKKO		P	1898	
	Prästkulla	K	1900	
HAMMARLAND	Loviselund	P	1792	
HANKASALMI	Hännilä	P		
	Alatalo	K		
HARJAVALTA	Puukka	P	1890	
HARTOLA		(P)	1850	ark G. Tuhkalai-
	Savela	(K)	(1850)	nen

HATTULA		(P)	1870	
HAUHO	Kotkola	P	1840	ark Granstedt
	Eerola	K	1900	
HAUKIPUDAS	Salmela	P		
HAUKIVUORI		P	1820	
HAUSJÄRVI	Kolkkala	P	1899	
	Kivekäs	(K)	189-	
		(P)		
HEINOLA MLK	Kirkkola	P	1862	
HEINÄVESI	Vahvalahti	(P)K	1858	
	Marjamäki	(K)P	1850	past. Bohlin
HELSINGIN MLK		P	1897	
	Nilsas	K	179-	
HIITTINEN	Stubbnäs	(P)	1887	
HINNERJOKI		P		
HIRVENSALMI	Sysmäälä	(K)	1860	
HOLLOLA		P	1813	
	Herr Söyring	K		
HONKAJOKI		P		
HOUTSKARI	Anttas	P	18--	
HUITTINEN		P	1894	
	Kulma	K	1896	
		(K)	18--	
HUMPPILA		P	1880	

HÄMEENKYRÖ		P	1846	
	Knuutila	K	1895	
II	Hägglund	P	1850	
		(K)		
IISALMI	Isopappila	(P)	1798	kirkonrak. S. Silvén
	Rantala	K		
IITTI		P	1900	
	Iso-Parola	K		
IKAALINEN		(P)	185-	
	Keturi	K	186-	
ILOMANTSI	Rovastila	P	184-	
	Yläkontula	K		
INKOO		P	1834	
	Överby	K		
	(Degerby) Prästkulla	(P)	1835	
	Fagervik	(P)	17--	
ISOJOKI	Hedborg	P	17--	
ISOKYRÖ	Mariedal	P	1848	ark Engel
	Varpola	(K)	188-	
	Ihamäki	(P)	1850	
JAALA		(P)	1880	
JALASJÄRVI	Vuohiluoma	(P)	1893	
	Kaunismäki	K		

KARUNKI	Paloperä	P	
KASKINEN		P	1798
KAUHAJOKI	Äijälä	P	188-
	Eno	K	18--
KAUHAVA	Varjola	P	18--
	Pikkupappila	K	
KAUSTINEN	Nyborg	P	
KAUVATSA	Ylhäinen	P	
KEIKYÄ	Vatka	P	
KEITELE	Keitele	P	1890
KEMI MLK	Heikkilä	(P)	1860
		(P)	18--
KEMIÖ	Pörhölä	K	184-
		P	
KEMPELE	Norrgård	K	
	Kullio	P	
KERIMÄKI		(P)	
	Kivilinna	P	1849
KESÄLAHTI	Kaukolinna	K	1853
		(K)	
KEURUU	Kangasmannila	P	1809
	Lehtiniemi	K	

ark Gylich?

KIIHTELYSVAARA		P	
KIIKALA		P	185-
KIIKKA		(P)	1885
KIIKOINEN	Salo	P	1895
KIIMINKI	Jaara	P	
KIRKKONUMMI	Prästkulla	P	1838
	Finnsbacka	K	
KISKO		P	1882
	Kettu	(K)	18--
KITEE	Storgård	P	1839
	Romola	K	1857
KIUKAINEN		P	1865
KIURUVESI	Kettula	P	1883
		K	1820
KIVIJÄRVI	Lepistö	(P)	1790
KOIVULAHTI	Bock	P	
KOKEMÄKI	Ryssä	(K)	185-
KONGINKANGAS	Kivelä	(P)	1900
KONTIOLAHTI		P	1880
	Siivola	(K)	186-
KORPILAHTI	Ala-Niittynen	P	
	Mutanen	K	1875

KORSNÄS	Skyl	P	1894
KORTESJÄRVI	Ahlberg	P	
KOSKI HL	Höggkulla	P	
KOSKEN TEHDAS	(Perniö)	(P)	
KOTKA		K	1896
KRISTIINANKAUPUNKI		P	1864
KRUUNUPYY	Torgare	(P)	1799
KUHMALAHTI	Paunula	P	1891
KUHMOINEN	Korola	P	1837
KUHMO	Ikola	P	
	Riihimäki	K	
KUIVANIEMI	Maijala	K	
KULLAA		P	1900
KUMLINGE	Karlsuna	(P)	1812
KUOPIO		P	1780
KUOPIO MLK		(P)	
KUOREVESI	Särkilahti	(P)	1872
KUORTANE	Haapaniemi	(P)	1812
KURIKKA	Kohtala	P	
	Toivola	K	
KURU	Mylläri	(P)	186-
KUSTAVI	Pietilä	P	
KUUSAMO	Samostenniemi	P	

LAUKAA	Pellosniemi	P		
	Harhala	K		
LAVIA		P	187-	
LEHTIMÄKI	Fagerkulla	P	1900	
LEIVONMÄKI	Iso-Aho	P	18--	
LEMLAND	Skoglund	P	1797	
LEMU		P		
LEPPÄVIRTA		P	1898	
	Harjula	K	1880	
LESTIJÄRVI		(P)	1898	
LIETO		P	1860	
	Kilpjoki	(K)	187-	
LILJENDAL	Söderkulla	(K)	1794	
LIMINKA	Jaakkola	P	1853	ark Oldenburg
LIPERI	Suuripappila	P	1835	
	Pienipappila	K	1841	
LOHJA		P	1816	ark Arppe
	Lindkulla	K		
LOHTAJA	Saukko	P	1804	kirjanp.
LOIMAA	Mahlamäki	K		Blomström
LOKALAHTI	Niemi	(P)	1850	
LOPPI	Kerttula	P	1834	khra Strandberg nimism. Tammelander
	Kittilä	K	1872	

LUHANKA	Hakulinniemi	(P)	1880	
LUMPARLAND	Åkerkulla	K		
LUOPIOINEN	Nukari	P		
LUOTO	Marieholm	P	1850	
LUUMÄKI		(P)		
LUVIA		P	1866	
LÄNGELMÄKI	Hiukkaa	P	1822	
MAALAHTI	Björkas	P	1868	ark Setterberg
	Emaus	K	186-	
MAANINKA	Ruokoniemi	(P)	1887	
MAARIA		P	1787	
MAKSAMAA	Rönnlund	P		
MARTTILA		P	1849	
MASKU		P	1861	
MELLILÄ	Rauhala	P	1878	
MERIJÄRVI	Laurila	(P)	18--	
MERIKARVIA		P	1820	ark Arppe
		K		
		(P)	1739	
METSÄMAA	Ylijoki	P	1862	
MIEHIKKÄLÄ	Hakuli	P	1888	
MIETONINEN	Raukka	(P)	1888	

MIKKELI	MLK		P	1869	ark Cawén
		Peitsari	K	1835	
		Sutela	K		
MOUHIJÄRVI			P		
		Hoppu	K		
MUHOS		Konttila	(P)		
			(K)		
MULTIA		Multia	P		
MUNSALA		Haga	P	1799	
MUSTASAARI		Kråklund	P	1782	
		Kråklund	K	176-	
MUURAME		Rajala	P		
MYNÄMÄKI			P	1866	
		Hemmilä	(K)		
MYRSKYLÄ		Tyskas	P	1900	
MÄNTTÄ		Koskela	P		
MÄNTYHARJU			(P)	1812	
		Kiiski	K		
NAANTALI			P	1852	
NASTOLA		Anttila	(P)		
NAUVO			P	1866	
		Kärras	(K)	1854	

NILSIÄ		P	
		K	
NIVALA	Peltola	K	
NOKIA	Keho	K	
NOORMARKKU		P	1876
NOUSIAINEN		(P)	188-
	Tuori	K	
NURMES	Isopappila	(P)	1891
	Pienipappila	K	1842
NURMIJÄRVI		P	1846
	Puontila	K	188-
NURMO	Ohjelmisto	P	1895
		(P)	
NÄRPIÖ	Klaresund	(P)	1889
		(P)	1818
	Josslas	K	1864
		(L)	1859
ORAVAINEN	Eskils	P	1801
ORIMATTILA		P	1884
		(P)	1796
	Jussila	(K)	1901
		(K)	
		(L)	1884

ark Kiseleff & Heikel

ORIPÄÄ	Grönkulla	P	18--
ORIVESI	Seppälä	K	1880
OULAINEN	Pyykölä	P	188-
OULU		P	1851
OULUJOKI	Turunen	P	
OULUNSALO		P	1856
PAATTINEN	Lautkankare	P	1884
PAAVOLA	Arokangas	P	1785
PADASJOKI		P	1835
	Kekkala	K	183-
PAIMIO		P	1805
PALTAMO	Kirkkonieni	(P)	18--
	Siivola	(K)	18--
PARAINEN		P	17--
	Muddais	K	1887
PARIKKALA		~~P~~	1820 <i>hävitetty sodana</i>
	Oravaniemi	(K)	1848
PARKANO	Rantala	P	
PATTIJOKI	Maunula	P	1874
		(K)	18--
PELLO	Marttila	P	
PERHO	Jakobslund	(P)	

PERNAJA		P	1838
	Nallas	K	
PERNIÖ		P	
	Prästkulla	K	
	Sauru	K	
PERTTELI	Vintilä		1869
PERÄSEINÄJOKI		P	1892
PETOLAHTI	Johannesburg	P	1868
PETÄJÄVESI	Tähtiniemi	P	1885
		(P)	1846
	Rauhala	K	1890
PIEKSÄMÄKI		P	1804
	Pöyhölä	(K)	1856
PIELAVESI		(P)	1830
PIELISJÄRVI		P	18--
	Rauhala	K	
	Törmälä	K	
PIHLAJAVESI	Koipimäki	P	1890
		(P)	
PIHTIPUDAS	Myllyaho	P	1882
		K	1890
PIIKKIÖ		P	1799

ark Engel ?

PIIPPOLA	Kauppila	(P)	1851	
		(P)	1777	
PIRKKALA		P		
POHJA		P	17--	
POMARKKU		P	1899	
PORVOO		P	1839	ark Arppe
		K		
PUDASJÄRVI		P		
PULKKILA	Kangas	P		
PUNKALOIDUN		P	1897	
	Sipilä	(K)	1890	
PUOLANKA	Kiiskilä	P		
PURMO	Rosenborg	P	1772	
PUSULA		P	189-	
		(K)		
PUUMALA	Hiekkaranta	P	185-	
	Rantapappila	K	185-	
PYHTÄÄ	Suurpappila	P	1835	
	Pienpappila	K	17--	
PYHÄJOKI	Nikkarla	P		
	Kaarela	(K)		

PYHÄJÄRVI		P		
PYHÄNTÄ	Vanhatalo	P		
PYHÄRANTA		(P)	1882	
		(P)	1808	
PYLKÖNMÄKI	Mäkelä	P		
PÄLKÄNE		P	1853	Wennerqvist
	Tommola	K		
PÖRTOM	Köping	(P)	1871	
PÖYTYÄ		P	1802	
RAAHE		(P)	18--	
RAIPPALUOTO	Rosenlund	P	1824	
RAISIO	Tasala	P	1890	
RANTASALMI	Papinmäki	P	1870	
	Papinmäki	(K)	18--	
RANTSILA	Lampela	(P)	18--	
RAUMA		P	1755	
RAUTALAMPI	Koski	(K)	1880	
RAUTAVAARA		(P)	186-	
RAUTIO	Granholm	(P)	1805	
		(L)	1818	
RAUTJÄRVI		P		
		K		

REISJÄRVI	VUORILA	P		
RENKO	Uotila	P		
REVONLAHTI	Tihkukangas	P	1822	
RISTIINA	Pökkäis	K	1890	
RISTIJÄRVI	Tolola	P	1807	
RUOKOLAHTI		P		
	Sepänmäki	K		
		K		
RUOTSINPYHTÄÄ	Furskulla	(P)	1870	
	Tehdas	(P)		
RUOVESI	Pyynikkälä	P	1831	ark Granstedt
	Autio	K		
	Mjaketo	(K)		
RUSKO	Keskikylä	P	1885	
RYMÄTTYLÄ		P	1888	rkm Östman
	Pohjamäki	K		
RÄÄKKYLÄ		(P)	1899	
	Pienpappila	(K)	18--	
SAARIJÄRVI	Kolkanniemi	(P)	1900	ark Reinius
	Tarvaala	P(K)	1900	ark Reinius
	Tarvaala	(K)	183-	

SAHALAHTI		P	1854	
SALO	Muurla	(P)	185-	
SALOINEN	Mikkeli	P		
		(P)		
SALTVIK		(P)	1855	
		(K)	1850	
SAMMATTI	Toivola	P	1876	
SAUVO		P	1745	
		K	1875	
SAVITAIPALE	Ahtiala	(K)	185-	
SAVONRANTA	Kangas	P		
SEINÄJOKI	Pajuluoma	P		
SIDEBY	Rosnäs	P	1875	
SIEVI	<u>Evijärvi</u> ?	P	1862	rkm Karjalahti
		(P)	1833	
SIIKAJOKI	Pudas	P	1797	khra Silfverberg
SIIKAINEN		P	1872	
SIMPELE	Harjula	P		
SIPOO		P	1845	
	Knuts	K	1879	
SIPPOLA	Hirvelä	P	1870	
	Kujala	K	1843	

SIUNTIO		P	1814
	Backa-Lillgård	(K)	187-
SNAPPERTUNA	Thunaberg	P	
SOINI	Vakkuri	P	1858
SOMERO		P	1887
	Grankulla	K	1850
SOMERNIEMI	Paavola	P	
SOTKAMO	Mustola	(K)	188-
	Varpunen	(K)	18--
SULKAVA	Sipikumpu	K	1887
SULVA	Stundars	P	18--
	Sundom	K	187-
SUMIAINEN	Tiitelä	P	1860
SUODENNIEMI	Salmela	P	1900
SUOMENNIEMI	Puitula	(P)	1854
SUOMUSJÄRVI	Kevo	P	
SUONENJOKI	Etelätalo	P	1840
	Harju	K	1880
SUONIEMI	Laurila	P	1883
SYSMÄ	Väriälä	K	1890
SÄRKISALO	Pensalo	(P)	1900

*Kauttoila ja
Oskari A. S.*

SÄÄKSMÄKI		P	1867
		(P)	
		K	
SÄÄMINKI	Ritala	(P)	1886
TAIPALSAARI	Taipale	P	
TAIVASSALO		P	1822
		(P)	1756
	Hurunkorpi	K	
TAMMELA		(P)	1809
	Frigård	(K)	(1835)
TAMMISAARI	Jordans	P	
TARVASJOKI	Sillanpää	(P)	1835
	Hiidenmäki	P	1896
TEISKO	Asuntila	(P)	
TEMMES	Ojala	P	1798
TENALA		P	1837
TERJÄRV	Häggman	P	1806
TERVOLA	Lapinniemi	(P)	
TEUVA	Erkkilä	P	1878
TOHMAJÄRVI	Kirkkonieni	(P)	1841
TOHOLAMPI	Ronkainen	P	1887
TOIVAKKA	Vanhasilta	(P)	1892
TUULOS	Iso-Liikilä	P	

TUUSNIEMI		P	
TUUSULA		P	1829
TYRVÄÄ	Ketola	K	
ULLAVA	Jänesniemi	P	
ULVILA	Gammelgård	P	1897
	Lutiska	K	1802
URJALA		(P)	1896
	Sipilä	K	1898
USKELA	Prästbacka	(P)	
UTAJÄRVI	Nurro	P	
UTSJOKI		P	1843
UURAINEN	Marjoniemi	P	1860
VAALA	Lämsälä	P	1861
VAHTO	Laavinen	P	1867
VALKEALA	Niinistö	P	1880
	Jokela	K	1869
		(P)	1813
VAMPULA	Luuki	P	1900
VANAJA		P	
VARKAUS		(P)	
VEHKALAHTI		(P)	
	Suomalainen	K	179-
VEHMAA		(P)	1870

VEHMERSAIMI	Ala-Kopola	P	1870
VELKUA	Paimela	P	
VESANTO		P	1860
VESILAHTI		P	1871
	Jaanu	(K)	
VETELI	Koskela	P	1844
VIEREMÄ	Vieremä	(P)	
	Kyrönniemi	(P)	17--
VIHANTI	Pehkola	P	
VIHTI		P	1855
	Kuortila	K	1877
		L	1895
VIITASAARI	Haapaniemi	(P)	1814
	Penttilä	(K)	1832
VIMPELI	Frigård	(P)	1880
VIROLAHTI	Katajisto	P	1830
	Hiukka	(K)	1830
VIR RAT	Marttinen	P	
	Rajaniemi	K	
VIRTASALMI		P	1884
VÄRDÖ	Östergård	P	1880

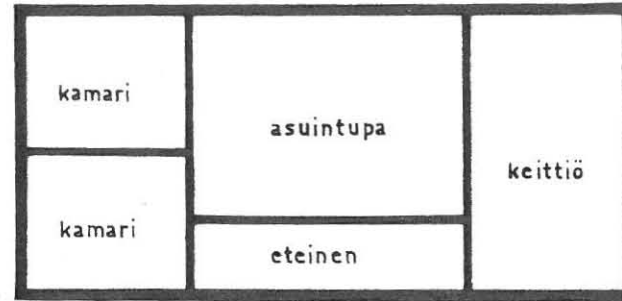
VÄHÄKYRÖ	Maunuksela	P	1870	
VÖYRI	Myrbergslund	P	1825	ark Engel ?
	Vöråborg	K		
YLIHÄRMÄ	Iisakkula	P	1899	
YLI-KIIMINKI		P	1786	
YLIMARKKU	Åstrand	P	1888	
YLISTARO	Ojala	P		
	Ookila	K		
YLITORNIO	(Hietaniemi)	(P)	17--	
YLÄNE	Rekola	P	1878	
YLÖJÄRVI	Ala-Äijälä	P	1860	
YPÄJÄ	Kujala	P	1870	
		(L)		
ÄHTÄVÄ	Henriksborg	P	1870	
		(P)	1780	

P O H J A P I I R U S T U K S I A mittakaavassa 1:200

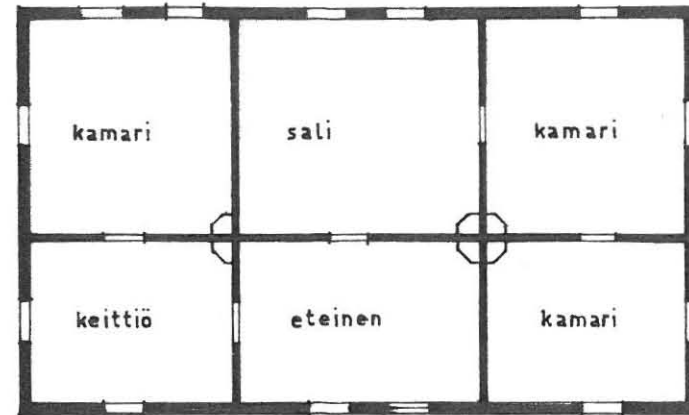
L I I T E II

		Orimattila	1884
Eno	1831	Pernaja	1838
Eura	1843	Perniö	1730
Hauho	1840	Perniö	1838
Ii	1743	Pielisjärvi	1800 alkup.
Iisalmi	1798	Pietarsaari	1739
Kaarlela	1736	Porvoo	1839
Kalajoki	1802	Pöytyä	1802
Kemi		Ristijärvi	1807
Köyliö	1845	Ruotsinpyhtää	
Laitila	1899	Saarijärvi	1899
Lammi	1899	Sievi	1862
Lappi Tl	1817	Sipoo kappal.	1786
Lapväärtti	1837	Sääksmäki	1867
Lemland	1796	Taipalsaari	1700-luku
Lohja	1816	Vehkalahti	1700 alkup.
Lohtaja	1797	Vöyri	1825
Luumäki	1800 loppup.	Ylitornio	1700 alkup.
Merikarvia	1820	Ähtävä	1780
Nilsinä		Ähtävä	1870
Närpiö kappal.	1864		
Närpiö	1889		

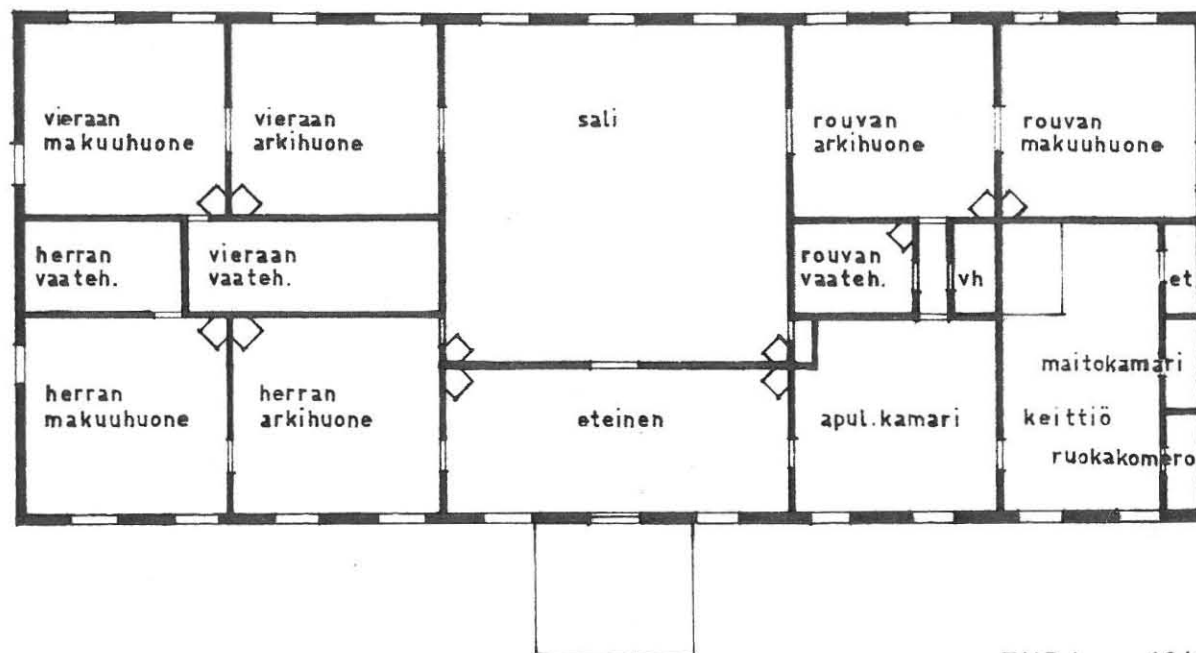

V. 1720 JA 1727 VALTIOPÄIVÄPÄÄTÖKSEN PAPPILA

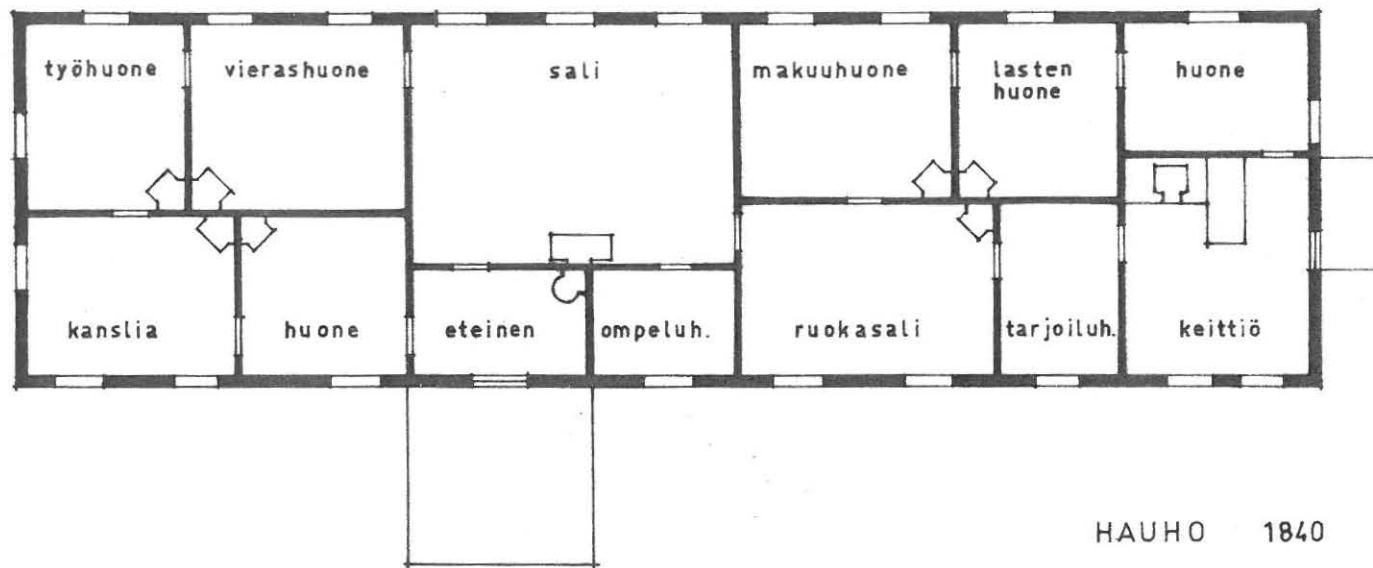
ENO 1831

pit. kok. pöytäk. muk.

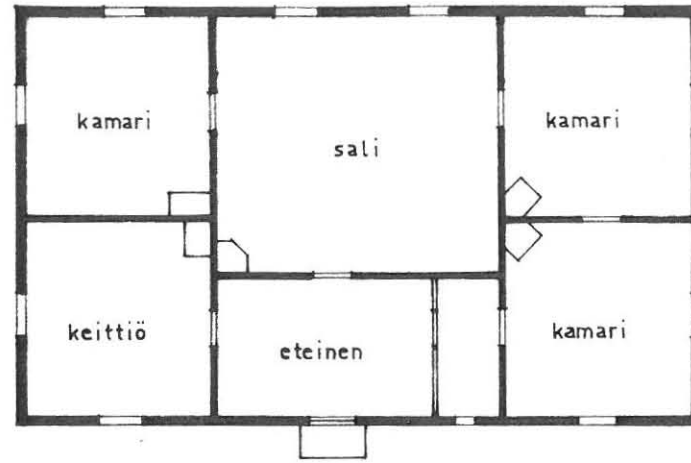
EURA 1843

alkup. piir. muk.

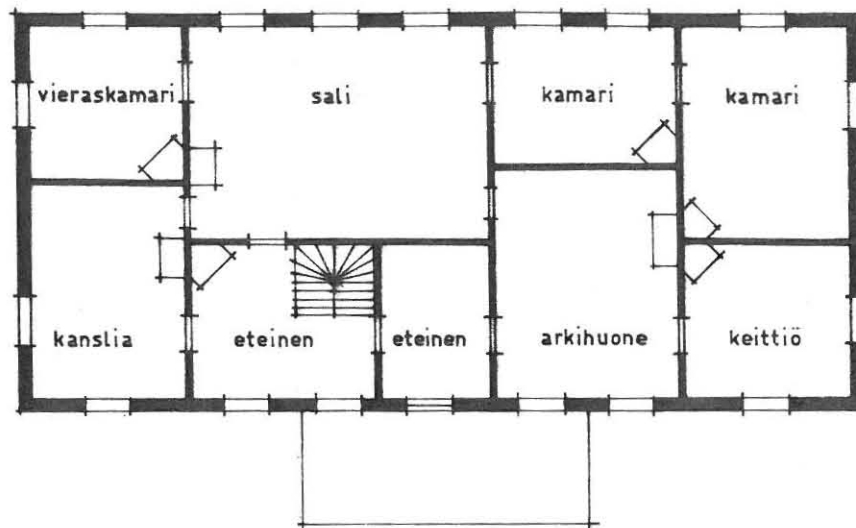
HAUHO 1840

korjauspiir. muk.

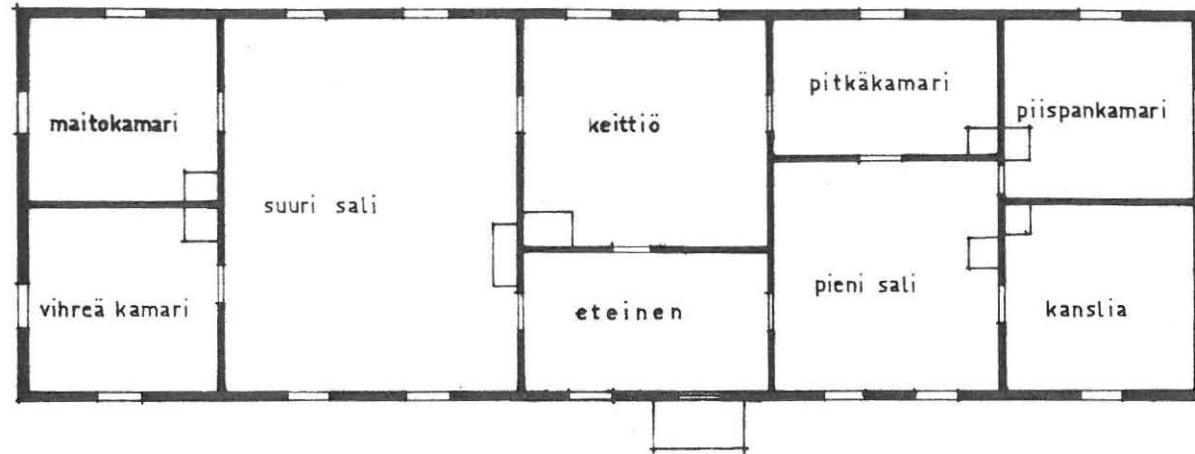
II 1743

vanhan piir. muk.

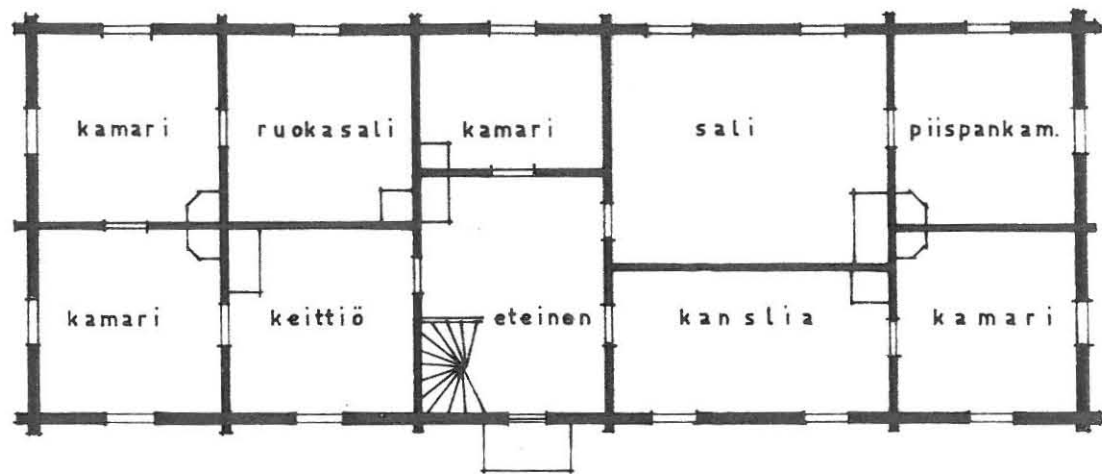

IISALMI 1798

mittauksen muk.

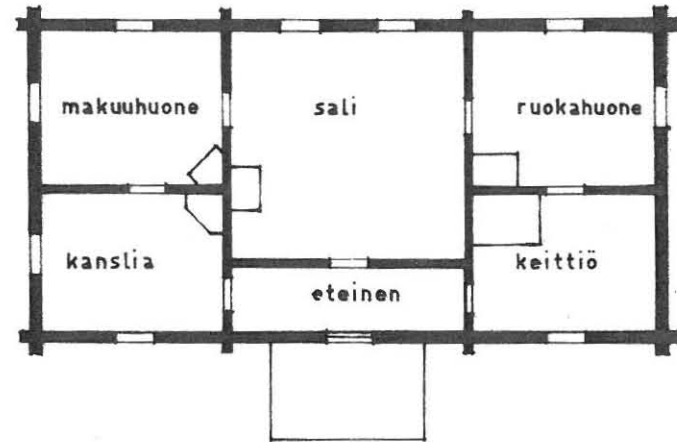
KAARLELA 1736
muistitiedon ja mittauksen muk.

KALAJOKI 1802

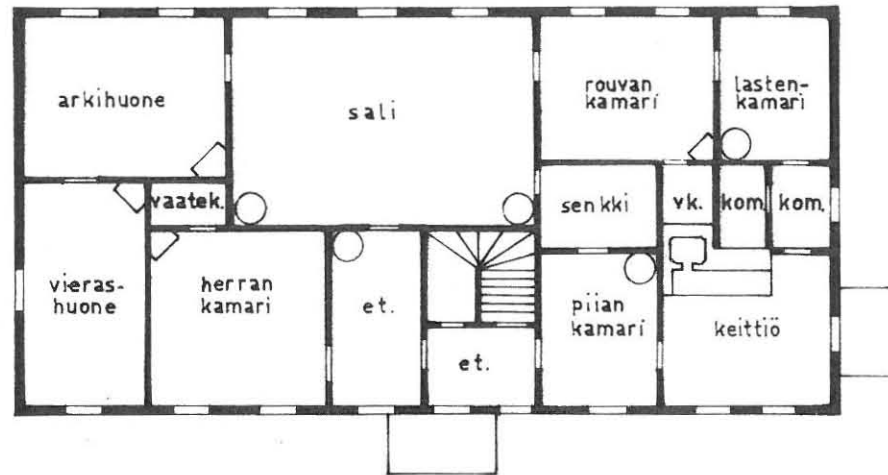
korjauspiir. muk.

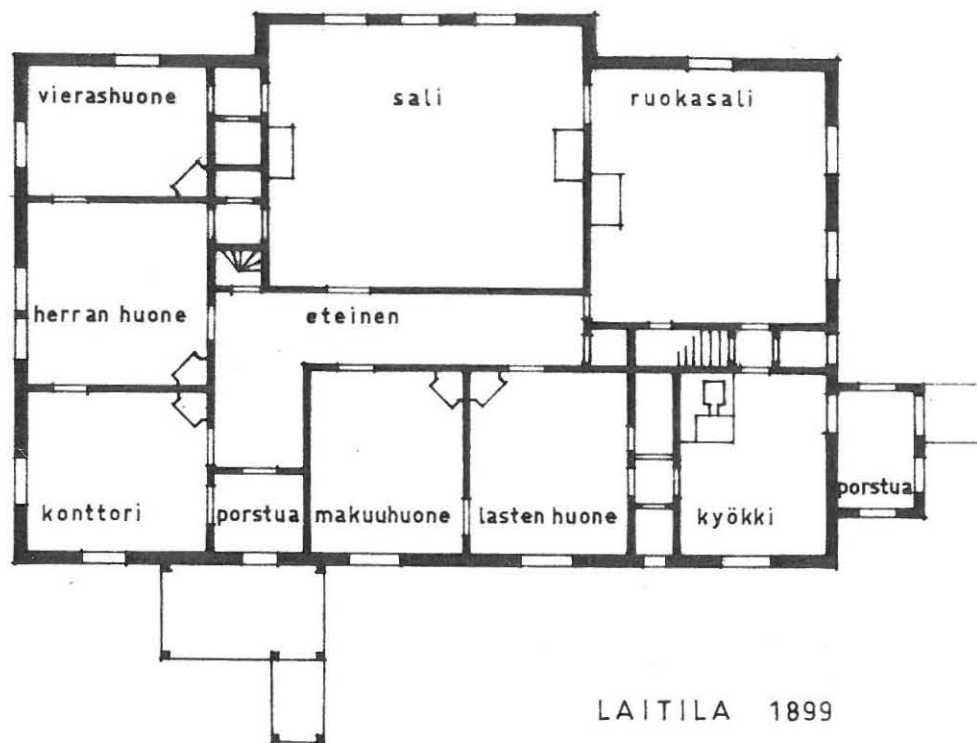

KEMI

mittauksen muk

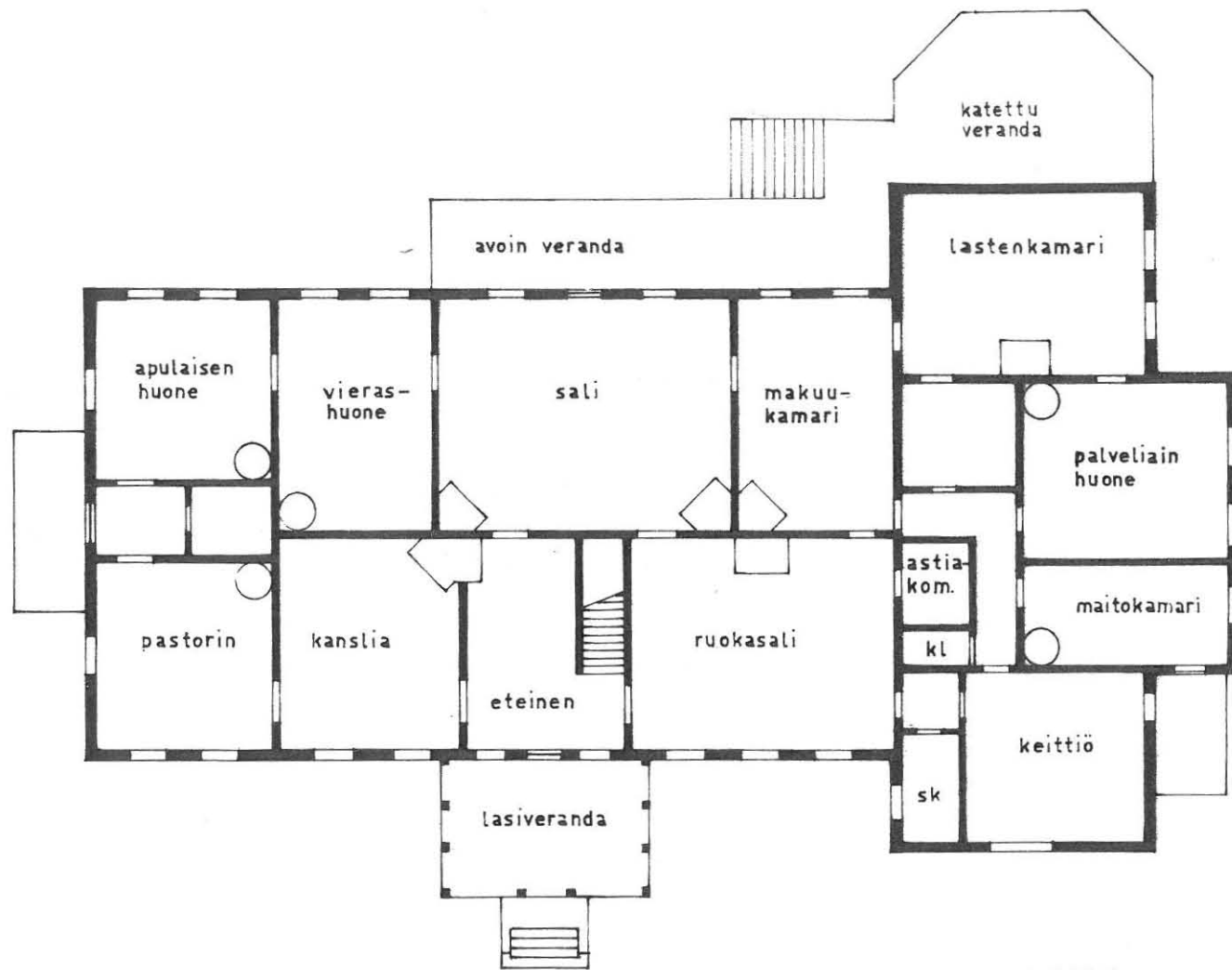

KÖYLIÖ 1845
alkuperäispiir. muk.

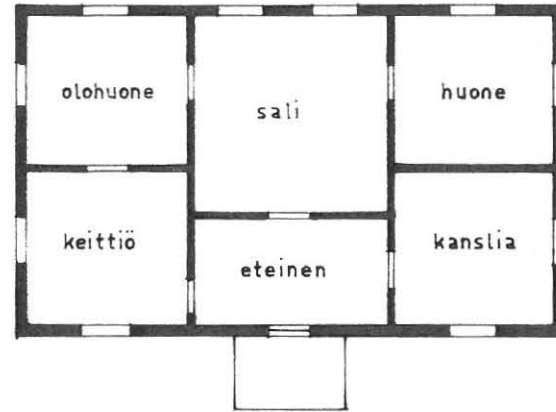

LAITILA 1899

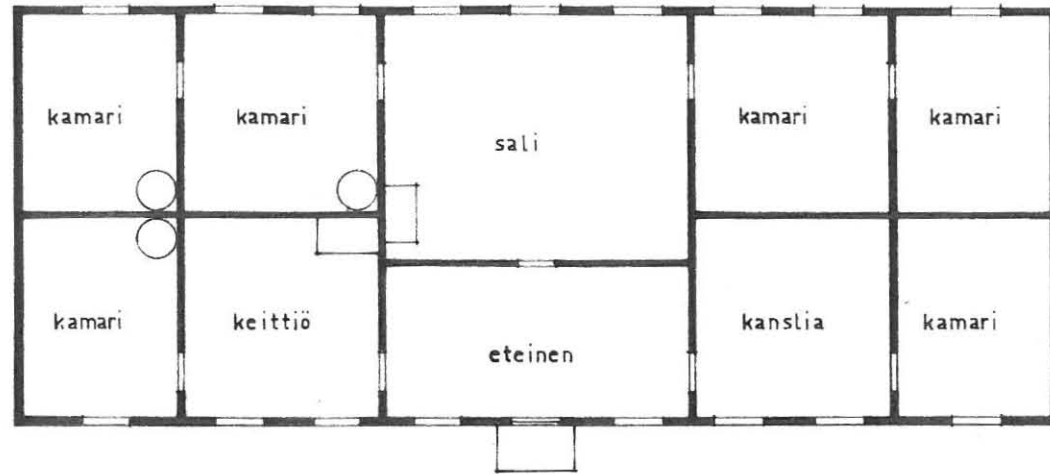
alkup. piir. muk.

LAMMI 1899
 alkuperäispiir. muk.

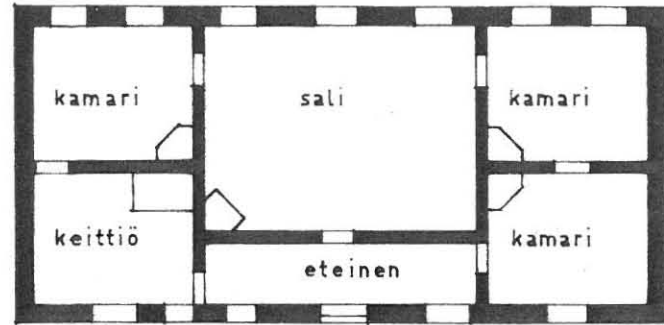

LAPPI TL 1817
mittauksen muk.

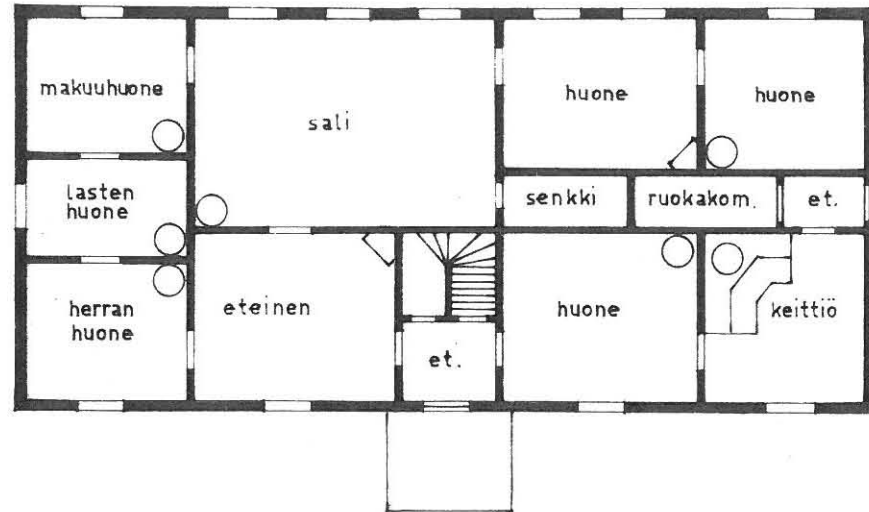
LAPVÄÄRTTI 1837

korjauspiir. muk.

LEMLAND 1796

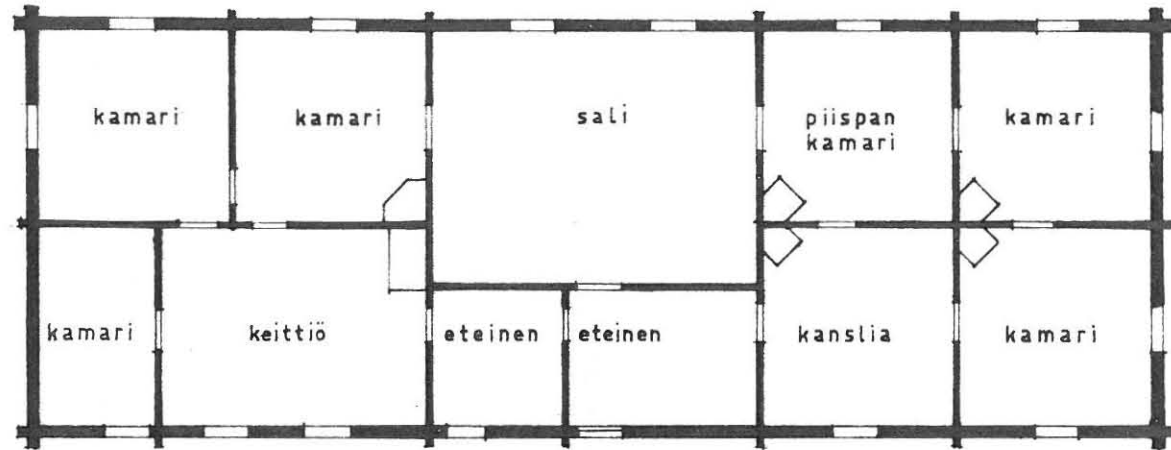
mittauksen muk.

LOHJA 1816

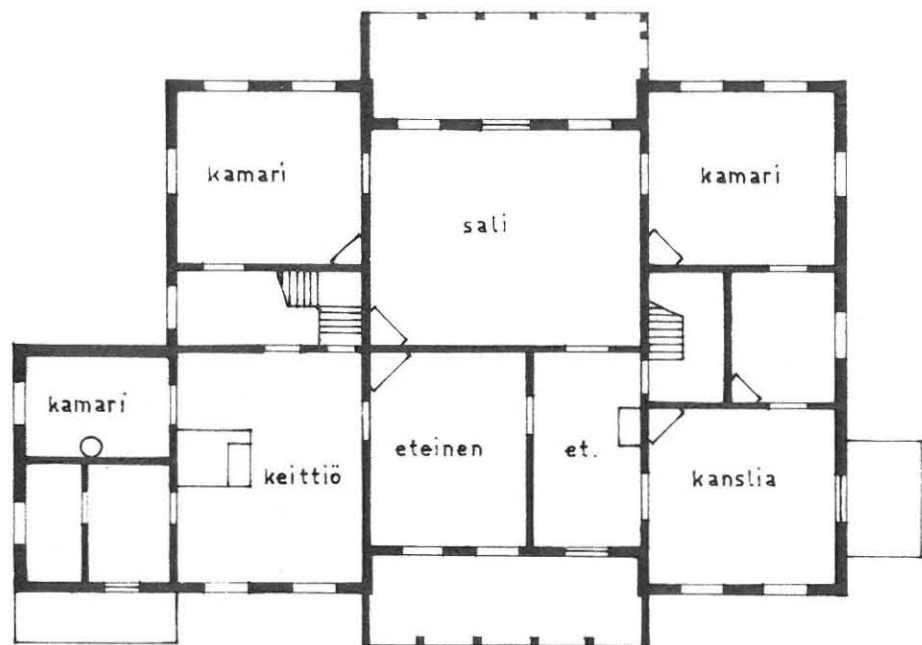
korjauspiir. muk.

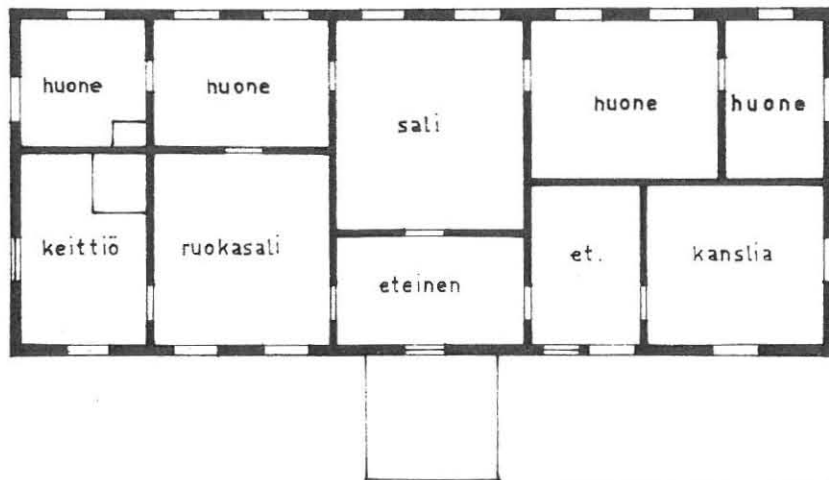
LOHTAJA 1797

mittauksen muk.

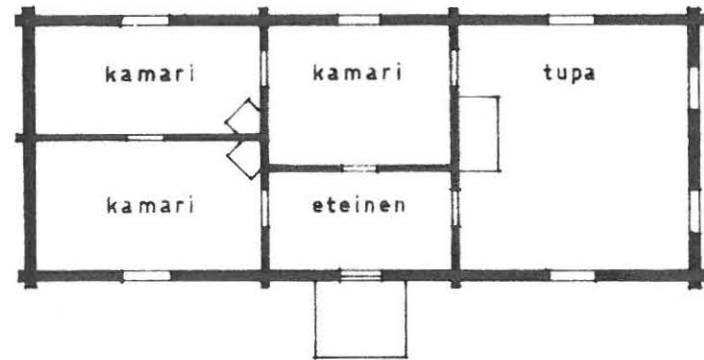

LUUMÄKI 1800 loppup.

korjauspiir. muk.

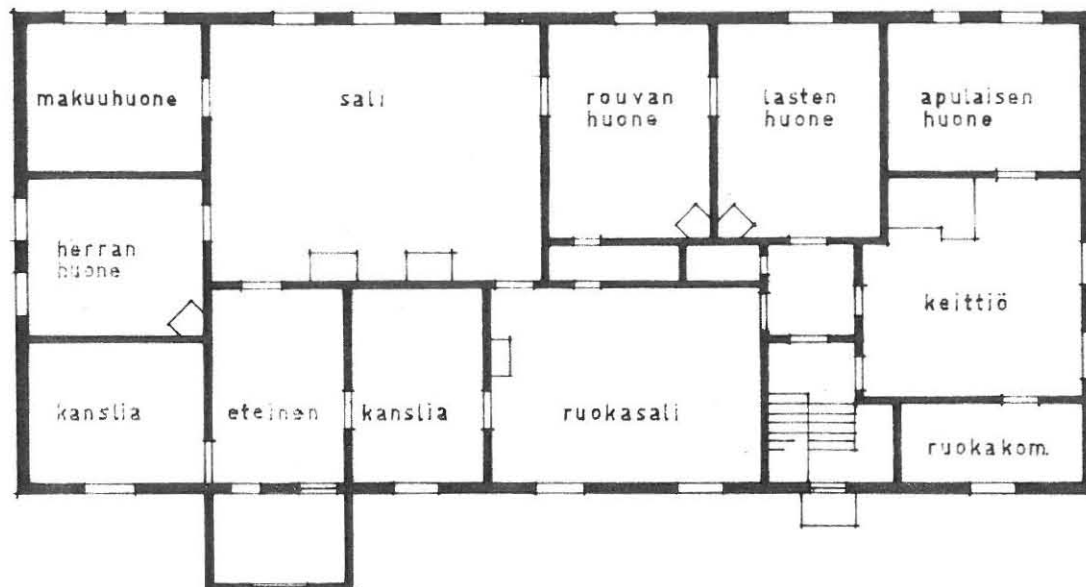

MERIKARVIA 1820
mittauspiir. muk.

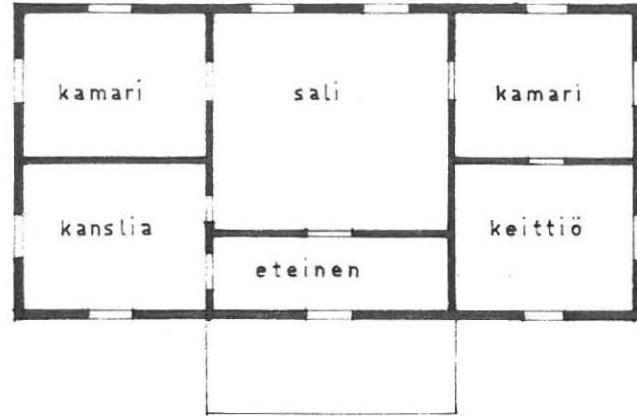
NILSIÄ

mittauksen muk.

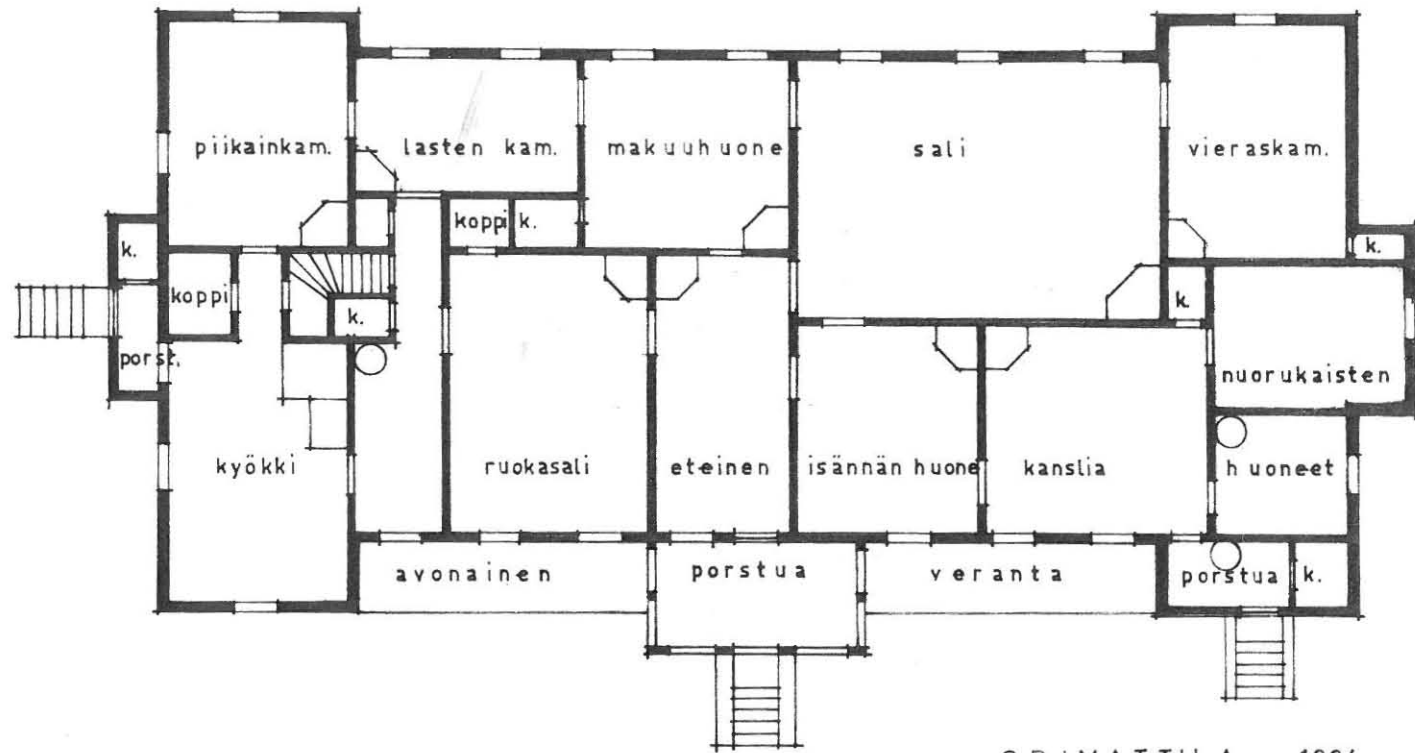
NÄRPIÖ 1889

korjauspiiri muk.

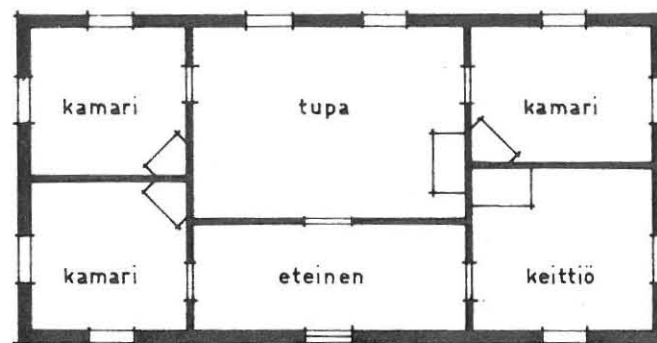
NÄRPIÖ KAPPAL. 1864

korjauspiir. muk.

ORIMATTILA 1884

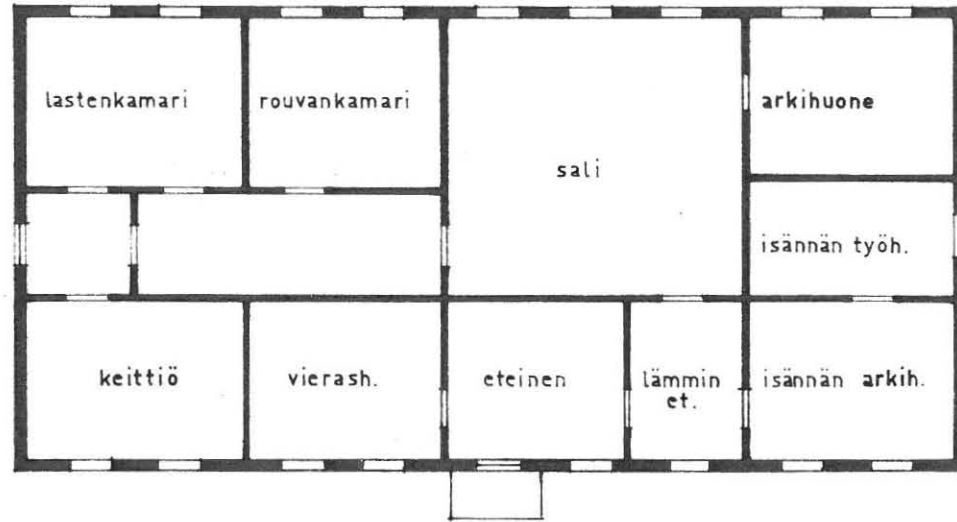
alkup. piir. muk.

PERNIÖ 1730

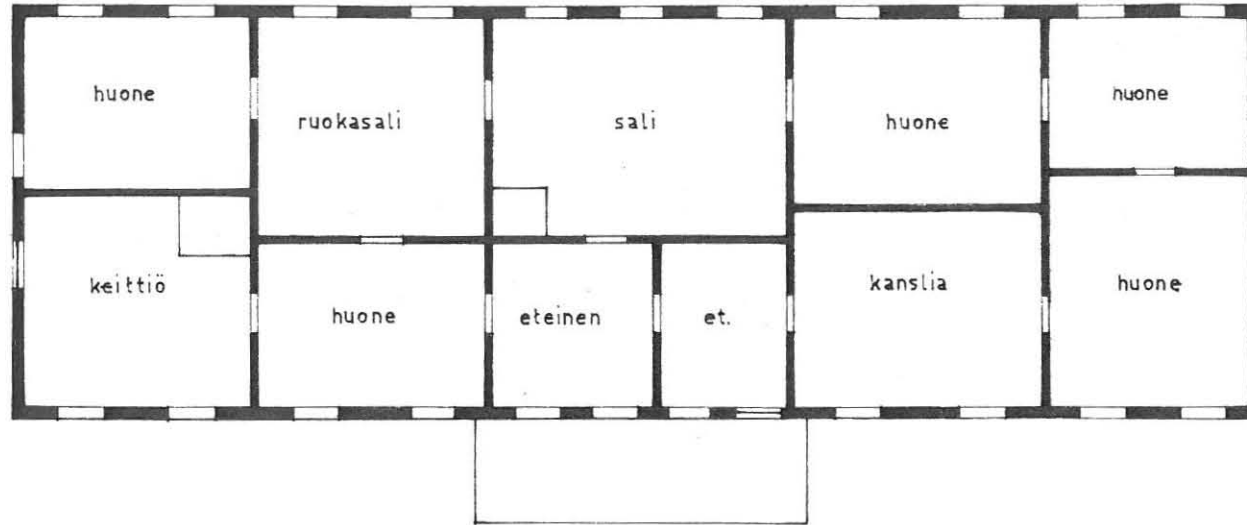
alkup. piir. muk.

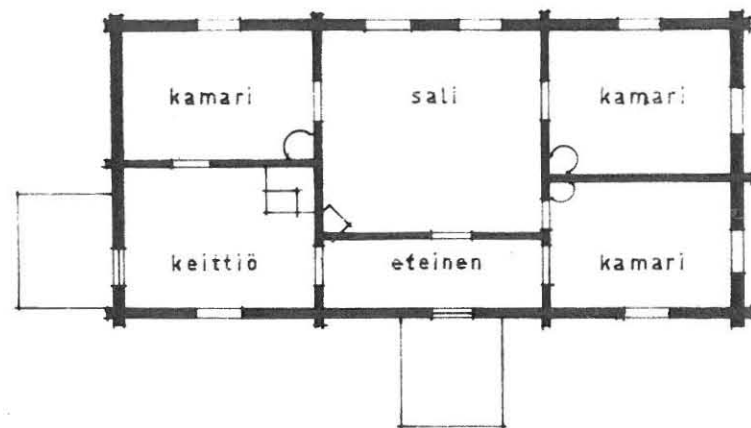

PERNIÖ 1838

1838 pitäjänkok. pöytäk. muk.

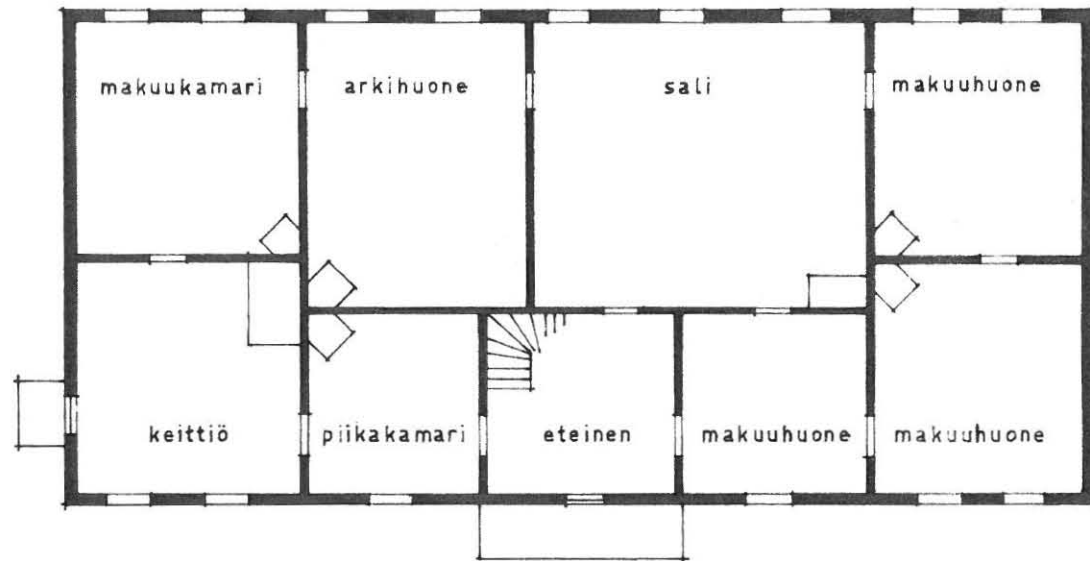

PIELISJÄRVI 1800 alkup.
korjauspiir. muk.

PIETARSAARI 1739

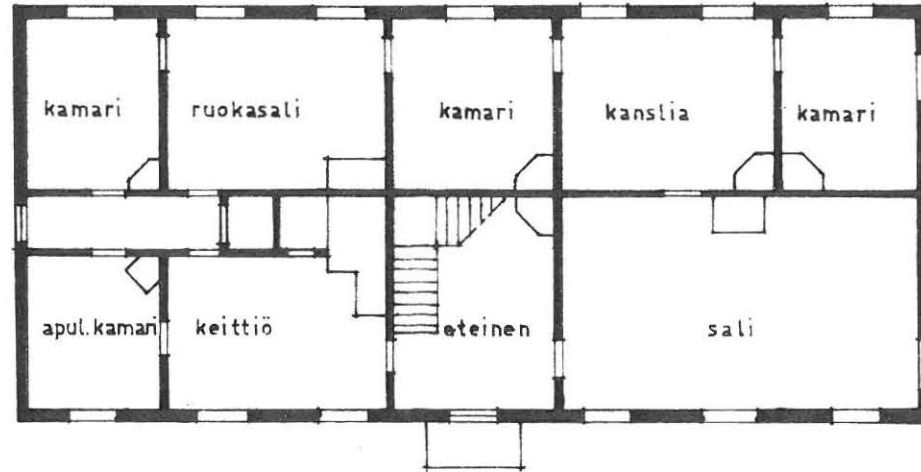
mittauksen muk.

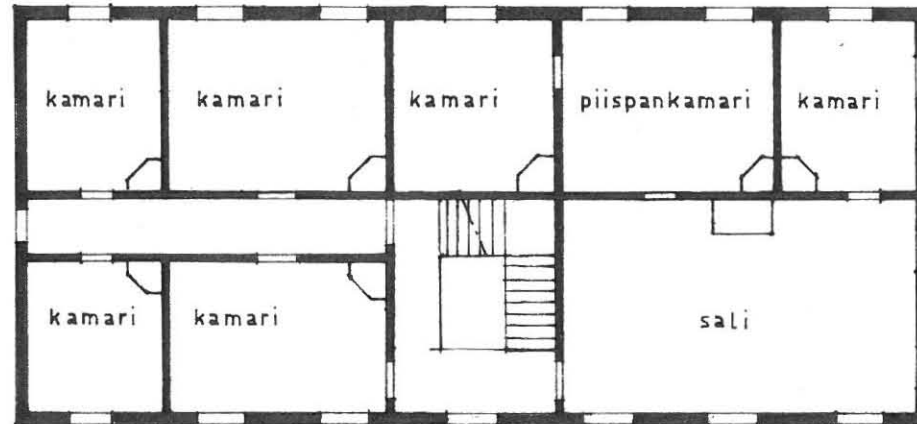
PORVOO 1839

alkup. piir. muk.

1. kerros

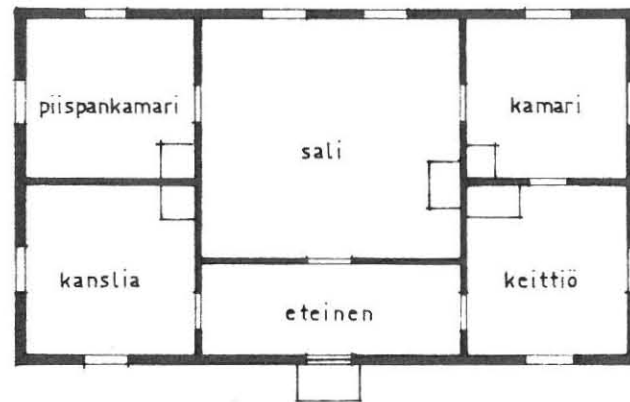

2. kerros

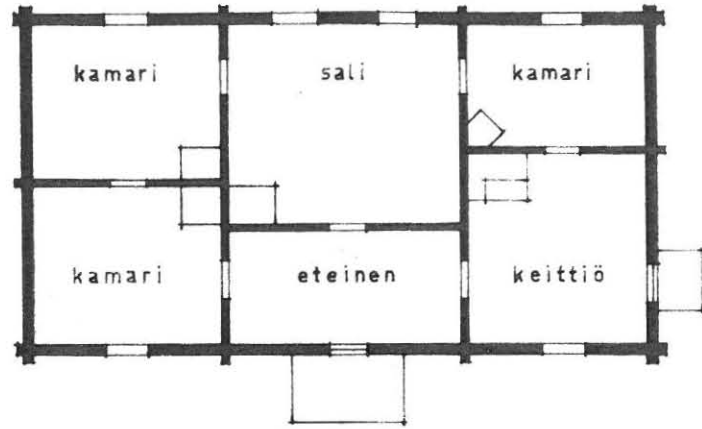
PÖYTYÄ 1802

korjauspiir. muk.

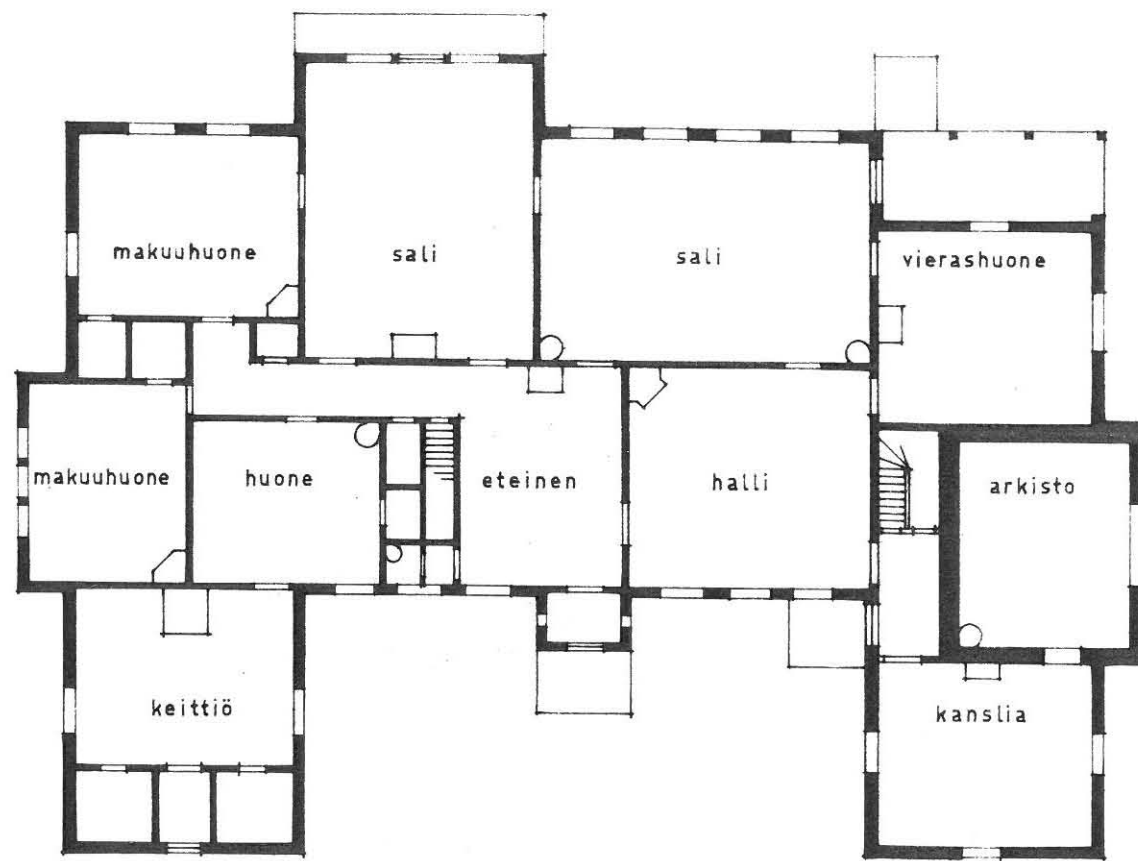
RISTIJÄRVI 1807

korjauspiir. muk.

RUOTSINPYHTÄÄ

mittauksen muk.

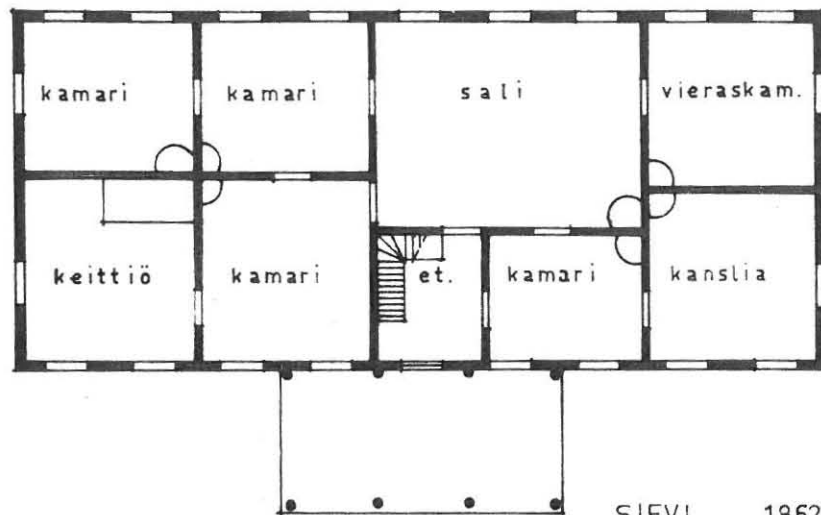

SAARIJÄRVI

1899

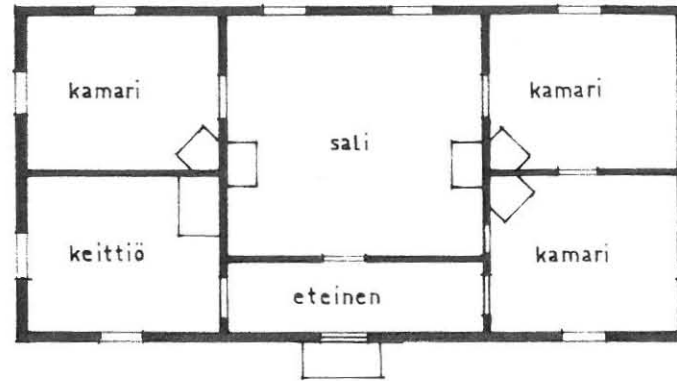
alkup. piir. muk.

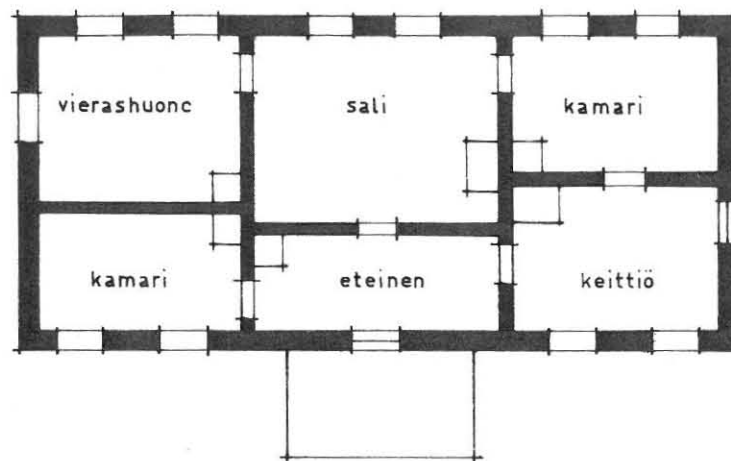
SIEVI 1862

alkup. piir. muk.

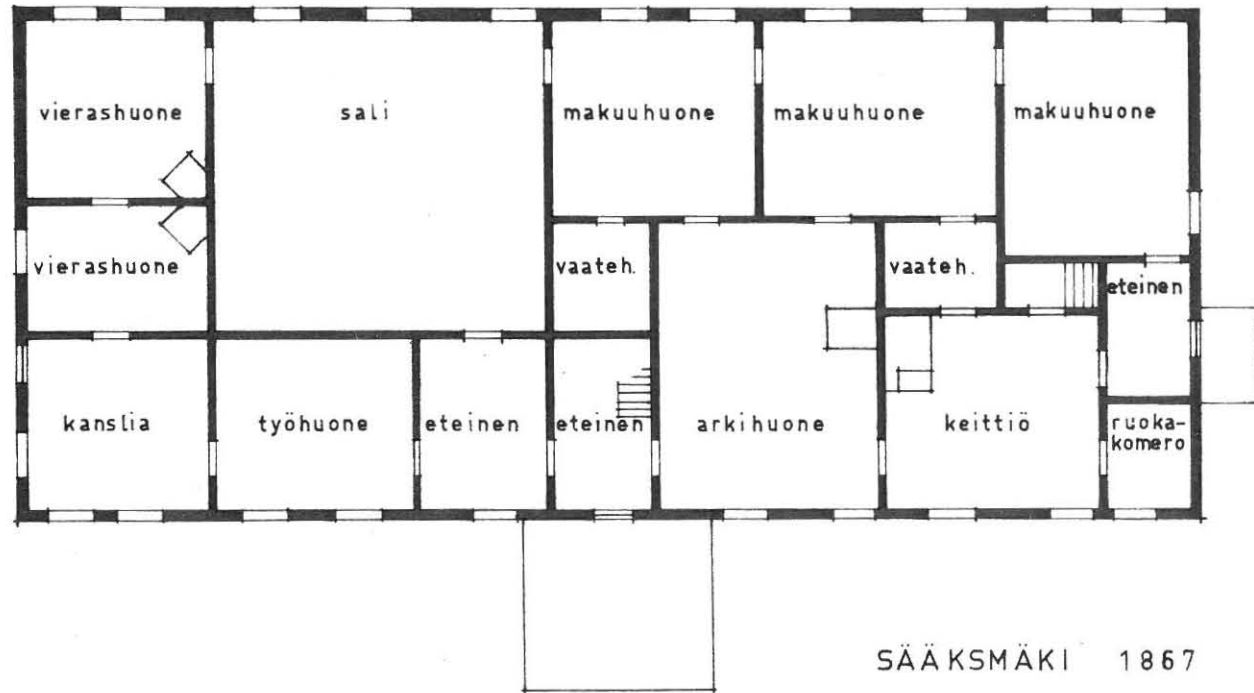
SIPOO KAPPAL. 1786

pit. kok. pöytäk. muk.

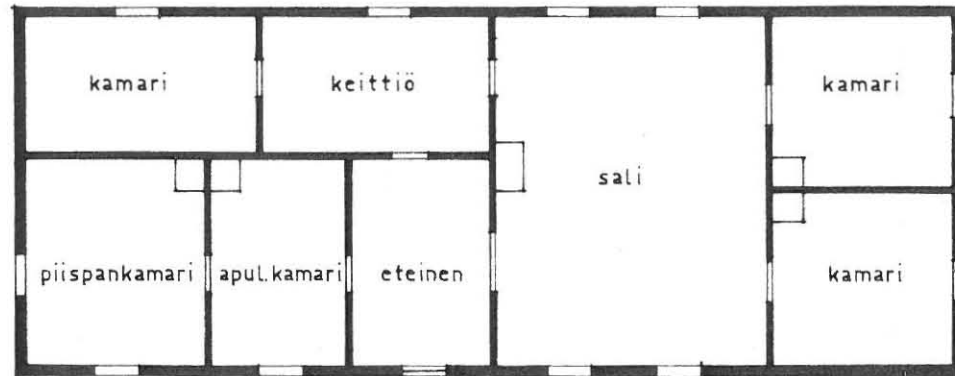
SUND 1700-LOPPUP.

korj. piir. muk.

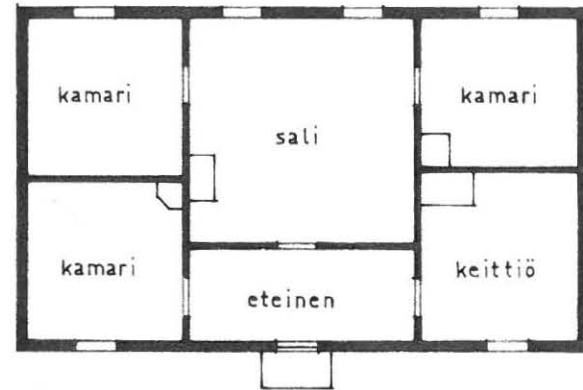
SÄÄKSMÄKI 1867

korjauspiir. muk.

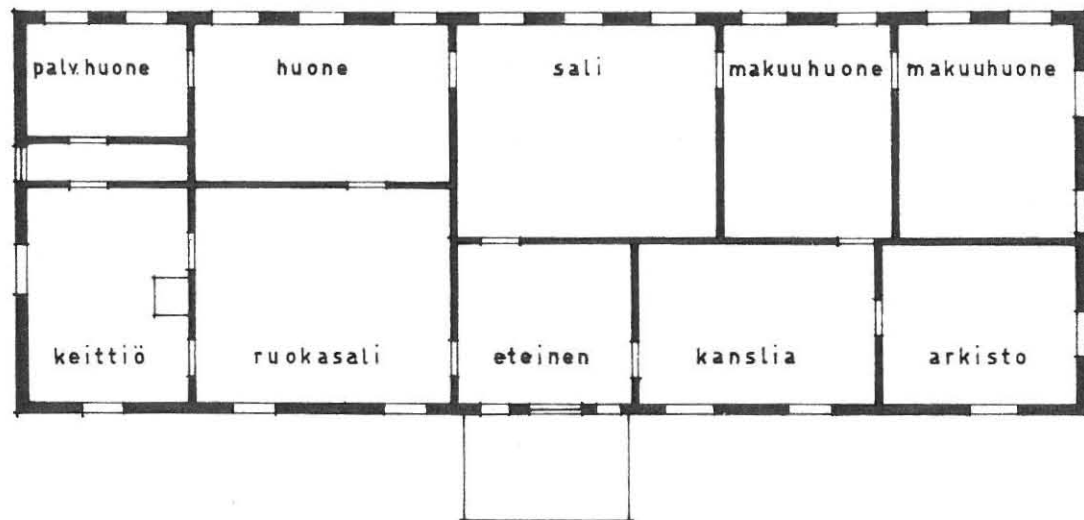
TAIPALSAARI 1700-LUKU

1779 katselmuskirjan muk.

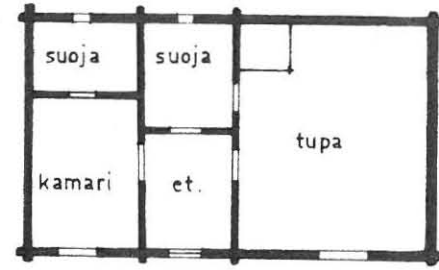
VEHKALAHTI 1700 alkup.

1746 katselmuskirjan muk.

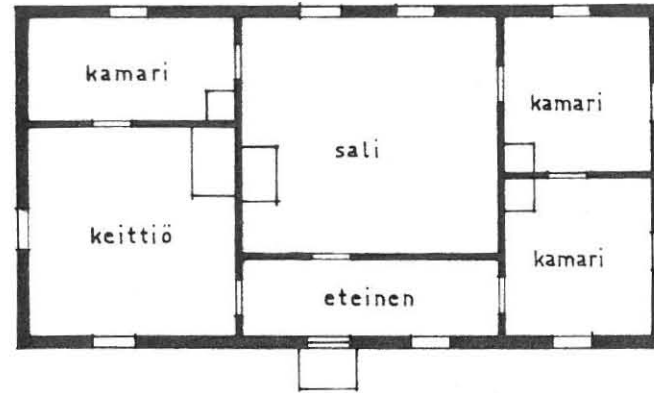
VÖYRI 1825

korjauspiir. muk.

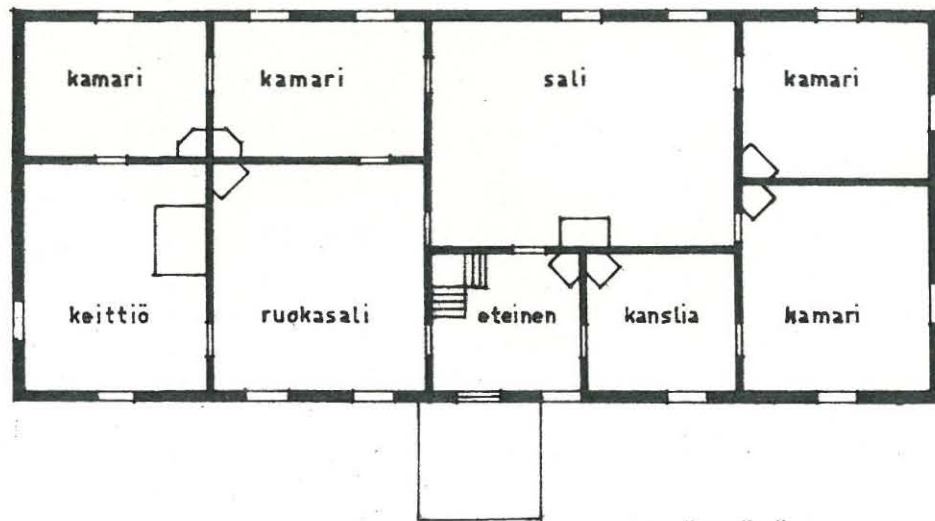
YLITORNIO 1700 alkup
mittauksen muk.

ÄHTÄVÄ 1780

korjauspiir. muk.

ÄHTÄVÄ 1870

korjauspiir. muk.

SAARIJÄRVEN PAPPILAN PÄÄRAKENNUKSEN PIIRUSTUS.

LEIKKAUS a:b.

